

II LES DONES DE L'ORDE DEL CISTER DEL SEGLE XII AL XIV

A. ENTORN A L'ESPIRITUALITAT FEMENINA MEDIEVAL

a) Els moviments espirituals i la seva evolució.

"Cal començar ampliant vastament els horitzons i passejar la mirada sense temor des dels segles X fins el XV, per sobre dels espais europeus", ens diu Anne Brenon¹ en parlar dels càtars. La mirada sense temor observa un dibuix històric d'importants canvis espirituals i ideològics, d'accions i comportaments, acompanyats de canvis econòmics i socials que ens fan parlar d'una verdadera revolució en l'experiència espiritual. "De renovació espiritual que tingué lloc en el món urbà emergent" ens diuen E. Botines, J. Cabaleiro². Renovació, canvi, fets, experiència i conflictes que trobem i es concentren en els segles XI, XII i principis del XIII, i amb repercussions que s'allarguen durant els segles XIII i XIV, especialment. És un corrent de llibertat, crític i innovador a la vegada, de reflexió, que engendra, es canalitza, en diferents moviments espirituals. A l'observar i aprofundir en aquests moviments espirituals, impressiona la seriositat en que la societat emprén la recerca d'un compromís espiritual. Una contínua recerca i imaginació per trobar noves formes d'expressió i orientació de la vida.

Aquests moviments espirituals, amb caire de canvi, de recerca dins el pensament cristià europeu occidental, neixen, sorgeixen com a noves formes de concepció, d'interpretació, de crítica, de recuperar els ideals espirituals de pobresa, de comunió, de nous valors que la societat capta, expressa i considera necessaris. "Els grups que més proliferen van ser els que reclamaven el valor absolut i literal dels evangelis i practicaven un nou estil de vida: la *vita apostolica*", ens diuen E. Botines i J. Cabaleiro³.

Anne Brenon veu i situa l'esclat dels nous ideals, de moviments espirituals, a partir de l'any 1000, moment en que el clergat regular es tanca en les prestigioses abadies, i el clergat secular viu submergit en la incultura general:

"...els aldarulls envolten el poble cristià en busca d'un retorn als ideals evangèlics de pobresa, de puresa en els costums, de predicació de la paraula de Déu. Clergues i laics surten al carrer i prediquen⁴"

Algunes iniciatives no prosperen, altres són reconegudes en el sí de l'Església, d'altres es constitueixen en moviments divergents en el dogma i en les costums cristianes, ens diu A. Brenon, són apartades, a vegades molt violentment, i són considerades heretgies. La mirada observa també una línia, un dibuix, on es diluciden, fluctuen, oscil·len, en un constant flux i reflux de posicions i actuacions, a vegades d'impressionants manifestacions de solidesa,

¹- BRENON, Anne, *El veritable rostre dels càtars*. Barcelona, 1998, p. 34

²- BOTINES, E., CABALEIRO, J., *Les Beguines*, Abadia de Montserrat, Barcelona, 2002,

³- BOTINES, E. i CABALEIRO, J., *Les Beguines...* p. 18

⁴- BRENON, Anne, *El veritable rostre...* p. 35.

d'imaginació i, d'altres, de dures i incomprensibles respostes, respostes de por. Por, de l'abast social dels moviments per part de la jerarquia eclesiàstica, por del poder. La imaginació, la recerca dels moviments, però segueix creixent i manifestant-se.

La mirada sense temor ens permet veure, observar, seguir el procés per procurar entendre el que va passar.

Ja en el segle XI, trobem documentades manifestacions de canvis en comportaments espirituals i religiosos com la recuperació i crida a una vida espiritual més ascètica i aïllada, la vida eremítica que, cap el segle XII acaba o es dilueix, troba una sortida, moltes vegades, en petits cenobis o en altres diferents formes, maneres i intents, per viure o continuar una espiritualitat més activa; o també poden derivar en la recerca d'una llibertat en l'actuació i compromís vers la societat com representa el moviment beguinal; o en una vida més estricta, més radical espiritualment en l'aplicació evangèlica del cristianisme en la societat com són els càtars; o altres noves creences, doctrines i interpretacions, que potser l'Església, des del seu inici, no va saber o voler entendre, o si més no, no va aprofitar, ans el contrari s'en va defensar. En totes aquestes noves formes, concepcions, sortides o maneres d'expressar la espiritualitat, les dones tingueren una molt important participació, un actiu protagonisme.

Intentar fer una síntesis és agoserat i difícil. Es perden dades i exemples bàsics, però que en cal parlar quan ens apropem a un monestir femení d'inicis del segle XIII per intentar explicar la seva història. La realitat és que en la societat europea occidental, neixen i sorgeixen moviments espirituals de carisma, d'autoritat, de molts diferents matisos. Carolyne Byum ho manifesta així: "entre 1050 i 1216, proliferen nous tipus de vocació religiosa basats en la vida apostòlica i la predicació"⁵. De pobresa i ascetisme, que V. Cirlot i B. Garí anomenen també "espiritualitat paupèrica i apostòlica"⁶. Paul Labal diu: "En los albores del siglo XII, el ideal del cristianismo se centra en la imagen del hombre que se despoja de todo"⁷.

Aquesta societat europea occidental recupera, doncs, des del final del segle XI un discurs de sobrietat, d'essència de vida. Emergeixen uns nous ideals d'espiritualitat. "Clergues i laics surten al carrer i prediquen"... "Algunes iniciatives no prosperen; d'altres són reconegudes per l'Església romana (Robert d'Arbrissel i l'orde de Fontevrault; Francesc d'Assís i l'orde dels Fra Menors; Domènec de Guzman i l'orde dels Fra Predicadors). D'altres es constitueixen en moviments divergents i reformistes pel que fa al dogma i costums catòlics, o s'enfronten en un principi a l'Església", ens diu A. Brenon⁸. Potser els Valdesos, els Pobres de Lió, els Càtars, els de Lliure Esperit dels Guillermites, entre altres.

Ben aviat, l'any 1098, sorgeix en el si de la mateixa Orde Benedictina, una reforma. Es busca, davant els fets i l'entorn, un retorn cap a les essències de la Regla. Neix el que és

⁵.- BYNUM, CAROLINE; *Jesus as Mother. Studies in the Spirituality of the High Middle Ages*, Berkeley, 1982.

ECHANIZ, MARIA; *El monasterio de Sancti Spiritus*, Salamanca, 1995, p. 79

⁶.- CIRLOT, V. i GARI, B., *La mirada interior*. Barcelona, 1999, p. 13.

⁷.- LABAL, Paul, *Los cátaros, herejía y crisis social*. Barcelona, 1984, p.51

⁸.- BRENON, Anne., *El véritable rostre ...* p.35

conegut com el *Novum Monasterium*, l'Orde del Císter on, Robert de Molesmes recupera i troba un estil, una forma d'estar i ser en el món, més sobri i estricta, trenca el model.

Un altre fet a observar i valorar, coincidint en el temps, és el que s'ha anomenat "la reforma gregoriana". "L'Església amb la Reforma Gregoriana va donar una primera temptativa als nous problemes del cristianisme instal·lat en la Europa en pau", ens diu A. Brenon⁹. Molts autors com Carolyne Byum, María Echániz, tot citant a Raymone Foreville, entre altres, veuen com la "reforma gregoriana" del segle XI, introdueix "una nítida diferència entre el clero i el laicat, amb un augment del poder del primer sobre el segon", amb uns efectes negatius. La reforma, intenta impedir el control dels laics sobre el patrimoni i els oficis eclesiàstics. L'ofensiva es concreta en el reforçament de dos models: la Regla de Sant Benet i la Regla de Sant Agustí. Es tanca doncs possibles portes per entendre i acompanyar els moviments espirituals reformistes¹⁰.

No sabem què hagués passat sense la "reforma gregoriana". La societat quasi sempre registra moments d'obertura i d'altres de tancament, com a resposta. Aquests segles, els XI, XII i inicis del XIII, eren d'obertura. Sorgiren moviments eremítics, comunitats religioses dobles, moviments beguinals uns anys més tard, reformes doctrinals en el mateix pensament cristià i, reberen en molts casos com a resposta, un fort tancament, especialment als inicis del segle XIII, com la croada contra els i les càtars, o contra les dones que participaven en moviments d'obertura com les eremites, induint vers una enclaustració a ordes monàstiques, o també actuant contra les beguines. No obstant segueix l'obertura espiritual i mística. A inicis del segle XIV, es recupera la resposta violenta, amb declaracions de condemna d'heretgies a noves doctrines, excomunicacions, cremades d'heretges i desenterrament i exhumacions de possibles heretges.

Els moments essencials i més significatius, d'aquest anar i venir, de crear i descrear, de parlar i perseguir, els agrupem cronològicament per facilitar una lectura, una panoràmica, en l'espai de l'Europa occidental.

En paraules de A. Brenon, "en realitat el segle XI inicia un període de retorn a la calma...La vida itinerant esdevé un costum¹¹ ..."

En el segle XI es mantenia el moviment eremític que, cap a finals del segle IX i durant el segle X, havia recuperat les pràctiques dels segles III i IV de vida al desert. Ara, grups de gent i famílies senceres marxen a les muntanyes, al bosc, a llocs apartats, per viure en soletat la seva espiritualitat formant petits grups. Es recupera l'idea de grup, *laura*, nom grec que significa el camí, el passatge. En aquests moviments eremítics formant grups de laures, ben aviat s'incorporen dones. A Catalunya els grups d'eremites es concentren i situen especialment a la serra del Montsant, a les zones pirinenques i en general a les zones muntanyoses més aïllades.

9.- BRENON, Anne, El veritable rostre ... p.36

10. - BYNUM, C., Jesus as Mother, p. 170-172. BRENON, A., El verdader rostre..., p. 36. ECHANIZ, M., El monasterio de Sancti Spiritus, Salamanca, 1995, p. 84-85.

11.- BRENON, Anne, El veritable rostre..., p.38-39

El moviment càtar, de vida pura, segueix extenent-se, des dels Països Baixos i Alemanya, ara per zones del nord d'Itàlia i a França, on troba una cultura que el recolza, i una societat que s'hi troba especialment còmode, natural, el Llenguadoc. En la vida cenobítica, el benedictí Robert de Molesmes havia iniciat, just al final del segle, l'any 1098, la corrent de crítica benedictina, especialment contra el Cluny, coneguda com a la reforma del Cister, molt lligada en els seus inicis a l'estil de vida eremítica en petit grup, i també després, quan els i les eremites davant les dificultats de subsistència, acceptaren ser conduïts i cercar una sortida en altres estils de vida espiritual i religiosa en grup, com el mateix Cister. D'altres ordes com la Cartoixa, fundada per Bru de Chartreuse l'any 1084, seguiren el mateix camí de l'ascetisme i vida allunyada de les ciutats. Són anys d'inici i expansió en llibertat espiritual.

L'Església havia introduït la reforma gregoriana, en un intent d'ordenar, controlar i organitzar la relació del clero i el laicat, potenciant el clero.

En el segle XII, ja des dels seus inicis, es viu una situació de verdadera explosió de reforma, de renovació espiritual. Continua la implantació i fort creixament de la reforma cistercenca, sobretot la branca femenina, a partir de la segona meitat del segle. El tercer abat del Cister, E. Harding va aportar en especial ordenant el cos doctrinal i el funcionament de les comunitats, la dependència d'una casa mare i la celebració de capítols generals anuals. Bernat de Claravall, vers 1115 havia incidit i iniciat juntament amb els altres abats una amplia tasca de difusió de l'Orde del Cister, una reforma en la gestió i organització més autònoma de cada monestir. L'Orde troba així un camí d'expansió àgil, ràpid. Els monestirs cistercencs de dones, es formen, reben i accepten grups de dones procedents d'eremitoris. L'Orde però estableix per els monestirs femenins la dependència, a més, d'un monestir masculí, a la vegada que busca un lligam al cos doctrinal més estricta i específic per elles, com ens revela i mostra l'obra "La Carta de Sant Bernat a la seva germana"¹², i també la recerca i imposició de la figura del confessor. Els cistercencs, especialment un dels seus abats, Bernat de Claravall, inicià també la seva influència en el papat a través d'Eugeni III (1145-1153), antic abat cistercenc. Bernat intervé directament a més en la creació de l'Orde dels Templers i en la segona croada cap a Jerusalem.

Quasi al mateix temps, neixen noves formes d'ordes i moviments, com l'orde mixta d'homes i dones de Fontevrault el 1101, fundada i guiada per l'eremita Robert d'Arbrissel i sota la reglamentació benedictina, concebuda com una comunitat doble de dones i homes i regit per una abadessa. L'any 1120, Nibert de Xantén funda l'orde canonical Premostratense, també mixta, al igual que l'orde del Sant Sepulcre, a inicis del segle XII, i altres ordes. Es viu un envejable espai d'obertura espiritual, lliure. Moltes d'aquestes noves ordes reben també antics grups eremítics, sobretot dones, que cercaven una sortida moltes vegades forçada.

En aquest anys de confluència, concordància i coexistència d'idees i comportaments, el moviment espiritual religiós càtar, els purs, mereix una atenció especial per part nostre. Els càtars els trobem al llarg del segle XII a gran part de l'Europa occidental. Ben aviat s'estructuren territorialment amb clergues i bisbes, especialment al Llenguadoc a Tolosa a inicis de segle, eren "els bons temps per l'heretgia". Els trobem, ens diu A. Brenon, "amb el nom *patrinos* al nord d'Itàlia, de *piphles* a Flandes, *publicans* a Xampagne i Borgonya i els

12.- BOFARULL MASCARO, Próspero; Carta de Sant Bernat a sa germana, en Documentos literarios, Col. Inéditos ACA. vol. 20. Barcelona, 1857. Ms. n.264.B.C.

tisserands o teixidors del Llenguadoc, que professen els mateixos errors i manifesten les mateixes pràctiques. La heretgia càtar en el segle XII sembla afectar a totes les classes socials, des dels camperols fins a canonges, lligats al món de treball artesanal i particularment els teixidors. En totes parts són perseguits com heretges, portats davant de tribunals de justícia episcopals i cremats vius¹³. L'autora ens posa exemples: Les primeres fogueres d'heretges del segle XII foren cap el 1120, on moriren camperols de Soissonnais. Al llarg del segle, grans onades de repressió dirigides per les autoritats episcopals eliminen comunitats senceres a Flandes, Renània i Xampagne. L'any 1135 hi han grans batudes i fogueres a Lieja; en 1143 Evernin, preboste d'un monestir de Steinfeld, envia un senyal d'alarma a Bernat de Claravall, una carta en què comenta la situació,

"Dicen de sí mismos: Nosotros, pobres de Cristo, errantes, huyendo de ciudad en ciudad, como las ovejas en medio de lobos, sufrimos la persecución con los apóstoles y los mártires; sin embargo, llevamos una vida muy santa y muy estricta en ayunos y abstinencias, dedicando noche y día a rezar y a trabajar; sin pretender obtener de este trabajo más de lo necesario para vivir. Soportamos todo esto porque no somos del mundo; pero vos, que amais el mundo, estais en paz con el mundo porque sois del mundo. Para distinguirnos los unos de los otros, Cristo ha dicho: Por sus frutos los conoceréis. Nuestros frutos son las huellas de Cristo".

Evernin detalla a més que "aquests heretges" que s'autoanomenen *Apòstols o Pobres de Crist*, estan organitzats en comunitats mixtes sota l'autoritat d'un bisbe¹⁴.

Bernat de Claravall, davant aquets fets, prepara i està al front d'una missió delegada de prelats i l'any 1145 van a Tolosa a comprovar la situació, on troben una verdadera classe i organització "d'heretges". Llavors, inicia una sèrie de sermons contra l'heretgia, molts recollits en *El càntic dels càntics*.

Vint anys després de l'escrit d'Evernin de Steinfeld, "en 1163, quan s'encengueren noves fogueres, un altre religiós de Renània, Eckert de Schönau, descrivia en els seus sermons unes comunitats d'heretges anàlogues a les anteriorment mencionades¹⁵". A. Brenon, tot defensant l'ús dels mots del temps, els Bons Homes, les Bones Dones o els Bons Cristians, observa que les cases dels Bons Cristians ignoraven tota clausura, a diferència del monestirs i convents de l'època, els seus religiosos i monjos sortien lliurament d'elles, i els habitants del pobles hi podien entrar lliurament. En parlar de les dones càtares, destaca que en els pobles del vescomtat de Carcassona, i en els comtats de Foix i de Tolosa, hi havia moltes cases comunitàries de dones càtares, que feien una verdadera funció hospitalària. Elles rebien a taula, curaven malalts, acollien a viatgers, ajudaven a pobres. El paper de la dona càtara era

¹³. - BRENON, Anne, *Los cátaros, hacia una pureza absoluta*. Barcelona, 1998, p. 32.

¹⁴. - BRENON, Anne, *Los cátaros, hacia una ...* p. 34

¹⁵. - BRENON, Anne, *Los cátaros ...* p. 37

ampli i actiu. Dóna com exemple: el Mas de les *Sanctas Puellas*, on a inicis del segle XIII, una vídua era "perfecta" i, juntament amb les seves filles i fills portaven la casa¹⁶. Un altre exemple és Esclarmonda de Foix que a l'enviudar reparteix la seva herència entre els seus seis fills majors d'edat i va obrir una casa de perfectes a Pamiers¹⁷. Les perfectes eran honrades, segons el ritual càtar, de la mateixa forma que els perfectes, ens segueix dient T. Ruiz Roig, "Podien ordenar tant a homes com a dones, beneir el pa del menjar ritual càtar, entonar les paraules del cerimonial de la confessió i administrar el consolament al malat moribund". Les cases càtares estaven obertes al món, al carrer. A. Brenon dóna dades sobre el nombre de dones perfectes, d'un període més o menys entre 1210-1240: "En gairebé 200 parròquies del Lauraguès, Bernat de Caux i Joan de Sant-Pere interroguen més de 5.600 persones adultes. Un 31'8 per cent dels depositants són dones. El registra cita els noms de 719 ordenats entre els quals hi havia un 45 per cent de perfectes¹⁸".

En 1167 en el castell de Sant Félix del Lauraguès, entre les regions de Tolosa i Albí, no gaire lluny de Carcassona, té lloc una magna assemblea càtar on es reunien moltes de les esglésies heretges d'Europa, fou presidida per Nicetas bisbe, segurament heretge, de Constantinoble. La reunió degué ser, sens dubte, a iniciativa de l'Església de Tolosa. Hi participaren varis bisbes representants de l'Església del nord de França (La Xampanya, Borgonya), però també de Flandes i sembla de Renània, ens diu A. Brenon. Les dones càtares hi participaren activament en el debat. No obstant aquesta assemblea fou posteriorment ignorada.

"Durant molt temps, el concili càtar de Sant Fèlix de Lauraguès va ser considerat històricament sospitós, ja que només era conegut per un document titllat de fals. Era un relat que va fer l'any 1660 en la seva *Histoire des ducs, marquis et comtes de Narbonne* el canonge Guillem Besse d'un document des d'aleshores introbable. L'existència d'aquest concili càtar, actualment ja no representa cap gran problema per els historiadors ja que les informacions de l'acta proporcionades per la còpia del segle XVII estan corroborades en altres documents¹⁹".

L'any 1163, el papa Alexandre III (1159-1181), fugint d'Itàlia davant l'hostilitat del emperador Federic Barbarroja, arribà a les costes del comtat de Tolosa. I poc després, en el concili a Tours, el cànon 4, ho recull "sin nombrar ni describir la herejia", ens diu P. Labal, precisa que s'està extenent per Tolosa i regions veïnes. I en el III Concili Laterà, l'any 1179, el mateix papa ratifica aquesta constatació²⁰.

Dos anys abans, en 1177, el comte de Tolosa Raimon V, "catòlic sincer", comenta A. Brenon, dirigeix una carta angoixada al Capítol General del Cister, reclamant una ajuda moral i militar, contra l'heretgia estructurada en Esglésies que havien invadit el comtat.

Paul Labal al analitzar el moviment càtar diu: "En su ermita de Calabria en las postrimerías del siglo XII, un monje alucinado, Joaquín de Fiore, denuncia la presencia todavía

¹⁶.- BRENON, Anne, *Los cátaros...* p. 56

¹⁷.- RUIZ ROIG, Teresa, *Las cátaras: una reflexión sobre oralidad y escritura*. Duoda, 7 (1994), p. 121. Barcelona.

¹⁸.- BRENON, Anne, *El véritable rostre ...* p. 261.

¹⁹.- BRENON, Anne, *El véritable rostre ...*p.140.

²⁰.- LABAL, Paul, *Los cátaros, herejía y crisis social*. Barcelona, 1988, p.14.

enmascarada, aunque a punto de manifestarse abiertamente, del Anticristo... Joaquín no los menciona, pero nosotros los conocemos: en 1163, Eckabert, monje de Schönau en Renania, habla de los cátaros en Germania, de los *piphles* de Flandes, de los *texerants* en Galia; en 1179 el III Concilio de Letrán evoca a los *publicanos* junto a patarinos y cátaros ... Joaquín de Fiore expresa una inquietud bastante extendida en el mundo cristiano de Occidente en las postrimerías del siglo²¹", i també la fi del món. Joaquim de Fiore (1131-1202) era un monjo cistercenc, la seva obra tingué una forta influència en moviments religiosos posteriors. L'Església tenia por, veia perillar la seva organització i poder.

En paraules de A. Brenon "El catarisme va ser un evangelisme; un dels punts fonamentals de la vida càtar és l'observació literal dels preceptes de Crist, especialment l'ensenyament del *Sermó de la Muntanya*". I continua: "Segons Walter Map en 1179 els descriu: Ciutats i burgs els veien arribar de dos en dos, sense cap altra cosa que el seu vestit negre i el seu llibre dels Evangelis a la cintura²²". El moviment visqué el seu millor moment a partir de l'assemblea de Saint-Félix del Lauraguès, des de finals del segle XII i principis del XIII.

Encara al segle XII donà neixament a un moviment basat en el retorn a la paraula i a la pobresa, el moviment valdés. El seu creador és Pere Valdés, fill de mercader de Lió. El moviment valdés, "concreta el conjunt d'aspiracions espirituals de la fi del segle XII, l'ideal de vida pobre i pura, i respon al problema de l'escolta de la Paraula de Déu. Valdés prefigura d'una manera tan perfecta la trajectòria, seguida per Francesc d'Assís trenta anys més tard, que hom pot plantejar-se legítimament, un problema de còpies retroactives de fonts. Pere Valdés va distribuir els seus béns als pobres davant l'arquebisbe de Lió i en va reservar només tres parts per la seva dona i les seves dues filles, elles van oferir aquestes tres parts a l'*Orde de Fontevrault*, vers l'any 1170²³". Valdés va seguir el Crist en la seva pobresa total, mendicant i predicant a les portes de les esglésies. El seguiren homes i dones.

Aquest nou ideal de vida evangèlica i pobresa voluntaria, primer tolerat, fou condemnat quan "pasa a ser l'objectiu d'autèntics moviments populars, com succeí amb els anomenats *espirituls* i *fraticelli*" ens diuen E.Botines i J. Cabaleiro²⁴.

L'any 1179 el papa Alexandre III (1159-1181), en el III Concili Laterà, va acollir paternalment el moviment. No obstant dos anys després van ser excomunicats en bloc per no haver renunciat a predicar. El concili de Verona de 1184, el considerà herètic i es van encendre les primeres fogueres. Segons la descripció del clergue Walter Map, ens diu encara A. Brenon,

"No tenien domicili fix, caminaven de dos en dos, amb els peus nus i vestits amb una túnica de llana. No posseïen res, ho tenien tot en comú com els apòstols. Nus servien un Crist nu".

²¹. - LABAL, Paul, *Los cátaros, herejía y crisis social*, p. 11-14.

²². - BRENON, Anne, *El véritable rostre...* p. 44

²³. - BRENON, Anne, *El véritable rostre ...* p.40

²⁴. - BOTINES, E., CABALEIRO, J., DURAN, M.D., *Les Beguines*. Abadía de Montserrat, Barcelona, 2002, p.18.

També a final del segle XII sorgeix el moviment els *Humiliats* a Milà, un grup de laics en l'àmbit dels artesans, per posar a la pràctica els Evangelis. Foren condemnats per herètics l'any 1184. Pocs anys després, el 1201, el papa Innocenci III (1198-1216) els va aprovar dotant-los de constitucions jurídiques.

Ja a inicis del segle XIII, o potser abans, a les darreries del segle XII, a les zones del nord d'Europa, als Països Baixos, a Renània, a Brabant, a Lieja, sabem d'un original moviment espiritual femení, el beguinatge, "una de les manifestacions més originals i característiques. Són dones que viuen una vida religiosa al marge de les institucions eclesiàstiques, és a dir, al marge de monestirs i són conegudes ben aviat amb el nom genèric de *mulieres religiosae*, a segons quines zones i èpoques, amb els noms de *papelarde*, beates o beguines", ens diuen V. Cirlot i B. Garí²⁵. Aquest moviment s'extén aviat per França i Itàlia, i anys més tard també al nostre país.

En paraules de E.Botines i J.Cabaleiro, "les beguines són un moviment ampli sorgit a les darreries del segle XII i protagonitzat per dones, les quals, soles o en grup, portaven una vida religiosa en el món al marge, però, de les estructures eclesiàstica i familiar. Foren, per tant, independents de qualsevol tipus d'autoritat masculina fins a extrems desconeguts dins la cultura de l'època²⁶".

Les beguines es mogueren per zones urbanes. Elles buscaren allí el punt de llibertat i independència, el lliure compromís espiritual, a través d'accions en l'entorn humà escollit, cuidant molt especialment una relació entre dones. Ho sabem pels escrits trobats d'algunes d'elles en que deixen constància de la seva experiència i valoració de vida i del moviment. Són i parlem de beguines escriptores que es manifesten ja des del segle XIII: Matilde de Magdeburg, Hadewijch d'Anvers i Margarida Porete. Margarida Porete morirà cremada públicament a la ciutat de París, l'any 1310, acusada d'heretge ella i el seu llibre "El espejo de las almas simples²⁷".

Les beguines no es regien per cap regla, però d'alguna manera crearen escola. "Professaven continència i simplicitat de vida a través d'un vot privat, sense lligar-se a cap regla ni tancar-se en un monestir²⁸". Una característica de les beguines, segurament per llur concepció de la llibertat i la importància de la relació en el sentit més ampli de comunicació, fa que busquin vincles i lligams amb altres tipus de moviments o expressions espirituals del moment. Ho fan especialment amb les dones monges cistercenques, com mostren els seus escrits. Elles hi tenien reconeguda autoritat, eren allí respectades i amb una porta ben oberta, com passà a la beguina Matilde de Magdeburg, que a la vellesa demanà formar part d'una comunitat cistercenca. Cal pensar que igualment establiren relació, coexistiren, amb dones d'altres estils de moviments, grups eremítics, recluses, i altres, encara que no en tinguem constància escrita.

V. Cirlot i B. Garí comenten, "Muchas mujeres vivieron sucesivamente los dos modelos, educándose entre beguinas antes de hacerse monjas o viviendo los años como *mulieres*

²⁵.- CIRLOT, V. i GARI, B., *La mirada interior*,... p.17

²⁶.-BOTINES,E., CABALEIRO, JH.,*Les Beguines ...* p.25

²⁷.- PORETE, Margarita, *El espejo de las almas simples*. Trad. i estudi de B. Garí i A. Padrós-Wolf.Barcelona, 1995.

²⁸.- CIRLOT, V. i GARI, B., *La mirada* ,... p.18, citant la *Crònica de Colonia* de Mateo París.

religiosae, pero acabando sus días en el interior de los claustros. Por otro lado algunas comunidades de beguinas se transforman con el tiempo en monasterio de la orden y las formas de espiritualidad femenina, nuevas y sorprendentes, son comunes²⁹".

El moviment beguinal a finals del segle XIII i a inicis del XIV fou considerat perillós i herètic. Rebé pressions primer i persecucions anys més tard, fins a ser considerat herètic. Una beguina, Guillerma de Bohemia, que havia arribat a Milà en 1260, es acusada, condemnada l'any 1300, després de la seva mort l'any 1281, de crear el moviment del Lliure Esperit anomenats "els guillermistes". El seu cos fou desenterrat i fou cremat juntament amb els seus principals col.laboradors, Andrea Saramita i sor Maifreda, entre el 2 i el 9 de setembre de 1300³⁰.

De la importància del moviment beguinal i també de les dones del moviment càtar, V. CirLOT i B. Garí constaten la defensa que en feu el canonge regular Jacques de Vitry, mort 1213, que "vió en la religiosidad de las beguinas un modelo poderoso y capaz, desde su perspectiva, de oponerse al papel de las mujeres en el seno de la herejía cátara, un problema que por la misma época preocupa al canónigo de Osma Domingo de Guzmán³¹".

També a inicis del segle XIII, entre els anys 1210 i 1220, es funda l'Orde Frares Menors de sant Francesc d'Assís, un moviment espiritual basat en la pobresa i la predicació i, pocs anys després la seva branca femenina, l'Orde de les Clarisses. L'Orde de sant Francesc d'Assís tot i néixer amb els mateix missatge de pobresa, de vida itinerant i estricta, i predicadora, fou acceptada en el sí de l'Església.

No obstant aquest inici de diàleg que representà per part de l'Església vers el nou moviment de pobresa, de caire itinerant i predicador, el segle XIII es caracteritza per un enfrontament i resposta violenta davant els moviments espirituals, místics, que l'Església veu, creu i considera fora d'ella.

La situació s'havia tensat, i l'Església inicia la seva resposta. Innocenci III (1198-1216) l'any 1215 convoca el IV Concili Laterà en el que es regulen i s'intenta resoldre els importants temes que marcaven la situació a inicis del segle XIII. Alberto Melloni comenta: "la producción jurídica fue un momento original y cualificativo de la nueva concepción de la monarquía papal, que se afianza al entrar en el siglo XIII, que con sus decretales supuso una gran aportación a este proceso³²". En dues sessions celebrades el 20 i 30 de novembre després de l'apertura, s'aproven 70 capítols, regulant temes prou importants. La característica de les decisions del concili Laterà IV és segons Melloni, el seu gran realisme i esperit pragmàtic, el mateix que Innocenci III marcà en tot el seu pontificat. Destaquen especialment els canons 3, 8, 10, 12 i 13.

²⁹.- CIRLOT, V. i GARI, B., *La mirada interior*, ...p.19.

³⁰.- MURARO, Luisa, *Guillerma y Maifreda, historia de una herejía feminista*. Barcelona, 1997, p. 80-81.

³¹.- CIRLOT, V. i GARI, B., *La mirada...* p.20-21

³².- MELLONI, Alberto, *Los siete concilios papales medievales*, en *Historia de los concilios ecuménicos*, de Giuseppe Alberigo. Salamanca, 1993, p.171.

En el cànon n.3, *De haereticis*, es preveu unes regles severíssimes per aïllar a les comunitats herètiques i obligar d'aquest deure als magistrats civils a través d'un jurament; ell pot eximir als vassalls del jurament de fidelitat al seu príncep quan aquest nega el seu recolzament a la causa que preveu l'extermini dels heretges. En el cànon n.8, *De inquisitionibus*, s'especifica molt detalladament la forma i la manera com els prelats han d'inquirir, qüestionar, detectar acusacions falses i resoldrà la seva tasca. En el cànon n.10, *De praedicatoribus instituendis*, es comença a concedir espai als predicadors elegits pels bisbes i no pels laics. En el n.12, *De communibus capitulis monachorum*, imposa el capítol a tots els monjos "segons l'ús dels cistercencs". I en el cànon n.13, *De novis religionibus prohibitis*, prohibeix la creació de noves ordes religioses, vinculant tots els monestirs a les regles i constitucions ja aprovades³³.

Innocenci III, a més, havia organitzat tres anys abans, entre 1212 i 1213, una croada contra els càtars i albiguesos, i l'any 1215, com hem vist, els condemnà en el IV Concili Laterà. S'inicien doncs les primeres matances de càtars a la zona del Llenguadoc, és el que A. Brenon anomena "la guerra de 20 anys", des de 1209 a 1229, la croada contra els albiguesos o càtars, amb la implicació del rei de França, Felip August i del papa Innocenci III. És l'aliança del papat i del rei de França. L'any 1206, Domènec de Guzmán, davant de fets observats i viscuts directament al Llenguadoc, decideix iniciar el camí de la predicació per recuperar els cristians d'aquella zona i, el mateix any, reb permís per fundar una nova Orde, la dels Frares Predicadors a Tolosa del Llenguadoc.

"L'atracció per l'espiritualitat càtara va significar molt per a tantes dones de la petita noblesa occitana", ens diu A. Brenon, "va representar una possibilitat d'expressió harmoniosa, inscrita en la lògica de la seva cultura i en la sensibilitat del seu temps"... Les anomena "Dones càtars: Cors oberts i mans obertes". A partir de final dels anys 1230-1240, les perfectes no poden continuar duent aquesta vida tranquil·la a les cases; elles també s'han de fer itinerants per escapar de la Inquisició, per amagar-se³⁴.

Les "belles heretges", les dones càtars també foren cremades, com diu el verset de Guillem de Tudèle,

*"E cel ost jutgero mot eretge arder
E molta bela eretga ins en lo foc giter
Car convertir no.s volon..."*

"La primera foguera de la croada de 1209 es va encendre a Casseneuil (Quercy). El que va cridar l'atenció, si no la imaginació de Guillem de Tudèle, el poeta de la primera part de la *Chanson de la Croisade*, va ser la presència entre els heretges impenitents de *belles dames*, és a dir de dames de la noblesa o de l'alta societat,.. molt crèdules... Aquelles *belles heretges*, ja les coneixem força bé. Les hem visitat a les seves cases al Mas Santas Puellas, a Fanjaus i fins i tot a la cort del comte de Foix. I és potser a l'apassionament-compromés de les nobles dames que el catarisme deu, en el fons, el seu èxit³⁵". Com segueix dient:" Ara es tracta de situar en

³³.- MELLONI, Alberto, *Los siete concilios papales medievales*, en Historia de los con... p.172 i 173.

³⁴.-BRENON, Anne, *El véritable rostre dels càtars...*p. 259-261.

³⁵.-BRENON, Anne, *El véritable rostre ...* p. 244-245 i 250.

el lloc que li correspon, dins d'aquest període de mutació de mentalitats, d'esperances, de desigs, de cors, de cossos i d'ànimes, els personatges que parlaven un llenguatge nou. Des d'aquesta perspectiva, càtars, valdesos, evangelistes de tota mena i trobadors, són certament els fills d'una esperança comuna".

Catalunya, com se sap, el moviment espiritual càtar tan per lligams de llinatges nobles i reials, com per la relació de la població, el comerç, com també per la proximitat geogràfica a les zones pirinenques, especialment a la Cerdanya i al Berguedà, es veié implicada sempre en tan com a seguidors (en trobem molts) i com a refugi de càtars en moments claus. De fet el Pirineus i els seus diferents passos no representaven cap mena de frontera ans el contrari. Camins en comú, transhumància ramadera, comerç, indústria sobretot textil, llinatges, que lligaren i afavoriren la comunicació a tots nivells entre el Llenguadoc i Catalunya. Els diferents moviments espirituals, entre ells els càtars, trobaren una via natural de penetració i d'expansió al igual que ho fou la cultura.

La família Portella fundadora vers l'any 1241 del monestir de Santa Maria de Valldaura, al Berguedà, es veié implicada en la segona meitat del segle XIII com a seguidors del moviment càtar. Bernat Portella, fill del fundador del monestir, Bernat de Portella, fou excomunicat l'any 1256 pel bisbe de Vic, Bernat de Mur, acusat de manternir-se dins l'heretgia i l'any 1270, el nou bisbe de Vic, Ramon d'Anglesola, ratifica l'excomunicació, fent intervenir en els fets a l'inquisidor Pere de Cadireta³⁶.

Uns anys abans, el 20 de desembre de 1254 són detinguts a la vila de Berga 168 homes acusats de ser heretges càtars, havien sigut interrogats abans per l'inquisidor frare dominic Pere de Athenas, enviat pel metropolità de Tarragona. Davant l'envergadura dels fets, el metropolità de Tarragona, Benet de Rocabertí, decidí pujar a Berga, i així el 20 de desembre de 1254 dicta sentència. "Trenta són acusats de pertànyer a l'heretgia i traslladats a Tarragona per pagar la pena; una altra part en càrrecs menors, foren entregats als seus senyors perquè els castiguessin, i la resta arrepenitits dels seus errors, demanaren perdó, adjurant de l'heretgia i absolts³⁷".

Els conflictes a la zona s'havien iniciat però l'any 1214, i segurament abans, quan, ens diu R. Dalmau, "Bernat de Portella cuità a intervenir al judici a Montauban contra el comte Balduí, germà del comte Raimon VI de Tolosa, pel fet d'haver-se passat al partit de Monfort. Condemnat a mort per traïdor, fou complerta la sentència pel comte de Foix, qui el penjà d'un noguer. L'ajudà en aquesta macabra operació l'esmentat Bernat de Portella, el qual justifica la seva actuació com un acte venjatiu per la mort del seu sobirà Pere el Catòlic³⁸".

Jordi Ventura, en parlar de l'existència de càtars a Catalunya, reconeix tres zones: les terres fronteres d'Occitània, les terres muntanyenques del nord-oest i les terres de repoblament. En la zona muntanyenca del nord-oest, J. Ventura, ens parla de famílies càtares com Ramon de Josa,

³⁶.- MONCADA, Lluís, *Episcopologio de Vich*, Vic, 1891-1904, vol. II, p. 31-37, 59-60 i 74-76. DALMAU I FERRERES, Rafael, *L'heretgia albigena i la batalla de Muret*. Col. Episodis de la història. Barcelona, 1996 p. 33.

³⁷.- MONCADA, Lluís, *Episcopologi...* vol.II ps. 31-32.

³⁸.- DALMAU, Rafael, *L'heretgia albigena...* Barcelona, 1996, p.33

Ramon de Castellarnau, Berenguer de Pi i el vescomte de Castellbó, Arnau, i la seva filla Ermessenda, comtessa de Foix. "Al costat d'ells, els documents que hem trobat ens mostren una certa extensió popular dels càtars, des d'Andorra i la Tor de Querol fins a Berga, passant per Josa i Gósol, on, diu un procés inquisitorial conservat a l'arxiu de la Seu d'Urgell, *pocs albergs hi havia que no en tinguessin*³⁹".

El vescomte Arnau de Castellbó, des de 1217 fins a la seva mort en 1226, fou conseller de Jaume I, però els frares inquisidors Pere Cadireta i Guillem de Calonge, condemnaren al vescomte Arnau i la seva filla Ermessenda per heretges i feren desenterrar els seus ossos l'any 1269, enterrats a Costoja, i cremar-los per heretgia, ens diu J. Ventura. A la Casa Hospital de la Costoja, justament l'any 1239 Sibil·la i Geralda de Berga, cofundadores del monestir de Santa Maria de Valldaura, li donaren terres⁴⁰.

També el pare J. Caresmar⁴¹ parla de l'Església d'Urgell i els albiguesos, i narra el fets d'una manera prou curiosa:

"Hizo peores estos tiempos la secta de los albigenses que atacaban lo más santo y como furias sólidas del averno, arrasaban los campos de Seo de Urgel. El conde Ermengol IX, hijo de Ponce, era menor de edad y se hallaba en tutoría; y como los tutores eran muchos y se hallaban poco avenidos -como suele ocurrir- tratándose el negocio del gobierno friamente, por lo que éste resultaba ineficaz" ... I afegeix tot seguit,

"El vizconde de Castellbó -feudatario del conde de Urgel y que debía cuidar y vigilar los límites del condado con Francia- es quien podía resistir y prohibir la entrada de los albigenses que venían precisamente de allí. Había caído ya en la herejía una vez, se apartó de ella, pero de nuevo cayó por segunda vez pasándose a sus huestes; y no sólo esto, mas se hizo su capitán o confeso en esta tierra, así que los recibió de tal manera que el castillo de Castellbó convirtiéndose en nido y sede de la herejía".

Caresmar segueix: *"El obispo de Urgell Ponce de Vilamur, trabajaba con todo celo por extirpar a los invasores, o contener al menos la audacia de los herejes, y envió a Castellbó a Ponce de Planeda, prior del monasterio dominico de Lérida, que había sido nombrado inquisidor. Pero los herejes -hacia 1243- le envenenaron y atacaron ferozmente a cuantos no profesaban la herejía. Entonces*

³⁹.- VENTURA, Jordi, *Els heretges catalans*. Barcelona, 1976 (1ª edició 1963), p. 56-57.

⁴⁰.- Col. dipl. n.33.

⁴¹.- CARESMAR, Jaime, *Santa Maria de Bellpuig de las Avellanas*. Trad. E. Corredera. Balaguer, 1977, p.169-170.

el obispo procuró reprimirlos acudiendo al brazo secular, y que se castigara el crimen: en 1244 Guillén de Montgrí, después de dejar el arzobispado de Tarragona, los atacó y venció, no sin derramar mucha sangre, y en batalla campal".

En parlar de la difusió càtara en les terres de repoblament, J. Ventura: recull i comenta l'important paper fet per Castellbó i per Berga, "Molts indicis ens porten a pensar que les terres de Castellbó, foren com una mena de centre d'expansió dels càtars a Catalunya. Unes declaracions recollides pels inquisidors després de la presa de Montsegur, fortalesa on la presència de defensors catalans és més important del que en un principi havíem cregut, ens revelen que, sortint de Castellbó o de Berga, els anomenats diaques de Catalunya anaven visitant els seus adeptes fins a tan lluny com les terres del Priorat i Lleida⁴²."

Aquesta circumstància es també recollida per Emmanuel Le Roy Ladurie en el seu treball d'investigació a la vila de Montaillou, quan parla de les grans transhumàncies pirinenques del que destaquem dos aspectes: el fet de la transhumància humana i el paper de les cabanes d'estiu i hivern. Varis exemples de l'estudi de Le Roy Ladurie bassat en l'anàlisi de documentació i processos contra càtars, ho manifesten:

"Pierre Maury, de ce fait, fut expédié par son nouveau patron vers le territoire de ce troupeau catalan. Pour la première fois de sa vie, le bon pasteur devait donc franchir la ligne où divergent les neiges, et traverser les montagnes vers le sud; désormais il n'y aura plus pour lui de Pyrénées. Sa vie durant il fera la navette entre l'Espagne, le royaume de France, et le comté de Foix. Un autre Ariégeois, nommé Guillaume Cortilh, de Mérens, accompagnait comme co-berger pour ce voyage initial de la série notre héros: les deux hommes n'eurent jamais l'occasion de parler d'hérésie, ils s'intégrèrent simplement, sans vain bavardage, au flot des migrants, pâtres, chômeurs et *gavaches* que les flux et parfois reflux de la transhumance des homes poussaient vers les contrées ibériques⁴³."

L'altre aspecte, *la cabana*, per a Le Roy Ladurie esdevé una veritable institució on es mou una important carga de relació humana. Comenta:

"La cabane est donc au berger migrant de Montaillou ce que la *domus* est à sa famille restée dans le vieux pays. Il s'agit d'une véritable institution: des *cabanes* désignées comme telles, avec leur charge de relations humaines, sont signalées depuis La Pyrénée ariégeoise et cerdane jusqu'à la zone catalane et morisque"... "Les Maurs, avant de *faire cabane* en Catalogne, avaient passé les saisons précédentes en haute Ariège et Aragon"... Autre cabane encore: celle qui réunit pour peu temps le berger, peut-être sarrain, Guillaume Gargaleth, et son associé Guillaume Bélibaste, embauché pour une quinzaine comme pâtre d'occasion par l'entrepreneur d'élevage Pierre de Capdeville. Cette cabane est située dans les pâturages de printemps et d'été du mont Vézien, près de Flix (Catalogne)⁴⁴".

⁴². - VENTURA, Jordi, *Els heretges catalans...* p.56-57.

⁴³. - LE ROY LADURIE, Emmanuel, *Montaillou, village occitan, de 1294 à 1324*. Gallimard 1982, p.133.

⁴⁴. - LE ROY LADURIE, E., *Montaillou, une...* p. 156.

O com comenta el "bon pastor" el ritual de sopar:

"Au début du carême, Pierre Bélibaste, l'hérétique Raymond de Toulouse, et le croyant des hérétiques, Raymond Issaura de Larnat, vinrent dans mon cortal aux pâturages de Flix; j'étais en train de fabriquer du pain; j'ordonnai à l'un des bergers, un Sarrasin qui travaillait avec moi, de donner à manger aux hérétiques,, Quant à ceux-ci je leur dis à tous les trois de faire enclos, ce qu'ils firent toute la journée dans le cortal ... Moi-même, je sortis avec mes brebis...Le soir nous mangeâmes, dans le cortal un plat d'ail, du pain et du vin. Un des hérétiques bénit le pain secrètement à la manière hérétique. Nous passâmes la nuit au cortal. Le lendemain, je fis deux grosses galettes, soit une pour les susdits hérétiques, et une autre pour moi et pour mes camarades de l'équip des bergers. Ces hérétiques partirent ensuite pour Lérída, où ils connaissaient Bernard Ceval, forgeron tarasconais qui était de leur croyance; ils envisageaient de se louer pour bêcher les vignes dans la région de Lérída⁴⁵".

La Cerdanya i el Berguedà especialment, estigueren molt lligades a la cultura i las moviments religiosos i espirituals del moment, i foren a més, el camí canalitzador i d'arribada d'aquests vers les terres de repoblament a través de la transhumància ramadera a les terres de repoblament. En aquesta situació cal intentar entendre la fundació del monestir cistercenc de Santa Maria de Valldaura al terme d'Olvan al Berguedà, lligat a la família dels Portella i també a la família dels Berga. A què obeïa el fundar el monestir cistercenc femení allí?. Quins interessos hi havien al darrera i quin fou el paper estratègic, geogràfic i religiós a la zona després dels fets d'inicis i meitat del segle XIII?. Quina fou la seva història?.

A partir de 1229, els càtars, "els Bons homes i Bones dones, diàques, bisbes i creients", passaren a la clandestinitat. Clandestinitat que arribà també a Catalunya. Els càtars foren especialment perseguits al comtat de Tolosa, amb la creació del Tribunal de la Inquisició, substitutiu dels tribunals de justícia del bisbats, i encomanat a les noves ordres mendicants, els Dominics i els Franciscans.

Aquest nou procediment de justícia, rebé el nom de *Inquisitio heretice pravitatis*. Enquesta sobre la perversitat heretge, com ens diu A. Brenon⁴⁶. També Simone Weil comenta: "L'aparició de la Inquisició a a l'edat mitjana mostra que un corrent de totalitarisme sens dubte s'havia filtrat en la cristiandat⁴⁷".

No obstant la duresa de la situació, l'acció i resposta per part dels moviments espirituals continuà. Així, en la segona meitat del segle XIII, trobem molts moviments espirituals de variada tipologia, com hem exposat, protagonitzats molts d'ells per dones, com el ja comentat del beguinatge, corrents místiques expressades mitjançant l'escriptura, de reclusió voluntària, moviments hospitaleres, i a vegades, una barreja de tots ells, que ampliarem més endavant en parlar de l'espiritualitat de les dones. Aquest espai de temps, la segona meitat del segle XIII, coincideix, i fou font de noves conflictitats, amb els papes Gregori IX (1227-1241) i Innocenci IV (1243-1254), i l'emperador Federic II, juntament en la celebració del I Concili de Lió l'any 1245.

⁴⁵. - LE ROY LADURIE, E., *Montaillou, une...* p. 158

⁴⁶. - BRENON, Anne. *Los cátaros, hacia una pureza...* p. 80-81

⁴⁷. - WEIL, Simone, *Escritos sobre la guerra*. Alzira, 1997 (original 1953), p. 129.

Cap els anys 1270, a la ciutat de Milà neixia un moviment espiritual, els Guillermites, que molt ràpidament, l'any 1300, l'Església considerà i sentencià com una heregia, a través d'un procés de la Inquisició. Aquest procés a les Guillermites l'ha estudiat ampliament Luisa Muraro en la seva obra "*Guillerma y Maifreda. Historia de una herejia feminista*"⁴⁸, a partir de fets clars,

"Milán, año 1300. La Inquisición procesa y condena a un grupo herético. En la hoguera arden entre otros, los cuerpos de dos mujeres: el cadáver de Guillerma de Bohemia desenterrado del cementerio de la abadía de Chiaravalle, donde era venerada como santa, y el cuerpo vivo de Maifreda da Pirovano, prima del señor de Milán, Mateo Visconti, y líder reconocida de una secta que ve en Guillerma, la encarnación femenina del Espíritu Santo.

El procés s'inicià oficialment el 20 de juliol de l'any 1300, durà cinc mesos i fou conduït per inquisidor Guido de Coconato, que en paraules de L. Muraro: "En cuanto al procedimiento, hay que mencionar que el inquisidor asumía todos los papeles excepto el de imputado: juez, acusador y defensor".

La responsable del moviment, Guillerma, havia nascut l'any 1210, filla de la reina Constança d'Hungria, tenia una germana que es féu clarissa al monestir de Praga. Guillerma vers 1262 arribà a Milà. Tenia més de 50 anys, era vídua amb un fill. Luisa Muraro la defineix així:

"Debía tener más de 50 años cuando arribó a Milán, con el paso ligero de quien no lleva auestas el peso de un pasado. El suyo había sido grandioso. El largo viaje con el que se alejó de él hace pensar que había sido también doloroso"⁴⁹.

Guillerma ben aviat buscà i es relacionà amb l'Orde cistercenca, en l'abadia de Santa Maria de Chiaravalle, fundada el 1135, s'establí a la parròquia de *Sant Stefano de Bregonia*. "Milán era una ciudad rica, vivaz y abierta a lo nuevo, donde pululaban los herejes: valdeses, cátaros, patarinos, begardos, albigueses, etc... Su presencia era semitolerada, a pesar de los esfuerzos de la Inquisición...No faltaban los cristiano católicos que combatían la herejía, pero con medios como la predicación, la persuación y el ejemplo...", segueix comentant l'autora. I la defineix així: "Guillerma vivió sola, pero no estaba sola... Fue una buscadora plácida de Dios como sólo puede serlo quien ya lo ha logrado". Guillerma morí el 24 d'agost de 1281.

Guillerma i l'heregia Guillermita fou acusada en el procés de l'any 1300 de considerar-se l'Esperit Sant, de que beneïa hòsties i de donar la comunió, d'oficiar misses i d'haver escrit un llibre amb lletenies, i de dir que el papa Bonifaci VIII no tenia autoritat per ensenyar ni per absoldre.

⁴⁸. - MURARO, Luisa, *Guillerma y Maifreda. Historia de una herejia feminista*. Milán, 1985. Barcelona, 1997.

⁴⁹. - MURARO, Luisa, *Guillerma y Maifreda* ..., p.3

La verdadera aportació fou el lliure pensament i sabiduria del que anomenaven “Esperit Sant”. Era un moviment de l’acció i de la relació. L’Esperit Sant el veien com l’expressaven els seus dos himnes, *Veni Creator* i el *Veni Sancte Spiritus* dels segles IX i XIII,

"El Espíritu Santo es llamado consolador, dulce huésped del alma, dulce refrigerio, reposo en la fatiga, resguardo para el calor estival, confortador del que llora. Se le ruega que ilumine los sentidos, infunda amor en los corazones, refuerce nuestros débiles cuerpos, lave lo que está sucio, riegue lo árido, pliegue lo rígido, caliente lo frío y enderece lo torcido⁵⁰".

Després de la mort de Guillerma l’any 1281, els seus seguidors continuen reunint-se, i així es forma una congregació des del 1281 al 1300. Hi participaren homes i dones, alguns d’ells pertanyents als *Umiliati*, com Maifreda. Maifreda agafà el protagonisme del moviment.

Així en la sentència del 23 d’agost de 1300, foren condemnats a morir a la foguera els membres representatius: Sor Giacomina de la Casa de Biassono, Andrea Saramita i Maifreda.

"Sor Giacomina muere un día incierto, entre finales de agosto y principios de septiembre de 1300. Entre el 2 y el 9 de septiembre, muy probablemente junto a ella, mueren Andrea Saramita y sor Maifreda. En el fuego, junto a sus cuerpos vivos ardió también el cadáver de Guillerma, traído para ello a Milán. Por las actas no sabemos dónde se consumió el martirio. Es posible que las sentencias se cumplieran en la Piazza Vetra, junto a la basilica de San Eustorgio⁵¹".

Just al final d’aquest segle, l’any 1298, el papa Bonifaci VIII (1295-1303), publicà la celebèrrima *Decretal Periculoso*⁵², el primer intent seriós i real d’establir una clausura per a tots els monestirs femenins. Mª J. Arana, a l’explicar el motiu d’aquesta dura normativa vers les monges, citant a Dainville en destaca "el hecho de que este documento respalda con la máxima autoridad eclesial los esfuerzos de los abades del Cluny y Citeaux preocupados de proteger a sus monjes de las consecuencias del extraordinario florecimiento de vocaciones femeninas durante los siglos XII y XIII⁵³".

El segle XIV s’inicià com hem vist amb fortes violències, legislatives i físiques, per part de l’Església. Per una banda Clement V (1305-1314) intenta imposar el *Decretal Periculoso* als monestirs femenins, que es rebut amb certa contestació. Per l’altra, continuen les cremades de càtars: l’any 1310, el papa Clement V, des de Poitiers, convoca l’últim concili de l’edat

⁵⁰.- MURARO, Luisa, *Guillerma y Maifreda ...*, p.14.

⁵¹.- MURARO, Luisa, *Guillerma y Maifreda*, p. 81.

⁵².- BONIFACIO VIII, *Liber sextus Decretalium*, Lib. III. Título completo "Clementis Papae V Constitutiones. Extravagantes tum viginti Joannis Papae XXII tum commmnes. Haec omnia cum suis glossis suae integritati restituta et exemplar Romanum diligenter recognita". Roma, 1584.

⁵³.- ARANA, Mª José, *La clausura de las mujeres*. Bilbao, 1992, p. 79.

mitjana, que s'inicia el 16 d'octubre de 1311 (1311-1312) amb el nom de *Concilium Viennense*. Concili que, segons molts autors, en el seu orde del dia i desenvolupament hi pesà de forma determinant l'herència de Bonifaci VIII, ens diu Melloni. Consta que hi assistí i tingué gran influència Raimon Llull i també Arnald de Vilanova⁵⁴.

En una segona sessió es debaten altres qüestions, que tingueren un pes important en l'espiritualitat de les dones. Queda recollit en el II Decretal, on els canons 16 i 28 tracten el tema dels grups de devots begards i de beguines inspirats en els escrits de Margarida Porete i acusats de donar vida al moviment del "Lliure Esperit". El canó 16 del II Decretal, s'inicia amb: *Cum de quibusdam mulieribus, Beguinabus vulgariter*, en el que es condemna el moviment beguinal:

"Respecte a algunes dones anomenades vulgarment beguines, que a ningú prometen obediència i no tenen cap regla aprovada. Hem sentit a dir, afirmant errors sobre la gran Trinitat i la divina essència i altres articles de fe i dels sacraments que perverteixen a les persones senzilles. El concili els hi prohibeix i aboleix en l'església de Déu sota pena d'excomunicació. Això es refereix també a les religioses que afavoreixen a les beguines, i pertant ni les admeti ni afavoreixi. En tot, aquesta prohibició no és per aquelles dones que havent promés continència o no, visquin honestament *in suis conversantes hospitiiis*, per penitència i servei a Déu⁵⁵".

El canó 28, anomenat "*De beguardis et beguinis*", s'inicia amb: *Ad nostrum, qui desideranter in votis gerimus, ut fides catholica nostris prosperetur temporibus et praviae haeretica de finibus fidelium extirpetur*, no sense gran displacència hem escoltat, que la secta d'homes abominables i malignes i de dones infidels, vulgarment anomenats Beguards i Beguines en el regne d'Alemanya... Exposant i designant en vuit punts els seus errors.

La doctrina de Margarida Porete i el seu llibre "El espejo de las almas simples", ja havia estat condemnada com herètica per vint-i-un teòlegs de la Sorbona⁵⁶. I Margarida Porete havia sigut cremada viva a la foguera per la Inquisició el dia 1 de juny de 1310 a París, un any abans del concili.

El Concili de Vienne de 1311 a més, en el I Decretal dit *Bullae et scripta curiae Romanae de Templariorum ordine et Terrae sanctae negotio*, Clement V, va disoldre, en la sessió del 22 de març de 1312, l'Orde dels Templers i el repartiment dels seus béns en l'Orde dels Hospitalers, sense donar opció a defensar-se, en una operació ràpida molt documentada i estudiada, amb l'aquiescència i permissió dels reis de França i de la Corona d'Aragó. La matinada del dia 13 d'octubre de 1307 Felip rei de França, havia arrestat els templers del seu regne sota acusació de greus crims⁵⁷. La Corona d'Aragó procedí de forma similar: així, Jaume II el 1 de desembre de 1307, en una acció considerada molt ràpida i silenciosa, dissolt

⁵⁴.- MELLONI, Alberto, *Los siete concilios papales medievales*, en *Los concilios ecuménicos en la historia*, de G. Alberigo, pp. 179-181.

⁵⁵.- CONCILIORUM OECUMENICORUM DECRETA, Bologna, 1973, p. 374.

⁵⁶.- CIRLOT, V. i GARI, B., *La mirada ...* p.25.

⁵⁷.- MELLONI, Alberto, *Los siete concilios papales...* en *Los concilios...*, de G. Alberigo, ps. 179 -181

l'Orde del Temple, després de moltes cauteles i consultes i, reparteix els seus béns en l'Orde dels Hospitalers⁵⁸.

És de destacar el nombre de concilis ecumènics, set, fets entre de 1123 a 1312, com mai s'ha registrat en la història de l'Església, i també cal destacar, la importància dels temes i decisions preses. L'Església, va viure una situació crítica, de lluita, de recerca i consolidació del seu poder, d'una transformació excepcional, especialment el XIII i XIV.

Potser qui expressa millor aquest final és Simone Weil que, tot reflexionant l'any 1943, en el que ella anomena "L'agonia d'una civilització" i "Aquesta guerra és una guerra de religions" sobre un fragment de l'epopeia escrita l'edat mitjana en llengua d'oc. Fragment que constitueix la segona part del poema i text conegut amb el títol de *Chanson de la Croisade contre les Albigeois* de Guillem de Tudela, centrat en la ciutat de Tolosa, escrit durant el combat, abans que en fos conegut el desenllaç, per un defensor de la ciutat amenaçada. Simone Weil diu:

"Quan es comparen amb la *Il·lada* les epopeies escrites a l'edat mitjana en llengua francesa, se sent intensament que les gestes, els patiments i la mort d'alguns guerrers semblen, en el quadre èpic, coses fredes i sense importància. Tota una civilització, no fa gaire en plena expansió, de cop i volta ferida de mort per la violència de les armes, destinada a desaparèixer definitivament, i representada en els últims batecs de l'angonia; aquest és, potser, l'únic tema prou gran per a l'epopeia...Només cal fer un esforç d'imaginació quan es llegeix el poema de Tolosa i quan s'evoca el que se sap per altres vies referent a aquest temps i a aquest país; apareixerà la imatge del que va ser aquesta civilització⁵⁹"

L'anàlisi i síntesis de la situació històrica i el seu desenllaç es vist per Simone Weil amb una impressionant claretat:

"El que sorpren d'entrada en aquest relat d'una guerra religiosa és que no hi ha, per dir-ho d'alguna manera, cap qüestió religiosa. Sens dubte, Simó de Monfort i els seus bisbes parlen tres o quatre vegades dels heretges; els bisbes en presència del Papa, acusen els comtes de Tolosa i els de Foix d'afavorir-los, i el comte de Foix se'n defensa; els defensors de Tolosa i el mateix poeta s'alegren, a cada victòria, de tenir el suport de Déu, de Crist, el Fill de la Verge, i de la Trinitat..."

Cada civilització, com cada home, té totes les nocions morals a la seva disposició, i tria. Si el pare de sant Lluís, tal com explica el poema, va creure que en autoritzar fredament la destrucció de tota una ciutat, després d'haver-se rendit, servia a Déu, és perquè ho va triar així; el seu nét, igualment, hauria de triar

⁵⁸.- SANS, J.M^a., *El procés dels Templers catalans*. Barcelona, 1990, p. 61.

⁵⁹.- WEIL, Simone, *Escrits sobre la guerra*. Alzira, 1997, p. 113

més tard, i també el mateix sant Lluís, que veia l'espasa com un bon mitjà, per als laics, per a controlar les controvèrsies religioses. Haurien pogut triar una altra cosa, i la prova és que les ciutats del sud, al segle XII, en van triar una altra. Si va prevaler la intolerància, és només perquè les espases dels que havien triat la intolerància van aconseguir la victòria. Aquesta va ser una decisió exclusivament militar⁶⁰".

Simone Weil, comenta encara: "no hi ha res més commovedor en aquest poema com el passatge en què la ciutat lliure d'Avinyó se somet voluntàriament al comte de Tolosa vençut, sense terres, sense recursos, gairabé reduït a la mendicitat. El comte, advertit de les intencions d'Avinyó, hi va; troba els habitants agenollats que li diuen:

"Tota la ciutat d'Avinyó es posa sota vostra sobirania -cadascun de nosaltres us lliure el seu cos i els seus béns".

Plorant, demanen a Crist poder i força per restituir-li el seu patrimoni. I després d'haver prestat tots jurament, li diuen al comte:

"Senyor legítim i estimat -no tingueu por de donar i de gastar-, donarem els nostres béns i sacrificarem el nostre cos perquè recobreu la vostra terra o per morir per vós".

Simone Weil, afageix "Europa no ha tornat a trobar mai més en el mateix grau, la llibertat espiritual perduda a conseqüència d'aquesta guerra"⁶¹.

Després d'aquesta mirada sobre context històric del moviments espirituals en els segles XI al XIV, ens cal parlar i mirar ara, a les dones. Com van viure aquestes fases, aquest procés espiritual i, quines respostes buscaren a la situació.

b) L'espiritualitat de les dones medievals

En el context descrit, cal preguntar-nos quina incidència varen tenir aquests moviments espirituals en les dones. Algunes situacions ja han estat comentades. Sabem que elles van col.laborar intensament, com mai s'havia produït, tant en quantitat com en diversitat de maneres i formes per acompanyar la seva espiritualitat, buscan això sí, el camí de la participació directa. Dos apunts encara.

⁶⁰. - WEIL, Simone, *Ecrits sobre la guerra...* p. 115.

⁶¹. - WEIL, Simone, *Ecrits sobre la guerra...* ps.112-113

Quan escolto el cor de monges o cor de veus femenines cantant avui cançons, harmonies, d'evocacions, pregàries, Aves Maries, escrites per Hildegarda de Bingen, monja del segle XII, o interpretant "El Códice de las Huelgas (s. XII -XIV)" i també "Cantigas de Santa Maria", "Le manuscrit de Montpellier del s. XIII" i "Cansos de Trobairitz del s. XIII", em sento molt prop d'elles. M'impresiona el pensar, el veure, el grau d'harmonia, de sensibilitat, d'espiritualitat i mística que representen, porten i expresen els seus cants; i crec que em donen la visió més real del món que viuen. Perquè a més de l'espiritualitat mística, creen, aporten idees i accions concretes que representa una disciplina, un treball, un gust per gaudir i comunicar.

Hildegarda de Bingen a més fou una escriptora incansable, en temes, en formes, en estils. Com ho són moltes altres dones escriptores d'aquells temps, d'aquells segles XII, XIII i XIV. Moltes vegades lligades a un moviment espiritual o a un monestir, manifestant clarament el seu pensament i visió del món. En proposar-me estudiar, entendre el monestir de Santa Maria de Valldaura, com podria ser en molts d'altres, sento un respecte, un sentiment per a la comunitat de dones allí congregades, sigui quina sigui la seva història, la del monestir, els interessos i evolució. Què hi ha al darrera d'una comunitat femenina?

El camí recorregut per la historiografia de les dones medievals i la seva espiritualitat, com comenta Maria Echániz⁶², l'inicia l'any 1896 Lina Eckenstein amb l'estudi del monacat femení i el seu pes en la història, en especial als països anglosaxons. Ella busca perquè en els segles XI i XII, moment de màxima expansió el monacat femení, aquestes dones entraven en un orde monàstic, apartant-se del rol social dominant de mares i esposes. En les seves conclusions, considera el monacat femení com un espai de dones, que es perd com a conseqüència de la Reforma del segle XVI, o sigui en el Concili de Trento, l'any 1545-1562⁶³. També Eileen Power observa que el fort desenvolupament quantitatiu va en detriment o disminució de la qualitat de vida en els claustres.⁶⁴

Altres treballs historiogràfics a l'entorn de les dones medievals, el monacat i l'espiritualitat, els trobem en Caroline Bynum, i comentats per M. Echániz. Per a Caroline les claus de la transformació de l'espiritualitat de les dones es troba en els canvis esdevinguts entre els segles XI i XIII, fent una especial menció en els efectes negatius de la reforma gregoriana. I insisteix que "entre els anys 1050 i 1216 proliferen nous tipus de vocació religiosa basats en la vida apostòlica i la predicació, però creu que, a pesar de l'activa participació femenina en aquests moviments, per a elles no hi hagué alternatives monàstiques diferents a les tradicionals. I assenyala que només les beguines foren les que conseguiren trencar l'esquema monàstic tradicional."⁶⁵

Brenda M. Bolton, ha estudiat els moviments religiosos femenins del segle XIII i la resposta de l'Església.⁶⁶

⁶².- ECHANIZ, M., *El monasterio de Sancti Spiritus*. Salamanca, 1995.

⁶³.- ECKENSTEIN, Lina, *Women under Monasticism*. Cambridge, 1896 (reed. 1955).

⁶⁴.- POWER, Eileen, *Medieval English Memories*. Cambridge, University Press, 1922.

⁶⁵.- BYNUM, Caroline, *Jesus as Mother. Studies in the spirituality of the High Middle Ages*. Berkeley, 1982.

⁶⁶.- BOLTON, Brenda M., *Mulieres Sanctae and Secularity*, Oxford, 1973 i Stuard, M.S *Women in Medieval Society*". Philadelphia, 1986.

Darrerament, en els últims quinze anys, s'ha iniciat una recerca, una sèrie de treballs, estudis i publicacions sobre escriptores medievals. La peculiaritat d'aquests treballs, és que les fonts són les seves pròpies veus directes, escrites. Alguns dels treballs són de caire literari, com Peter Dronke⁶⁷, que ens presenta, aporta i interpreta una gama de textos fets per dones des del segle III fins al segle XIII, una lectura explorant les seves obres, un situar-les i una selecció de textos amb el seu intel·ligent comentari. També Victòria Cirlot⁶⁸, estudia i analitza figures molt concretes, com Hildegarda de Bingen.

Altres treballs en clau de recerca històrica els aporta Milagros Rivera⁶⁹ en un recorregut diferent i especial per diverses escriptores medievals com Egèria, Radegunda, Dhuoda, Hrotsvitha, Trotula, Maria de França, Leonor López de Córdova i Christine de Pizan, fent a la vegada una precisa lectura dels seus escrits. Régine Pernoud⁷⁰, ha estudiat i exposat darrerament a Hildegarda de Bingen, i molt anteriorment a Eloïsa i Aberlard, i a Leonor d'Aquitània. També Margaret Wade Labarge⁷¹, fa un repàs històric de diferents tipus de dones medievals i de les seves activitats en certs i coneguts papers socials, aportant-nos detalls i curiositats.

En la vessant històrica i espiritual, Luisa Muraro⁷², ens aporta l'estudi d'una heretgia feminista en clau històrica, com diu el mateix títol, Guillerma y Maifreda. Les autores G. Epiney-Burgard i E. Zum Brunn⁷³, reuneixen i estudien textos de sis escriptores medievals que han participat molt directament en els moviments espirituals dels segles XI al XIV. Ella les anomenen "trovadoras de Dios", són: Hildegarda de Bingen, monja; Matilde de Magdeburg, beguina i monja cistercenca després; Beatriu de Natzaret, monja cistercenca; Hadewijch d'Anvers, beguina; i Margarida Porete, beguina. També V. Cirlot i B. Garí⁷⁴, han estudiat i aportat una interessant visió interior de escriptores medievals, recuperant textos i aspectes místics d'algunes de les mateixes escriptores medievals esmentades i, afegint d'altres com Margarida d'Oingt i Juliana de Norwich.

Altres aportacions han sigut les publicacions de la transcripció de les seves obres, com *El lenguaje del deseo*, de la beguina Hadewijch⁷⁵, un llibre de poemes, cartes i experiències com a beguina; *Scivias: Conoce los caminos*, de Hildegarda de Bingen⁷⁶, llibre de les seves visions; *La luce fluente della Divinità* de Matilde de Magdeburg⁷⁷, traduït per Paola Schulze Belli; *El espejo de las almas simples*, de Margarida Porete i *Hermana Katrei*, anònim⁷⁸, traduïts i

⁶⁷.- DRONKE, Peter, *Las escritoras de la Edad Media*. Barcelona, 1994 (orig. 1984 Cambridge).

⁶⁸.- CIRLOT, Victòria, *Hildegard Von Bingen, vida y visiones*. Madrid, 1997.

⁶⁹.- RIVERA GARRETAS, Mª Milagros, *Textos y espacios de mujeres*. Barcelona, 1990.

⁷⁰.- PERNOUD, Régine, *Hildegarda de Bingen*. Barcelona, 1998. *Eloïsa y Abelardo*. Madrid, 1973. *Leonor de Aquitània*. Madrid, 1969.

⁷¹.- WADE LABARGE, Margaret, *La mujer en la Edad Media*. Madrid, 1988.

⁷².- MURARO, Luisa, *Guillerma y Maifreda. Historia de una herejía feminista*. Barcelona, 1997.

⁷³.- EPINEY-BURGARD, G. i ZUM BRUNN, E., *Mujeres trovadoras de Dios*. Barcelona, 1998.

⁷⁴.- CIRLOT, V. i GARI, B., *La mirada interior*. Barcelona, 1999.

⁷⁵.- HADEWIJCH d'Amberes, *El lenguaje del deseo*. Traducció de Maria Tabuyo. Madrid, 1999.

⁷⁶.- BINGEN, Hildegarda de, *Scivias: Conoce los caminos*. Traducció de Antonio Castro i Mónica Castro. Madrid, 1999.

⁷⁷.- MATILDE DE MAGDEBURG, *La luce fluente della Divinità*. Traducció per P. Schulze Belli. Florencia, 1991.

⁷⁸.- PORETE, Margarida, *El espejo de las almas simples*. I l'anònim, *Hermana Katrei*. Traduits i estudiats per B. Garí i Alicia Padrós-Wolff. Barcelona, 1995.

estudiats per B. Garí i A. Padrós; també el manual de Duoda *De mare a fill, escrits d'una dona del s. IX*⁷⁹, traduït per Mercè Otero, i encara *Pelegrinatge a Terra Santa*, escrit cap a l'any 381 per Egèria⁸⁰, traduït per Sebastià Janeras.

Els efectes d'aquests estudis i publicacions, encara estan flotant en el nostre pensament però, impressionen en quan aporten de visió, revisió, obertura, entre altres coses, per a conèixer la història de dones medievals i l'entorn, la seva espiritualitat i el seu món interior.

I aquest és l'aspecte que intentem introduir a fi de poder orientar, concretar i situar el monestir de Santa Maria de Valldaura. Hem constatat, en parlar dels importants moviments espirituals en l'Europa medieval, especialment des dels segles XI al XIV, els fluxes i refluxes que es produïren, però com ho van viure les dones?, quina resposta donaren elles? quines característiques va tenir, o més ben dit, com es va expressar la seva espiritualitat?. La manifestació més externa és, d'entrada, una més gran variació en la tipologia del moviments espirituals en els diferents camins vers una mística, una espiritualitat més viva. Són accions, silencis, participacions, tancaments a un orde monàstic, a vegades tancaments isolats i soles, com les recloses o les murades, altres d'ajuda al proïsme, a pobres, a hospitals, a malalts, a elles mateixes, a fer una petita comunitat diferent, a una experiència de vida més lligada a l'activitat social. Es diria que s'adapten o enllacen i habituen més al teixit social del seu entorn. Una altra manera d'expressar-ho és deixar la seva veu directa per sempre, l'escriptura. Impressiona llegir avui els seus plantejaments, crítiques, respostes, solidaritats, reflexions. Potser com diuen V. Cirlot i B. Garí, "trencant les barreres d'un món que les havia condemnat al silenci, alçaren les seves veus, que foren oïdes perquè sortien dels seus excessos sobrenaturals"⁸¹

La historiografia, avui doncs, al voltant de les dones medievals en temes com el monacat femení, l'espiritualitat o altres propers, després d'un llarg i feliç viatge de recerca i estudi, es mou bàsicament a l'entorn de l'espiritualitat, amb un destacat predomini de la mística en les dones medievals, i, indirectament, en el coneixement de les seves vides, pensaments i reflexions. Primer foren les fonts i veus dels homes del seu entorn, abats i confessors, que ens en parlaren, mitjançant l'escriptura de manuals de dogmes doctrinals, confessions, biografies i també reflexions i fets, destinats expressament per a elles, per guiar-les, com diuen ells mateixos. Avui, majoritàriament, les fonts són les seves pròpies veus, les de les dones medievals, que ens permeten seguir les seves vivències, els seus camins de vida, tot un intent per explicar, per fer-se entendre. Ha costat poder iniciar aquest camí, ja irreversible. Avui, potser, costa menys de parlar de l'espiritualitat de les dones medievals, que la dels homes: una espiritualitat que, per altra banda, se'ns ofereix com més freda i llunyana, més dogmàtica, o si més no molt diferent.

Les dones en general trobem un lligam molt directe, íntim, en el què van escriure i fer aquelles dones. Diríem que, quan ens hi apropem detingudament, entenem el seu llenguatge, les seves formes, accions i maneres de viure-ho, les sentim prop. Potser ha canviat ben poc

⁷⁹. - DUODA, *De mare a fill, escrits d'una dona del s. IX*. Traducció de Mercè Otero. Barcelona, 1989.

⁸⁰. - EGERIA, *"Itinerarium Egeriae", Pelegrinatge a Terra Santa*, traduït per Sebastià Janeras. Barcelona, 1993.

⁸¹. - CIRLOT, V. i GARI, B.; *La mirada interior*. Barcelona, 1999. p. 57.

"l'interior de la dona", perquè les percebem vives, expressadores de realitats properes, de vivències molt directes i sinceres, que ens ajuden a entendre-les.

Victòria CirLOT i Blanca Garí, en el seu llibre "La mirada interior" ens diuen: "Cuando la mirada del siglo XX se posa sobre los últimos siglos de la Edad Media europea advierte en seguida una transformación en el campo de la experiencia religiosa. Un cambio profundo parece perfilarse en estos años en los que emergen nuevas formas de lenguaje y representación, nuevas interpretaciones de los ideales de una espiritualidad pauperística y apostólica⁸²...."

L'experiència mística continguda en les seves paraules i recollida en els textos, ens diuen, és un dels grans tresors de l'espiritualitat del Occident europeu. "A la caverna donde esa experiencia mora hay que acercarse, sin embargo, con temor y temblor... Es necesario resituar las palabras en su mundo, en su cultura⁸³...". No sé si amb por i tremolor, però sí crec que hi ha un sentiment molt directa. Segurament, com diuen les citades autores, perquè elles escriuen, parlen del que els passa en el seu espai invisible: el de la interioritat. I aquest és un llenguatge humà, directe, de sempre, viu. És per això que no em resisteixo a fer-ne una selecció dels escrits, amb l'atenció de "comprendre" un petit monestir cistercenc, com és Santa Maria de Valldaura, com molts altres del seu temps.

1.- Les escriptores medievals: les seves pròpies veus.

El ventall de dones medievals escriptores en l'Europa occidental, expressadores d'experiències, accions i vivències, és ampli. Les trobem ja en la alta edat mitjana, i sobretot en els segles XI, XII, XIII i XIV. Elles manifesten les seves pors, i a la vegada les seves necessitats de comunicar-se, de dir el que veuen, en el seu món interior i espiritual i també, ens descriuen indirectament el món que les rodeja.

Egèria, una dona cristiana de l'antiga província romana de *Gallaecia*, a la Península Ibèrica, dama distingida, adinerada i piadosa, certament vinculada a cercles monàstics, que vers els anys 381 inicià un llarg viatge de pelegrinatge a Terra Santa, descrit en la seva obra *Itinerarium Egeriae*⁸⁴. En arribar al Sinai, Egèria diu:

*"...(els llocs) ens eren ensenyats segons les
Escriptures. Continuant el camí, arribàrem a un cert lloc
on les muntanyes per entre les quals passàvem s'obrien i
formaven una vall immensa, molt plana i molt bonica; i al
fons de la vall apareixia la santa muntanya de Déu, el
Sinai. Aquest indret on les muntanyes s'obrien a tocar
d'aquell on hi ha les "Tombes de la cobejança..."*

Una descripció del viatge de retorn, d'Antioquia a Selèucia, ens dóna pistes sobre l'entorn espiritual de les dones a la zona i la seva organització.

⁸².- CIRLOT, V. i GARI, B., *La mirada interior*. Barcelona, 1999, p. 13.

⁸³.- CIRLOT, V. i GARI, B., *La mirada interior*... ps. 11-12.

⁸⁴.- EGERIA, *Itinerarium Egeriae*, Pelegrinatge...p.112

"... el tercer dia vaig arribar a la ciutat anomenada Selèucia d'Isàuria. Arribada allà, vaig anar a trobar el bisbe, un veritable sant, antic monjo, i vaig veure també allà, en aquella ciutat, una església molt bella. I com que des d'allà fins a santa Tecla, indret que era més enllà de la ciutat, en un petit altiplà, hi havia unes mil cinc-centes passes, vaig preferir d'arribar-m'hi per fer-hi l'etapa que havia de fer. Allà prop del santuari, no hi ha altra cosa que innumbrables ermites d'homes i dones. Vaig trobar allà una dona molt amiga meva, de la vida de la qual tothom, a Orient, donava testimoniatge, una santa diaconessa de nom Martana, que jo havia conegut a Jerusalem quan ella hi pujà per pregar; ella dirigia monestirs d'apostolats i verges⁸⁵".

El text descriu clarament el microcosmos del lloc, on hi havia grups d'eremites, homes i dones, segurament formant grups, *lauras*; a la vegada ens dóna una noció certa del lligam entre les diferents manifestacions espirituals, la facilitat i grau de mobilitat, la participació i autoritat de dones: En el santuari s'hi estableixen molts grups mixtes d'eremites, que són visitats amb tota normalitat per una diaconessa, que dirigia monestirs d'ascetes i verges.

Altres veus de dones escriptores a l'entorn dels segles VIII i IX, les trobem en Radegunda, monja del convent de Santa Maria de Santa Poitiers; com també en Duoda, entre altres. Duoda, una mare que ens revela i expressa en escrits dirigits al seu fill Guillem, en forma pedagògica, vers el seu món interior, les seves creences; fent una anàlisi moral i espiritual del món en què viu; consells escrits per el seu fill de setze anys, separat d'ella, que fa anys que no ha vist. Duoda, va escriure el *Liber Manualis* entre l'el 30 de novembre de 841 i el 2 de febrer de 843, a la ciutat d'Usés on vivia sola, separada dels seus dos fills, Guillem el més gran i Bernat. Era comtessa de Barcelona i Septimània pel seu casament, l'any 824, amb Bernat de Septimània. Comença així,

En nom de la Santa Trinitat. Comença el llibre Manual de Duoda, dedicat al seu fill Guillem:

"Sabent que la majoria de les mares del mon gaudeixen de la companyia dels seus fill i veient-me jo, Duoda, allunyada de tu, fill meu Guillem, per això, angoixada i plena de desitjos d'ajuda, t'envio per llegir aquest opuscle meu transcrit per tal que serveixi a la teva formació a la manera d'un espill, alegrant-me que, encara que jo sigui absent físicament, la presència d'aquest llibre et faci reflexionar, quan el llegeixis, la qual cosa cal que facis per mi⁸⁶".

⁸⁵. - EGERIA, *Itinerarium Egeriae*... p. 112-113.

⁸⁶. - DUODA, *De mare a fill, escrits d'una dona del s.IX*. Traducció Mercè Otero. Barcelona, 1989, p.35.

Duoda expressa la seva necessitat de parlar, davant la confusió dels fets, recomana al seu fill que s'observi a si mateix, que es guii en aquest manual per decidir les coses importants de la seva vida, tot reconeixent la poca fiabilitat que es té de la paraula de les dones, especialment quan es deixa un escrit, un *Liber Manualibus*. És un missatge de pau, de diàleg i aprenentatge.

"... Per a molts són evidents moltes coses que, de tota manera, a mi se m'escapen; també les meves semblants, pobres d'esperit, manquen d'intel·ligència, i jo més que elles i encara dic poc. Sempre és present Aquell" que obre la boca dels muts i fa eloqüents les llengües dels infants". Jo, Duoda, encara que de sexe dèbil, vivint indignament entre les dignes, tot i així sóc la teva mare, fill meu Guillem, i a tu s'adreça ara el discurs del meu Manual, perquè com el joc de taules entre totes les altres arts d'esbarjo sembla que ara l'art més convenient i més adient per als joves, o com també certes dones tenen el costum d'examinar la seva cara en els miralls per netejar-ne les impureses i mostrar-ne l'esclat als seus marits per tal de plaure en el món, així jo desitjo que tu, forçat per la quantitat d'ocupacions del món i del segle, llegeixis sovint aquest llibret que t'adreço i que, en memòria meva, com si es tractés d'un mirall i d'un joc de taules, no te n'oblidis.

Encara que tinguis cada vegada més llibres, que t'agradi de llegir sovint el meu opuscle i amb l'ajuda de Déu omnipotent puguis entendre'l profitosament. Hi trobaràs resumit tot el que desitgis aprendre, hi trobaràs també un mirall en el que podràs contemplar sense vacil·lació la salut de la teva ànima⁸⁷"...

2.- Monges i canoneses: les veus dels segles X al XII

Roswita o Hrotsvitha, fou una escriptora prolífica. Nascuda l'any 935. Fou canonesa del convent de Gandersheim, a la Sajonia, que, ens diu Peter Dronke⁸⁸, "fué desde el principio una fundación de la alta aristocracia...Todas las que formaban parte de Gandersheim (salvo los criados) eran de noble cuna, y mientras algunas profesaban como monjas, otras se quedaban en canonesas. Es casi seguro que Roswita, nacida en 935, fue una de las canonesas". Roswita, va escriure molt, i com diu M^a. Milagros Rivera⁸⁹, "Hrotsvitha es la primera persona que escribió teatro en la Europa medieval". Són prou conegudes les seves obres, ella escrigué "amb un peculiar sentit d'humor i ironia". Destaquem la Roswita que ens parla de les seves inquietuts:

⁸⁷.- DUODA, *De mare a fill*...ps. 41-42.

⁸⁸.- DRONKE, Peter, *Las escritoras de la Edad media*. Barcelona, 1994, ps. 86 i 87.

⁸⁹.- RIVERA GARRETAS, Maria-Milagros, *Textos y espacios de mujeres*, Barcelona 1990, p.81.

¿Que algunas de mis leyendas son apócrifas? Pero si no hay nada seguro en estas cosas... ¿Que no pedí consejo a los sabios? No, era demasiado tímida, y, de todos modos, estaba tan decidida a escribir, que lo hice en secreto... ¿Que a una frágil mujer le resulta demasiado difícil componer en hexámetros? Tal vez sí, pero, pese a mi fragilidad decidí hacerlo⁹⁰.

Entre todo esto, sentimientos opuestos, a saber: la alegría y el miedo me arrastran en direcciones opuestas. En efecto, de alabar a Dios, por cuya gracia exclusivamente soy lo que soy, me alegro en el corazón; sin embargo, temo parecer más grande de lo que soy, porque no dudo de que sea tan ilícito rechazar el don gratuito de Dios, como simular haberlo recibido sin recibirlo⁹¹.

Una de les escriptors més importants sens dubte fou Hildegarda de Bingen, tan estudiada i coneguda avui⁹². Nascuda a Renània l'any 1098, era la petita de deu germans. Monja benedictina i cistercenca després; als vuit anys és confiada a la comunitat femenina, un eremitori, que depenia del monestir benedictí de Disibodenberg, on fou educada per Jutta de Sponheim⁹³. Aprengué molt especialment l'art de la música i el cant. Als catorze anys, demana "prendre el vel", i com ens diu V. Cirlot, entrà a la cel.la de clausura per monges, afegida al monestir de Disinbondenberg⁹⁴.

La seva obra escrita és immensa. Obres de caire visionari i profètic com *Scivias*, la seva primera obra, que comença a escriure quan tenia quaranta tres anys, com ens diu ella mateixa:

Y he aquí que fue en el año cuarenta y tres del curso de mi vida temporal, cuando en medio de un gran temor y temblor, viendo una celeste visión, vi una gran claridad en la que se oyó una voz que venía del cielo y dijo: Frágil ser humano, ceniza entre las cenizas, podredumbre entre podredumbre, di y escribe lo que veas y oigas. Pero como tienes miedo de hablar, eres ingenua e ignorante para escribir, dilo y escríbelo, no fundándote en el lenguaje del hombre, no en la inteligencia de la invención humana, sino fundándote en el hecho de que ves y oyes esto desde arriba, en el

⁹⁰.- DRONKE, Peter, *Las escritoras en la Edad Media...* p. 101.

⁹¹.- DRONKE, Peter, *Las escritoras de la Edad Media.* p. 111.

⁹².- Ha estat estudiada per Régine Pernoud, per Emilie Zum Brunn, per Peter Dronke, per Victòria Cirlot, entre altres.

⁹³.- EPINEY-BURGARD, G. y ZUM BRUNN, E., *Mujeres trovadoras de Dios.* Barcelona 1998, ps. 35-37.

⁹⁴.- CIRLOT, V. i GARI, B., *La mirada interior.* Barcelona 1999, p. 50

*cielo, en las maravillas de Dios*⁹⁵...

Hildegarda insisteix, i ens parla de la seva inspiració:

*Y de nuevo oí una voz del cielo que me decía: Dí pues estas maravillas y escríbelas tal y como te son enseñadas y dichas...Una luz de fuego, de un brillo extremo, que venía del cielo abierto, se fundió sobre mi cerebro todo entero, y sobre todo mi cuerpo, y todo mi pecho, como una llama que, sin embargo, no quemaba, sino que más bien por su calor inflamaba, en el modo en que el sol calienta lo que toca con sus rayos*⁹⁶. *Y de pronto comprendí el sentido de los libros, de los salterios, de los evangelios y de otros volúmenes católicos, tanto antiguo como del nuevo testamento, aun sin conocer la explicación de cada una de las palabras del texto, ni la división de las sílabas, ni los casos, ni los tiempos*⁹⁷.

Hildegarda també escrigué la seva autobiografia, en el llibre de la *Vida*, on ens parla de ser oferta a Déu per a la vida espiritual, la necessitat de dir el que veia, de les pors, de les persones que l'ajudaren a resoldre el seu estat anímic.

La Sabiduría también me enseñó en la luz del amor y me dijo de qué modo fui dispuesta en esta visión. Y no soy yo quien digo estas palabras de mí, sino Sabiduría las dijo de mí y me habló así: "Oye estas palabras y no las digas como si fueran tuyas, sino mías, y así instruida por mí habla habla de tí de este modo". En mi primera formación, cuando Dios me infundió en el útero de mi madre el aliento de la vida, imprimió esta visión en mí alma...A los ocho años fui ofrecida a Dios para la vida espiritual y hasta los quince años ví mucho y explicaba algo de un modo simple. Los que lo oían se quedaban admirados, preguntándose de dónde venía y quién era... Y cuando estaba completamente invadida por esta visión, decía muchas cosas que eran extrañas a los que oían, pero, cuando cesaba algo la fuerza de la visión, en la que me había mostrado más como una niña que según la edad, me avergonzaba y lloraba, y habría preferido callarme si hubiera sido posible. Por miedo a los hombres, no me atrevía a decir a nadie lo que veía. Pero una mujer (Jutta) que me educaba lo notó, y se lo contó a un monje que conocía...Después de su muerte (Jutta) continué

⁹⁵.- CIRLOT, V. y GARI, B. *La mirada interior*, p. 49

⁹⁶.- PERNOUD, Régine, *Hildegarda de Bingen*. Barcelona, 1998, p. 22.

⁹⁷.- CIRLOT, V. i GARI, B., *La mirada interior*, p. 50.

viendo del mismo modo hasta que cumplí cuarenta y dos años. Entonces en aquella fui obligada por grandes dolores a manifestar claramente lo que viera y oyera, pero tenía miedo y me daba vergüenza decir lo que había callado tanto tiempo. Mis venas y médulas estaban entonces llenas de fuerzas que, en cambio, me habían faltado en la infancia y en la juventud. Le confié esto a mi maestro, un monje (Volmar) que era de buen trato y solícito, pero ajeno a las preguntas curiosas a las que muchos hombres están acostumbrados...Asombrado me alentó a que lo escribiera a escondidas, para ver qué eran y de dónde venían. Cuando comprendió que venían de Dios, se lo confié a su abad y desde entonces trabajó conmigo con gran ahínco⁹⁸...

Hildegarda comunica la seva necessitat d'escriure i, deixa veure els seus escrits al seu mestre el monjo Volmar. Poc després, l'any 1147, rep el beneplàcit del papa Eugeni III, antic abat cistercenc de Claravall. Eugeni III celebra un sínode a Tréveris per poder preparar un concili de Reims, moment que l'arquebisbe de Magúncia i l'abat de Sant Disibod, aprofiten per demanar al papa i, aquest ho concedeix, que designi a dos prelats perquè visitin a Hildegarda i estudiïn sobre el terreny, la seva conducta, hàbits i escrits. Ho fan emportant-se part de les *Scivias*, ens diu R. Pernoud, "El papa leyó en público, escribe Trithème, ante muchos asistentes, los escritos de la virgen; el mismo hizo el oficio de lector, y expuso una parte bastante importante de la obra⁹⁹". Després el propi papa escriu a Hildegarda aquesta curiosa carta,

Admiramos hija mía, y admiramos más de lo que pueda creerse, que Dios muestre en nuestro tiempo nuevos milagros, cuando derrama su espíritu sobre tí, hasta el punto que dicen que tú ves, comprendes y expones numerosos secretos. Hemos sabido esto de personas veraces que dicen haberte visto y oído. Más qué podemos decir nosotros a este propósito, nos, que poseemos la clave de la ciencia, para que podamos cerrar y abrir, y que tonta y negligentemente hemos dejado de hacerlo prudentemente?. Te felicitamos pues, por la gracia de Dios. Te felicitamos y dirigimos a tu dilección la presente, para que sepas que Dios resiste a los soberbios y da su gracia a los humildes. Conserva, pues, y guarda esta gracia que hay en tí, de manera que puedas recibir lo que te llega al espíritu, y lo hagas público con toda prudencia cada vez que lo oigas...Abre tu boca que yo la llenaré...Lo que nos has hecho saber del lugar que has previsto en espíritu para tí, así sea, con nuestro permiso y nuestra bendición, y la de tu obispo de

⁹⁸.- CIRLOT, V. y GARI, B., *La mirada interior*, ps. 52, 53 i 54.

⁹⁹.- PERNOUD, Régine, *Hildegarda de Bingen*, p. 27

*manera que allí vive regularmente con tus hermanas según la regla de san Benito, en la clausura de este lugar*¹⁰⁰.

El papa, a més, li dóna permís per traslladar-se al port de Bingen, a Rupertsberg, a uns 30 Kms. de Sant Disibod, on funda un nou monestir i serà abadesa, ja dins l'Orde del Císter.

Cal destacar també la relació, sembla que poca, amb Bernat de Claravall, coneguda pel encreuament de tres cartes. Hildegarda escriu a Bernat amb un tó de súplica, de demanda, de connivència, buscant la seva aprovació, la complicitat de l'autoritat que ella manifestava, però amb l'humilitat acostumada per les dones. Hildegarda escriu així:

Oh venerable padre Bernardo, que te encuentras milagrosamente en grandes honores por la fuerza de Dios, debes de ser el temor de la ilícita necedad de este mundo. A ti, que lleno de escelso afán has atraído a los hombres en ardiente amor al Hijo de Dios con el estandarte de la santa cruz para combatir como milicia cristiana la violencia de los paganos, te ruego por Dios vivo que me oigas a mí, que te interrogo. Padre, estoy muy angustiada por una visión que se me apareció en el espíritu como misterio, pues nunca la vi con los ojos exteriores de la carne. Yo, miserable de mí y aún más miserable en nombre femenino, vi desde mi infancia grandes maravillas que mi lengua no podría relatar si el Espíritu de Dios no me hubiera enseñado a creer. Dulce padre lleno de certeza, respóndeme con tu bondad, a mí, indigna sierva tuya, que nunca desde la infancia he vivido segura ni una hora. Con tu piedad y sabiduría escruta en tu alma tal como has sido enseñado por el Espíritu Santo, y ofrece el consuelo de tu corazón a tu sierva. Conozco el sentido interior de la exposición del Salterio, del Evangelio y de otros volúmenes, que me ha sido mostrado en esta visión. Como una llama ardiente conmovió mi pecho y mi alma enseñándome lo profundo de la exposición. Pero no me enseñó las letras que desconozco en lengua alemana. Sólo sé leer en simplicidad y no descomponer el texto. Respóndeme qué te parece esto. Soy un ser indocto que no ha recibido enseñanza alguna de temas exteriores. He sido instruída en el interior de mi alma. Por eso hablo entre dudas. Pero me sentí consolada al oír de tu sabiduría y de tu piedad. No me he atrevido a decir esto a nadie, pues, según oigo decir, hay muchos cismas entre los hombres; tan sólo a un monje al que probé y me examinó en el trato monacal. A él

¹⁰⁰.- PERNOD, Régine, *Hildegarda de Bingen*, p. 28

mostré todos mis secretos y me consoló con la certeza de que eran sublimes y dignos de ser temidos. Por amor de Dios, quiero que me consoléis, padre, y estaré segura. Te vi hace más de dos años en aquella visión como un hombre que miraba al sol con audacia y no tenía miedo. Y lloré, pues mucho enrojeczo y soy cobarde. Dulce y buen padre, me he puesto en tu alma, para que me reveles por tu palabra si quieres que diga esto públicamente o que guarde silencio, pues gran trabajo tengo con esta visión y no sé hasta qué punto puedo decir lo que vi y oí. De vez en cuando estoy postrada en el lecho muy enferma a causa de esta visión, porque callo, de modo que no me puedo levantar¹⁰¹.

La contesta de Bernat a la misiva d'Hildegarda fou amb un cert grau de protocol i diria fredor, explicable, segurament per la situació del moment. V. Cirlot, diu "Hildegarda necessitava una autorització per escriure. Así, en plena escritura de su primera obra profética, *Scivias*, escribió una carta a Bernardo de Clairvaux, mientras éste se encontraba ocupado en la proclamación de la segunda cruzada¹⁰²". La contestació de Bernat fou:

"Me he apresurado incluso a contestar a la dulzura de tu piadosa caridad, aunque sea más brevemente de lo que en verdad quisiera, como me obliga la multitud de mis asuntos. Agradecemos la gracia de Dios que hay en tí y que la mantenga como una gracia, y te recomendamos que te esfuerces en responder a ella con toda la fuerza de tu humildad y tu devoción... por eso además rogamos y te pedimos suplicantes que te acuerdes delante de Dios de nosotros y de todos los que se han reunido en torno a nosotros en compañía espiritual ... Nosotros, en efecto rezamos asiduamente por tí, para que seas confortada en el bien, instruída en las cosas interiores, y para que te dirijas hacia las cosas que permanecen¹⁰³."

Hildegarda, amb la certesa de la raó i amb l'autoritat de la seva paraula, contesta amb dignitat i autoritat, tot deixant entreveure clarament la seva capacitat interior de comprendre les coses, el món, la persona, la realitat de les coses, encara que a ulls d'altres estigui poc instruïda.

"Yo, desdichada y más que desdichada, en mi nombre de mujer, desde mi niñez, vi grandes maravillas que mi lengua no podía expresar, a no ser como las enseña el Espíritu de Dios en la manera en que pude decirlas..."

¹⁰¹.- CIRLOT, V. y GARI, B., *La mirada interior*, ps. 55-56.

¹⁰².- CIRLOT, V. y GARI, B., *La mirada interior*, p. 55.

¹⁰³.- PERNOUD, Régine, *Hildegarda de Bingen*, p. 66-67.

En tu piedad y en tu sabiduría, comprende en tu alma según lo que hayas recibido de Espíritu Santo, ya que las cosas que te han dicho de mí son de esta naturaleza: en efecto, yo conozco, en su texto, la inteligencia interior de lo que nos exponen los salmos, los evangelios y otros volúmenes que me son mostrados por esta visión que toca mi corazón y quema mi alma como una llama, y que me instruye sobre lo que hay de profundo en esas obras. Sin embargo, no me enseña las letras de la lengua alemana, que no conozco. Simplemente sé leer en la sencillez, no en la precisión del texto, pues yo soy ignorante, y no tengo ninguna instrucción de forma exterior, sino que es en el interior, en mi alma, donde soy instruida. Te hablo así porque no dudo de tí, sino que en tu sabiduría y tu piedad me siento consolada de que haya muchos errores en los hombres, por lo que oigo decir de ellos¹⁰⁴".

Hildegarda va obrir un camí de llibertat per a les dones medievals i especialment per a les monges del segle XII. Algunes qüestions però ens envolten. Van arribar als monestirs cistercencs femenins la possibilitat de lectura de les seves obres i els seus cants?, van arribar als monestirs tan cuidats de l'Orde cistercenc que preveia i tenia sempre el càrrec de "cantatrice" i escola de cant tan important pel desenvolupament de la vida monàstica i del monestir i, on la "cantatrice" era una de les dones més especialment instruïda del monestir, i amb moltes possibilitats de ser abadessa, com demostra la documentació de Santa Maria de Valldaura?

3.- Escriptors medievals dins el moviment beguinal

Tres són les escriptores més conegudes avui dins el moviment beguinal: Hadewijch d'Anvers, Matilde de Magdeburg i Margarida Porete, estudiades entre altres per E. Zum Brunn, Peter Dronke, Franca Ancona, Luisa Muraro, Victòria CirLOT i Blanca Garí; aportant-nos dades, transcripcions dels escrits, i valiosos estudis i anàlisi d'aspectes concrets.

De Hadewijch d'Anvers, sabem que va néixer a la zona de Brabant, a l'actual Bèlgica, cap l'any 1200. Es anomenada en alguns dels seus poemes com "mestra o guia espiritual" d'un grup no organitzat de beguines, ens diu E. Zum Brunn¹⁰⁵, a les que es dirigia amb autoritat. Va ésser amenaçada de destarrament i presó i, per aquest motiu es veié forçada a abandonar a les seves estimades amigues. Les seves obres són: Poemes, Cartes i Visions, escrites amb el neerlandès-mig que es parlava a la seva zona de Brabant, ens diu B. Garí¹⁰⁶. Es creu que la major part de la seva obra fou escrita en el segon quart del segle XIII.

¹⁰⁴.- PERNOUT, Régine, *Hildegarda de Bingen*, p. 67.

¹⁰⁵.- EPINEY-BURGARD, G. i ZUM BRUNN, E, *Mujeres trovadoras de Dios*, ps. 131-175.

¹⁰⁶.- CIRLOT, V. i GARI, B, *La mirada interior*, ps. 77 a 104.

Escolleixo d'entre la seva obra, alguns textos que crec més representatius. En els Poemes,

*En mis años de juventud,
cuando conocí las armas del Amor,
me regaló un sinfín de promesas,
bondad, saber, fuerza riqueza,
y el día
en que estuve dispuesta
a pagar gustosamente la deuda,
fue como si él quisiera
unirme a él sin pedir nada.
¿Qué queda, Amor, de aquel inmenso ardor?*

*Así amor me engañó,
mostrándome llena la mesa
de manjares que seducen
con sus delicias
a la juventud inexperta;
y por ese regalo
sufrí de buena gana dolores y penas.
Y ahora repito
quejas y lamentos
hacia él, ayer tan generoso.*

*Amor vive, bien lo sé,
de las penas que soporto
y el saberlo
me hace más llevadero el dolor.
Desdicha y alegría,
pena y dulzura,
escondo a los extranjeros los secretos de mi corazón.
En lo más alto del espíritu,
bien lo sé,
el amor al amor debe pagar con amor¹⁰⁷. (Poema VIII)*

*Quisiera acercarme al amor,
si pudiera llegar a él desde dentro.
Pero no pueden cantar conmigo esta canción,
quienes se mezclan demasiado con las criaturas.
El amor desnudo que nada escatima
en su tránsito salvaje,
despojado de todo accidente,
llega a su lugar simple.*

¹⁰⁷.- HADEWIJCH de Amberes, Poemas de, *El lenguaje del deseo*. Traducció de Maria de Tabuyo. Madrid 1999, ps. 80 i 81.

*En el abandono del amor desnudo
debe separarse de toda ayuda creada,
pues el amor despoja de toda forma
a quienes en su simplicidad recibe.
Libres de todo modo,
extraños a toda imagen;
ésta es la vida que en la tierra llevan
los pobres de espíritu.*

*No les basta ir lejos
ni mendigar su pan o cualquier otro bien;
los pobres de espíritu deben estar sin ideas,
cuando son recibidos en la inmensa simplicidad,*

*Que no tiene fin ni comienzo,
ni forma ni modo, ni razón ni sentido,
ni opinión ni pensamiento, ni atención ni saber,
ni está circunscrita por la vasta inmensidad.*

*En esta vastedad simple y salvaje,
viven los pobres de espíritu
en la unidad; allí no encuentran sino el desapego
que siempre responde a la eternidad.*

*Se dice pronto, pero su camino es largo,
lo sé bien, deben sufrir mucho
tormento quienes quieran llegar hasta el fin¹⁰⁸.
(Poema XXVI).*

De les seves trenta cartes, destaquem algunes parts que tenen una incidència, i ens mostren, el moviment beguinal:

*Yo por mi parte he compartido muy poco del modo de
vivir de los hombres en el comer, el beber y el dormir.
No he querido ataviarme con sus vestidos, sus colores
y sus adornos. Tampoco he buscado para satisfacción mía
cosa alguna de las que alegran el corazón humano, ni de
ellas recibí contento; solamente en cortos momentos, ha
sido mi felicidad la experiencia del amor que todo lo
supera. ... Mi única satisfacción sería pensar que, siendo
yo humana, experimentaba el amor en un corazón amante y
que, siendo Dios tan grande, yo con abstenerme de toda
satisfacción podía con mi humildad alcanzar la divinidad.
(Cartas, 29).*

¹⁰⁸.- EPINEY-BURGARD, G. i ZUM BRUNN, E., *Mujeres trovadoras de Dios*, ps. 174 i 175.

*¡Que seas pronta y celosa en toda virtud
y cuidate de aplicarte solo a una.
No descuides ninguna obra
y no hagas nada particular.
Que seas buena y compasiva con toda miseria
y no estés solícita solo por una!*¹⁰⁹. (Cartas 17).

*"Ah! Querida y dulce niña, se sabia en el Señor.
Es, ante todo, de sabiduría de lo que tienes necesidad,
como todo aquel que quiera ser divinizado. La sabiduría,
en efecto, lleva mucho antes a la profundidad divina.
Pero vivimos tiempos en los que nadie quiere ni puede
reconocer lo que verdaderamente es necesario en el
servicio debido a Dios y en su amor"*¹¹⁰. (Cartas, 18)

*"Dios sabe que la máxima perfección está en soportar lo que viene de los falsos hermanos,
de esos mismos que parecían compartir nuestra esperanza. Ah, no te extrañes si ahora estoy
tan abrumada: esas personas elegidas por nosotras para que conocieran la alegría propia de
nuestra manera de amar, son las que empiezan a perturbar y quebrantar nuestra sociedad
para dividirnos y, en lo que a mí se refiere, para aislarme"*¹¹¹. (Cartas, 5).

Matilde de Magdeburg, aporta i és l'escriptura d'una beguina, que l'any 1280, als setanta tres anys, potser per la pressió de la situació contra el moviment beguinal o qui sap, es retirà en el prestigiós monestir cistercenc d'Helfta, on és molt ben rebuda. Va néixer a la diòcesi de Magdeburg, entre 1207 i 1210, va rebre una bona instrucció, ens diuen E. Zum Brunn¹¹², i també per V. Cirlot¹¹³. Als vint-i-tres anys, cap el 1230, abandona la seva família i marxa cap a la ciutat de Magdeburg, "com un peregrinació en la seva vida", ens diu V. Cirlot, per iniciar la vida espiritual.

Ella decideix donar tot a Déu, però sense l'abric d'un convent, viu en una comunitat de beguines a Magdeburg. L'any 1250, als quaranta tres anys, pren una altra important decisió, comença a escriure, i inicia el llibre, "*La luz resplandeciente de la Divinidad*", al llarg de quinze anys. Potser aquestes tres dades: els vint-i-tres anys en deixar a la seva família per anar a Magdeburg i incorporar-se a un comunidad de beguines; als quarante tres anys en iniciar l'escriptura del seu llibre; i als setanta tres anys en ingressar a un monestir cistercenc, ens mostren el realisme, harmonia i sinceritat d'una dona, que acompanyada de decisió, intel·ligència, vivesa i experiència, dona un estil molt propi a la vida.

Dels seus textos, escollim els més representatius d'aquesta vida:

¹⁰⁹.- ANCONA, Franca, *Dos místicas medievales: Hadewijch y Beatriz* en Cuadernos Monásticos n. 101. Madrid, 1992, p. 183.

¹¹⁰.- EPINEY-BURGARD, G. i ZUM BRUNN, E., *Mujeres trovadoras de Dios*, p. 164 i 165

¹¹¹.- CIRLOT, V., i GARI, B., *La mirada interior*. Barcelona, 1999, p. 86.

¹¹².- EPINEY-BURGARD, G. i ZUM BRUNN, E., *Las trovadoras de Dios*. Barcelona, 1998, p. 73 a 102.

¹¹³.- CIRLOT, V. i GARI, B., *La mirada interior...* ps. 139 a 164.

*"En los días de mi vida, cuando comencé este libro
y llegó a mi alma una sola palabra de Dios,
era uno de los seres más ignorantes
que pudieran encontrarse en la vida espiritual.
No sabía de la maldad del diablo,
ni tampoco conocía la enfermedad del mundo.
Ignoraba asimismo la falsedad de la gente de la Iglesia.
y también por la enseñanza del libro:*

*Yo, indigna pecadora, fui saludada cuando estaba sola por el espíritu santo a mis doce años,
por un fluido bienaventurado, de tal modo que ya nunca más soportaría dejarme llevar por un
gran pecado.*

*El amoroso saludo vino todos los días
y me dolió de corazón la dulzura del mundo,
y crecía todos los días.*

*Esto sucedió durante treinta y uno años.
(Libro IV, cap. II, 4-13)¹¹⁴*

*" ...Cuando entré en la vida espiritual
y me despedí del mundo,
miré mi cuerpo:
estaba fuertemente armado contra mi propia alma
con gran cantidad de fuerte poder
y con fuerza absolutamente natural.
Vi muy bien que era mi enemigo
y también vi: si quería escapar de la muerte eterna,
tenía que someterlo
y tenía que comenzar con la lucha.
También vi las armas de mi alma:
era el sublime martirio de nuestro señor Jesucristo;
con ello me defendí.
Para siempre tuve grandes miedos,
y durante toda mi juventud
golpeé mi cuerpo fuertemente con estas defensas:
gemir, llorar, confesar, ayunar, velar,
azote y continuas oraciones.*

*Estas eran las armas de mi alma. Con éstas vencí de tal modo a mi cuerpo que durante
veinte años no dejé de estar cansada, enferma y débil, sobre todo de arrepentimiento y dolor,
luego por santa ansia y por esfuerzo espiritual, y después vinieron muchas enfermedades
naturales y graves. A esto se añadió el violento poder del amor". (IV,II, 99-117)¹¹⁵*

¹¹⁴.- CIRLOT, V., y GARI, B., *La mirada interior...* ps.140-141.

¹¹⁵.- CIRLOT, V., y GARI, B., *La mirada interior...* p.142-143.

En "Acerca de este libro y de su autora"(II,26), és com un diàleg entre l'ànima i Déu, la decisió i la reflexió:

*"Se me ha prevenido respecto a este libro
y esto es lo que se me ha hecho saber:
que si no lo enterraba,
sería consumido por el fuego.
Entonces, como acostumbraba hacer en mi infancia
cuando estaba triste, me puse a rezar.
Me volví hace mi amado y..."*

*"Y Dios se manifestó de inmediato a mi alma entristecida.
Portando el libro en su mano derecha,
me dijo: Amada mía, no te sientas afligida,
pues nadie puede quemar la verdad.
Quien quiera quitármelo de la mano
tendrá que ser más fuerte que yo. ..."*

*"Ah, Señor, si yo fuera un hombre religioso y letrado
y hubieras obrado en él gran maravilla,
recibirías por ello eterno honor.
Pero Señor, ¿quién podría creer
que en un sucio cenagal
has construido una mansión de oro
en la que habitas realmente
con tu madre y toda la creación
y con todos tus servidores celestiales?
¡Señor, la sabiduría terrena no puede encontrarte en este
sitio!..."*

*"Hija mía, más de un hombre sabio ha perdido por negligencia
en el largo camino de los ejércitos, su valioso oro,
que pretendía emplear para dirigirse a las escuelas superiores.
Ahora, es menester que alguien lo encuentre.
Por naturaleza lo he retenido tantos días:
cuando quiero hacer algún don extraordinario,
busco siempre el lugar más bajo,
el sitio más ínfimo, más oculto.
Las montañas más altas no pueden recibir la misión
de revelar mis gracias,
pues la corriente de mi Espíritu Santo
fluye por naturaleza hacia el valle... "*
*"Y mientras el Señor decía estas palabras,
vi la Verdad señorial
en su eterna dignidad.
Ah, Señor, te imploro
que preserves este libro*

*de la mirada de la falsa atención
que del infierno ha venido hasta nosotros; ...*¹¹⁶

Quan Matilde parla a les beguines usa un llenguatge directa i molt ascètic. En el text següent sembla voler explicar les funcions del beguinatge i a la vegada defensar-les:

*"Debes amar la nada,
debes huir del algo,
debes permanecer sola
y no ir a casa de nadie.
Debes ser activa
y libre de todas las cosas.
Y liberar a los cautivos
y encarcelar a los libres.
Debes consolar a los enfermos
y no quedarte nada para ti.
Debes beber el agua del sufrimiento
y alumbrar el fuego del amor con los leños de las virtudes
Y así habitarás el verdadero desierto.
(El Desierto tiene doce cosas, I,25)*¹¹⁷.

Matilde, manifesta encara una última expressió de la necessitat d'escriure i la seva veritat. Quasi com un epitafi final, reconeixent la impossibilitat d'expressar en l'amor tot el que es pensa, ens diu:

*"Estas son palabras del canto.
Pero las voces de amor y el dulce sonido del corazón
deben ser silenciados,
pues no hay mano humana que pueda describirlo.
(II,XXV,140-142)*¹¹⁸

En parlar de Margarida Porete, beguina escriptora, se'ns fa difícil plasmar i escollir de la seva gran obra els aspectes més representatius de la seva espiritualitat. Es la gran mística del segle XIII i XIV. B. Garí diu: "Conocemos a Margarita Porete, únicamente a través de su obra, *El Espejo de las almas simples*, de las actas del proceso al que fue sometida por la Inquisición, del eco que de ese acontecimiento se hicieron las crónicas y finalmente de la aprobación de su libro por tres clérigos. Por estas fuentes conocemos su nombre *Margarita dicta Porete* y que procedía de Hainaut; es llamada *beguina* en el proceso y *beguine clergesse* en las crónicas; sabemos también que había escrito su libro hacia los años noventa del siglo XIII y que éste había sido condenado por Gui de Colmeiu, obispo de Cambrai, antes de 1306, quemado en la plaza de Valenciennes y prohibido su uso bajo pena de excomunicación¹¹⁹". Margarida Porete,

¹¹⁶.- EPINEY-BURGARD, G., y ZUM BRUNN, E., *Mujeres...* ps. 89-92.

¹¹⁷.- EPINEY-BURGARD, G. y ZUM BRUNN, E., *Mujeres...* p.95.

¹¹⁸.- CIRLOT, V. i GARI, B., *La mirada...* p.157.

¹¹⁹.- GARI, Blanca, en la introducció i estudi del llibre de Margarida Porete, *El Espejo de las almas simples*. Barcelona, 1995, p. 21.

fou víctima de la Inquisició "bajo Felipe el Hermoso" ens diu E. Zum Brunn¹²⁰, ella havia escrit abans de 1306 *El espejo de las almas simples* que fou condemnat pel bisbe Guido II que el va fer cremar a la plaça pública de Valenciennes i el prohibí sota la pena d'excomunió. El seu successor, el bisbe Felipe de Marigny, va continuar la seva persecució. I així, fou acusada per l'inquisidor provincial de Lorena, i fou finalment portada davant el tribunal general de la Inquisició. Blanca Garí hi afageix "Las actas del proceso nos cuentan que Margarita fue hecha prisionera en 1308 y una comisión de 21 teólogos, maestros de la Sorbona convocados por el Inquisidor el 11 de abril de 1309 en la iglesia *des Mathurins*, sede de la universidad parisina, juzgaron y condenaron como heréticos quince artículos de su obra... Tras un año y medio en el que Margarita permaneció en prisión en París, en condiciones progresivamente endurecidas por negarse Margarita a hablar ante el tribunal eclesiástico y a prestar el obligado juramento". Va negar-se a declarar davant del Tribunal Eclesiàstic i, finalment a retractar-se davant l'amenaça de la foguera. Margarida és llavors declarada "herètica i relapsa". Fou entregada al braç secular de la Inquisició el 31 de maig de 1310. L'endemà, el 1 de juny, fou cremada viva a la Place de Grève de París¹²¹.

Romana Guarnieri creu que va néixer entre 1250 y 1260. Si fos així, quan va morir cremada viva l'any 1310 tenia entre 60 i 70 anys. Margarida Porete, escriu "El espejo de las almas simples" en forma de diàleg místic, entre Amor i Anima i a vegades Raó, buscant una reflexió i pedagogia molt directa potser per a les seves germanes beguines i persones del seu entorn, i també, crec per a la pròpia Església. He escollit una part del text que parla de les virtuts, vistes com una despedida, "descriu el camí concret, l'experiència personal que la portà a la frontera que conduïx al País de la Llibertat", ens diu B. Garí. Una desobediència, per marcar clarament el camí de llibertat necessària en l'espiritualitat i en la vida de les dones d'aquell moment. Margarida Porete expressa en el text, parla, amb intel·ligent claretat i reflexió de la recuperació de la llibertat després d'haver donat tot, d'una lluita, de la pressió viscuda i arribar així a l'alliberació. Els textos són¹²²:

*VI. "De cómo el Alma enamorada de Dios, viviendo en paz
y caridad, de despide de las Virtudes".*

*Amor: Esta Alma que posee tal amor -dice el propio Amor-
puede decirles a las Virtudes que ya han estado
largo tiempo y muchos días a su servicio.*

*Alma: Os lo confieso Dama Amor -dice esta Alma-: hubo un
tiempo en que estuve, pero ahora es otro momento;
vuestra cortesía me ha apartado de esa servidumbre.
Por ello puedo ahora decir y cantar abiertamente:*

*Virtudes, me despido de vosotras para siempre,
Tendré el corazón más libre y más alegre,*

¹²⁰.- EPINEY-BURGARD,G. i ZUM BRUNN, E., *Mujeres trovadoras de Dios*. Barcelona 1998, ps. 177-213.

¹²¹.- CIRLOT, Victòria i GARI, Blanca, *La mirada...* p.229.

¹²².- PORETE, Margarita, *El espejo de las almas simples*, manual pedagógico i de relato vital, s./XIV, traduït i estudiat per Blanca Garí i Alicia Padrós-Wolff, Barcelona, 1995, ps.74-75, 96-97.

*Serviros es demasiado costoso, lo sé bien,
Puse en otro tiempo mi corazón en vosotras, sin reservas,
Era vuestra, lo sabéis, a vosotras por completo abandonada,
Era entonces vuestra sierva, ahora me he liberado.
Tenía puesto en vosotras todo mi corazón, lo sé bien,
Pues viví por entonces en un gran desfallecer,
Sufrió grandes tormentos mientras duró mi pena,
Es maravilla que haya escapado con vida,
Pero, como es así, poco importa ya me he separado de vosotras,
Doy por ello gracias al Dios de las alturas: el día me es favorable,
Me he alejado de vuestros peligros, en los que me hablaba con gran contrariedad,
Nunca fui libre hasta que me desavecé de vosotras;
Partí lejos de vuestros peligros y permanecí en paz.*

*XXI. "Amor responde al argumento de la Razón acerca de lo
que este libro dice de las Almas que se despiden de
las Virtudes".*

*Razón: Ahora, -dice Razón- os voy a poner otra pregunta,
pues este libro dice que esta Alma se despide para
siempre de las Virtudes y vos decís que las
Virtudes están siempre con ella mejor que con
ningún otro. Son dos cosas contradictorias o eso
parecen -dice Razón. No puedo comprenderlo.*

*Amor: Te apaciguaré -dice Amor. Es verdad que esta Alma
se ha despedido de las Virtudes y no las practica
ni desea lo que ellas piden, pero las Virtudes no
se han despedido de ella, pues están siempre con
ella aunque bajo su perfecta obediencia. Y en este
sentido se despide el Alma de ellas y están siempre
junto a ella....*

*Así que Razón y otras Virtudes eran señoras de esta
Alma y ella en verdad obedecía a todo cuanto le
querían ordenar porque quería vivir de la vida
espiritual.*

*Pero ahora, esta Alma ha ganado y aprendido tanto
con las Virtudes que está por encima de ellas, pues
posee en sí misma lo que las Virtudes pueden
enseñar e incomparablemente más, ya que esta Alma
contiene a la señora de las Virtudes que se llama
Amor Divino...¹²³*

¹²³.- PORETE, Margarita, *El espejo de las almas simples...* ps.74 i 75, 96 i 97.

Es evident que Margarida Porete, expressa una maduresa en comportament espiritual, a un alt nivell místic-pràctic. El seu llenguatge és d'un segon nivell en el camp de la mística i l'espiritualitat. Es nou, obert, serè, lliure, ultrapassant el nivell de les Virtuts i cercan en el més enllà, la relació amb Déu, el món i l'ànima, el compromís.

Un manuscrit escrit o copiat al segle XIV i XV, pocs anys després de M. Porete, titulat "Carta de Sant Bernat a sa germana"¹²⁴ i atribuït, potser falsament a Bernat de Claravall, recull l'estil de doctrina cistercenca vigent en el moment, que ens demostra el grau de separació, de diferència entre el què Margarida Porete vol i espera del que s'entén com a virtuts i la relació amb l'espiritualitat i el model de "virtuts per a les dones" vigent en la doctrina de l'Orde del Cister. En aquest, la línia de comportament espiritual i social per a les dones, és totalment tancat, guiat, conduït, de disciplina i rigor. El plantejament del llibre "Carta de Sant Bernat a sa germana" segueix un ordre doctrinal, és a dir, primer s'exposa la "paraula" dels Pares de l'Església i fonts Bíbliques i tot seguit, la norma, expressada com a demanda o qüestió a fer, com un consell supeditat, i si no es compleix, a un càstig. El manual a partir del capítol XVIII, incideix en les virtuts de la disciplina, obediència, perseverància, virginitat, castedat, silenci, les virtuts bàsiques cistercenques per monestirs femenins. Molt breument exposo, com a contrast, els textos més significatius.

- De disciplina:

"... Adonchs sor molt amada yot amonest que volenterosament vulles reebre disciplina per tal que sies desliurada de la ira de Deu e sies fermada e assegurada en la carrera iusta. Fes moltes gracies a aquell quit castigara e aquell quit rependra fe gracies e not trichs si la abadessa o prioressa re repren per la tua salut nou reebes ab tristicia com la abadessa o la prioressa te mostraran la carrera de salut reeb lur doctrina amb moltes gracies... Amable sor en Jhesu-Crist mes te val esser açotada per mans de la alabdessa en aquesta vida que no esser tormentada en la pregon infern. Mes te val rebre e sostenir en aquest mon açots de ma de la abadessa que sostenir en laltre penas infernals". (cap. XVIII).

- De virtud de obediencia:

"...Adonchs sor molt amada en Jhesu-Crist sapies que si per amor de Jhesu Crist seras obedient a tos prelats regnaras ab Jhesu-Crist en los cels. Null temps digues aspra ni dura paraula contra la abadessa mare tua null temps vulles rebellar a tos prelats null temps contrastes a tos presidents o regidors. Honra aquells qui han mayor sciencia e son de millor vida..." (cap. XIX)

- De virtud de castedat:

"... La verge no deu menysprear les vidues... Amoneste donchs verge molt amada en Jhesu Crist que aquelles aytals que son vengudes del segle al monestir per servir Deu que les servesques per amor del teu espos e les ams e les honres axi com a mares..." (cap. XXII)

¹²⁴.- "Carta de Sant Bernat a sa germana", traduït per Fr. A. Canals. En Documentos literarios en Antigua Lengua Catalana s. XIV -XV. Próspero Bofarull y Mascaró. Colección Inéditos C.A., tomo XIII. Barcelona, 1857. Ms. 264.B.C.

- De Cilençi:

"...*Calla fins que sies interroguada. La interroguacio faça obrir la tua bocha. Sien poques les tues paraules. No passes la mesura del parlar... La verge lenguda es folla la verge savia fa breu sermo...*" (cap. XXXI)

- De paciència:

"... *Necessaria es la paciencia car la paciencia fa obre perfeta e acabada,. La verge pacificha essavia e discreta. La verge irosa no es savia ans es folla...*"(cap. XLI).

B. Garí¹²⁵, comenta: "el tema de la despedida de las virtudes no es ajeno a la literatura mística del siglo XIII, aparece especialmente en *La Luz del Amor Divino* de Matilde de Magdeburgo e impregna la doctrina espiritual de Hadewijch en torno al reposo del alma, y el Tribunal de la Inquisición que procesó a Margarita Porete en 1310 y el Concilio de Vienne en 1311 condenaron explícitamente esta idea como propia del Libre Espíritu".

4.- Escripores dins la pròpia Orde del Cister.

A. Altermatt¹²⁶, en el seu estudi sobre el patrimoni cistercenc, els documents històrics, jurídics i espirituals, ens destaca molt especialment el corrent mística de les dones de l'orde durant el segle XIII i XIV que crearen escola. Parla de Lutgarda d'Aywières (+1246), Beatriu de Nazareth (+1268), Matilde de Magdebourg (+1282/1294), Matilde de Hackeborn (+1299) i Gertrudis d' Helfta (+1302).

Beatriu de Natzaret, la trobem, sabem i descobrim pels seus escrits d'espiritualitat, pel tipus de vida, escollida o no, que visqué. La seva escritura ha estat estudiada per G. Epiney-E. Zum Brunn¹²⁷, i V. Cirlot-B. Garí¹²⁸.

Beatriu de Natzaret, monja cistercenc i priora del monestir de Natzaret, es descrita per E. Zum Brunn i també per B. Garí, segons la *Vita Beatricis*, biografia feta pocs anys després de la seva mort per un monjo cistercenc, que deuria ser el seu confessor, i amb dades teòricament escrites per ella mateixa en llengua neerlandesa, i que aquest monjo confessor va traduir al llatí.

Neix l'any 1200 a Tirlmont (Thienen) prop de Lovaina en la diócesis de Lieja (Els Països Baixos), en el si d'una família burgesa. Als set anys, després de la mort de la seva mare, el seu pare la confia a l'escola o comunitat de beguines prop de la ciutat de Zoutleeuw. Ell junt

¹²⁵.- GARI, Blanca, *El espejo de ...* p. 74.

¹²⁶.- ALTERMATT, A., *Le patrimoine cistercien: Introduction aux documents historiques, juridiques, et spirituels les plus importants*, en revista Cîteaux n. 38, 1988 ps. 264-308.

¹²⁷.- EPINEY-BURGARD i ZUM BRUNN, E., *Mujeres trovadoras de Dios*. Barcelona 1998 (orig. Turnhout 1988), ps. 103-130.

¹²⁸.- CIRLOT, V. i GARI, B., *La mirada interior*. Barcelona, 1999, ps. 107 a 137.

amb els seus fills es fa convers dins l'observància cistercenca, on funda tres monestirs cistercencs: Florival, Val des Vierges i Natzaret.

Beatriu és un exemple de l'enllaç del moviment de beguines i l'Orde del Cister, com ens ho demostra el fets i el recorregut al llarg de la seva vida. Quan tenia nou anys surt de l'escola de beguines i entrà com oblata en el monestir cistercenc de Florival, fundat pel seu pare; als quinze anys demana ser novícia, a pesar de les seves malalties i així, el Dijous Sant d'aquell any 1215 rep l'hàbit. L'any següent fou enviada al monestir de Ramée, per aprendre l'art de la cal·ligrafia i il·luminació, en el taller de copistes. Cinc anys després, 1221, es trasllada amb el seu pare, germà i dues germanes i algunes monges al nou monestir de Val-des-Vierges. Als vint-i-cinc anys professa els vots i als trenta sis anys va al monestir cistercenc de Natzaret, on l'any següent, el 1237, es priora fins a la seva mort en 1268, ens diuen G. Epiney i E. Zum Brunn: "Toda la vida de nuestra monja está jalonada de amistades, muy en la línea cisterciense, si tenemos en cuenta el tratado de Aelred de Rievaulx, *De la amistad espiritual*" ens segueixen dient les citades autores ¹²⁹.

La seva obra són un recull d'escrits, el seu diari espiritual, *Vita Beatricis* que abarcava els vint anys anteriors a l'arribada a Natzaret. Però sobretot és un tractat místic sota el títol *Los siete modos de Amor*¹³⁰. Exposem una petita part del text, el primer i el séptim modo d'amor, tal com ho diu Beatriu,

- *La primera manera: "Es un deseo activo surgido del amor; debe reinar mucho tiempo en el corazón antes de apartar todos los obstáculos, y debe obrar con fuerza e ingenio y progresar en ese estado... Es a esta vía donde desea por tanto llevar toda su vida, trabajar, crecer, subir a un amor más elevado, un conocimiento más íntimo de Dios, hacia la perfección para la que ha sido hecha, a la que ha sido llamada por Dios".*

- *La séptima manera: "El alma bienaventurada conoce también una manera de elevado amor que la somete a un rudo trabajo interior: atraída por el amor por encima de su humanidad, por encima de la razón y de la inteligencia humana, por encima de todas las operaciones de nuestro corazón, atraída solamente por el Amor eterno en la eternidad del amor, en la ininteligibilidad, en la anchura, la altura inaccesible, en el profundo abismo de la Divinidad que es todo en todo..."*

G. Epiney i E. Zum¹³¹ parlen d'un fet important per entendre l'espiritualitat cistercenca femenina, "el de la amistad espiritual, seguint el tractat de Aelred de Riveaulx, *De la amistad espiritual*, qualificat de sentiment indissoluble de l'amor, vincle irrompible, el sentiment de l'amistat espiritual és una aplicació particular de l'unitat del cor i l'esperit, fonamentat en la vida apostòlica". I segueix dient "en aquest culte a l'amistat, hi ha un encontre entre el moviment femení extàtic del segle XIII i l'espiritualitat cistercenca del segle XII, que cultivà un verdader humanisme".

¹²⁹.- EPINEY-BURGARD, G. y ZUM BRUNN, E., *Mujeres ...*ps.103- 106.

¹³⁰.- CIRLOT, V. y GARI, B., *La Mirada interior...* p. 107

¹³¹.- EPINEY-BURGARD, G. i ZUM BRUNN, E., *Las mujeres...* p.105.

Encara G.Epiney i E.Zum¹³² en buscar un vincle entre l'abadessa benedictina i escriptora Hildegarda de Bingen, de 1098 i les beguines, ja conegudes, Hadewijch d'Amberes, Matilde de Magdeburg, Margarida Porete i també la priora cistercenca Beatriu de Natzaret, posteriors en quasi un segle, troba en la inspiració directa de l'Esperit aquesta aproximació. Es basa en els escrits del franciscà Lamberto de Ratisbona en la seva gran obra poètica *La Hija de Sión*, de 1250, ell veu que les beguines posseïxen l'art de comprendre i expressar les realitats espirituals millor que els homes dotats i instruïts en les coses de l'esperit:

He aquí que, en nuestros días,
en Brabante y en Baviera,
el arte ha nacido entre las mujeres.
Señor Dios mío, ¿qué arte es ése
mediante el cual una vieja
comprende mejor que un hombre sabio?.

Me parece que ésta es la razón
de que una mujer sea buena a los ojos de Dios:
en la simplicidad de su comprensión,
su corazón dulce, su espíritu más débil,
son más fácilmente iluminados en su interior,
de modo que en su deseo comprende mejor
la sabiduría que emana del cielo
que un hombre duro
que es en esto más torpe.

Crec que més clarament no és pot dir. Tan pel perfil que ens mostre d'ambdós, monges i beguines, com també per la duresa que es viu en la societat, les dones expressen, manifesten, signifiquen més saviesa i comprensió vers el món que les rodeja, i actuen.

És evident la importància de tots aquests textos cara a l'estudi d'un monestir cistercenc femení com és Santa Maria de Valldaura, i més quan en la pròpia documentació, i la d'altres monestirs cistercencs femenins de Catalunya, poca o cap veu hem trobat de la paraula directa de les monges. Varen viure les monges de Valldaura situacions similars, una espiritualitat o vivències semblants?. Van tenir coneixement d'aquests textos llatins o en llengües vernacles?. Va cuidar l'Orde del Cister de trametre aquests textos i llibres, el coneixement i experiències espirituals tan vives en aquests segles al seus monestirs femenins, com cuidaren la transmissió del càntics, còpies de manuscrits, de caligrafia i miniatures?. No ho sabem. Només sabem que elles van haver de seguir el model segons la regla i costums de l'Orde: en la vida diària, la cultura, els càntics, la reflexió, en l'espiritualitat, en el treball específic, la convivència, la jerarquia, disciplina, clausura, la relació, el cuidar l'amistat i d'organització i gestió del monestir i del seu patrimoni. Però tenien com a contrapès, com a compensació, l'entorn espiritual que es vivia especialment en el segle XIII i també el XIV.

¹³².-EPINEY-BURGARD, G. i ZUM BRUNN, E., *Las mujeres ...* ps.13-14.

c) El monacat i l'espiritualitat de les dones, en el context de la fundació i expansió de l'Orde del Cister (s. XI al XIII).

Després de passar lleugerament, de contemplar l'escriptura, els textos espirituals de dones medievals, monges, canoneses i beguines principalment, com es pot entendre i situar el monacat?. Es difícil observar, veure, què és i què representà el monacat medieval femení: les monges, el seu enclaustrament, la vida quotidiana, l'estil de relació que establiren entre elles, l'aprenentatge, les ginecoherències, les transmissions. Però el què és segur és què fou totalment diferent al monacat masculí. Segurament i potser per això, com diu M. Cabré¹³³, "el cenobisme femení ha estat sovint estudiat com un apèndix del masculí, que ha acaparat l'atenció central dels investigadors". Destacant però a Catalunya, la tasca i els treballs sobre el monaquisme femení altomedieval i el monestir de Santa Maria de Vallbona en especial, feta per J.J.Piquer.

En voler situar el context en que neix l'Orde del Cister, especialment en la branca femenina, creiem necessari observar el procés, mirar les diferents formes i manifestacions d'espiritualitat que varen anar dibuixant i configurant en el camí vers el monacat al llarg dels segles IX, X i XI, i en particular en els següents, XII, XIII i XIV.

L'evolució, els canvis observats, en el monacat femení i la seva incidència en l'espiritualitat, resulten difícils de sintetitzar. Intervenien, entre altres elements, la necessitat d'expressió de la seva pròpia espiritualitat com hem vist, el context social i la zona on es produeixen, la peculiaritat de cada orde, la postura, guiatge i control que exerciren, i el paper de l'Església en els seus diferents estaments, la pròpia Orde, el Papat, i també els bisbats.

Així el monaquisme femení es presenta complexe i lluny d'explicacions unidireccionals. Acceptant que jugà un paper important com a canalitzador dins el sistema patriarcal, utilitzant-se com a mètode per a la constitució dels llinatges patrilineals i de control i conservació de patrimoni, especialment mitjançant rendes però, com diu M^a.M. Rivera¹³⁴, no s'ha de caure en el tòpic de que les dones hagueren d'escollir entre el matrimoni i el monacat, perquè amb la bona intenció a vegades, "han ido escatimando memoria de instancias de libertad femenina en la historia".

No obstant, creiem que elles varen saber expressar a partir de sí, la seva opció que, com diu M. Cabré, en parlar d'un monestir femení del segle X, "potser alhora fou un refugi o una presó per a les dones que calia treure d'escena en un moment determinat¹³⁵", o un alliberament. "Tanmateix sembla que algunes dones trobaren en els claustres, malgrat que la decisió d'accedir-hi no depengués d'elles a vegades, la possibilitat de tenir una vida pròpia, participant activament dels valors culturals de l'època" ens segueix dient M. Cabré.

Encara Maria Milagros Rivera, comenta "La historia de las mujeres, su historiografía, se debate desde el siglo XIX con una dificultad que afecta particularmente a la época medieval:

¹³³.-CABRÈ i PAIRET, *El monacat femení a la Barcelona de l'Alta Edat Mitjana: Sant Pere de les Puel.les. Segles X-XI*. tesina inèdita. Barcelona, 1985, p. 14.

¹³⁴.- RIVERA GARRETAS, Mª M., *El monacato femenino (siglos VIII-XIII)*, en *Els monestirs catalans a l'entorn de l'any mil*. Museo d'Historia de Catalunya. 1999 (en premsa).

¹³⁵.- CABRE PAIRET, M., *El monestir de sant Pere de les Puel.les...* p. 13

la de decidir si la monacación y la dedicación a la vida espiritual no reglada han de ser en rigor interpretadas como tentativas de liberación o como formas de opresión de las mujeres por los hombres. Detrás de esta dificultad se oculta otra de mayor envergadura: la dificultad - imposibilidad incluso- de pensar el mundo, las formaciones sociales y su historia en dos; es decir en femenino y en masculino¹³⁶.

Entrant ja en un intent de síntesi, M. Echániz veu el monacat i l'espiritualitat de les dones al llarg de l'edat mitjana, tot citant a Renè Metz, canvis fonamentals. Per una part, la participació de les dones en l'estructura de l'Església es va anar configurant pel camí del monacat, desapareixent progressivament les figures de les diaconeses i verges, que havien pogut viure una vida espiritual sense necessitat d'agrupar-se en una comunitat. Per altra banda, l'Església a mesura que té una estructura més definida, realitza un esforç de classificació dels models monàstics¹³⁷.

a. Procés de participació de les dones en els moviments espirituals des dels inicis de l'edat mitjana vers el monacat i la seva regulació.

En fer un repàs, una mirada ràpida, per l'alta edat mitjana dins l'historiografia clàssica, Michel Parisse, en el seu estudi sobre les monges observa que des dels primers temps de la història cristiana les dones es dedicaren a Crist i acceptaren a consagrar llur vida, marcada per la virginitat perpètua i el matrimoni místic amb Crist. Al segle III, la imposició solemne de vel pel bisbe dóna naixement a la categoria de verges consagrades *virgines sacratae*, dedicada a Déu, *Deo dicatae*¹³⁸.

Parisse, distingeix tres grups en les diferents pràctiques religioses en que les dones hi participen. Les verges, que continuen visquent amb llurs famílies abans que neixés la pràctica religiosa de vida comunitària. Vers l'any 280, l'eremita egípcia germana de sant Antoni, fou la primera en dirigir un "Parthenon", reunint un grup de joves verges, ens diu Parisse. Elles poden ser consagrades, velades si eren sotmeses a la cerimònia solemne de la benedicció pel bisbe, sense que això influís en el comportament quotidià. Un segon grup són les monges que renunciant al món, a llur família, es consagren a la pregària i al treball. Un darrer grup són les vídues que poden ser distinguides amb un hàbit particular, si han renunciat a unes segones nocces i decideixen conduir, a casa seva, una vida d'ascetisme i de pregària i, una unió amb Crist, la castedat.

Les pràctiques religioses de les verges cristianes, sembla, no tardaren gaire en difondre's per Occident, a Itàlia, Espanya i Nord d'Àfrica. Un camí fou a través de sant Agustí, vers el segle IV i V. Agustí va fundar monestirs i donar preceptes de vida religiosa a les dones que vivien una experiència religiosa.

¹³⁶.- RIVERA GARRETA, Maria-Milagros, *La libertad femenina en las instituciones religiosas medievales*, AEM, n. 28. Barcelona, 1998.

¹³⁷.- ECHANIZ, María, *El monasterio de Sancti Spiritus*. Salamanca, 1995, p.84

¹³⁸.- PARISSÉ, Michel, *Les nonnes au Moyen Age*. Le Puy, 1980, p. 13 a 19.

En aquest procés cap el cenobisme, M^a.M. Rivera observa que a partir del segle IV, "El modelo de *monaca* és el que queda; una propuesta de vida femenina que ya no se articula entorno al celibato y a la actividad pública, sino entorno a la virginidad y la reclusión en el espacio monástico, espacio preferentemente cerrado y, a ser posible, de clausura. Modelo que fue definido y gobernado por hombres teólogos y moralistas¹³⁹".

Neixen doncs cenobis que agrupen diferents estils espirituals on s'incorpora les dones. Seguint aquests primers passos, fem un breu recorregut, un repàs del monacat, les circumstàncies, la manera d'organitzar i reglamentar la vida comunitària de les dones.

J.de la C. Bouton¹⁴⁰, en estudiar la història de les monges cistercenques, fa una distinció clara entre dos grans grups: les canoneses i les monges. En definir les canongeses, resalta le terme de *Kavovikn*, canònica, fou emprat a Orient per sant Basili i sant Joan Crisòstom per designar les "verges cristianes" o igualment a "les piadoses vídues", que sense portar una vida comuna eren inscrites sota el *kavnv*, el cànon d'una església després que elles fessin algun servei o ofici de pietat o servei de caritat. A Occident les canoneses són més o menys absorbides pels monestirs. Elles porten però un hàbit especial. Hom les anomena segons els temps i els llocs "verges no velades" per diferenciar-les de les verges velades dels monestirs, o també *mulieres religiosae, ancillae Christi, Deo devotae, sanctimonialis, canonicae*. Certament vivien en solitari o es feien construir petites cel·les.

A partir del segle VII i en especial el VIII, molts concilis comencen a ocupar-se de les dones canoneses, com el Concili de Verneril de 755, on el cànon n 6, les reconeix oficialment. Llavors eren ja molt nombroses. Les canoneses respon a la idea de lloc de preparació, d'educació a les filles de famílies benestants. La superiora portava el títol d'abadessa, consagrada, beneïda i santificada pel bisbe del lloc. Tenien dret a prendre part en el "sèances", reunió del capítol catedralici i els sínodes diocesans. El concili d'Aix-la-Chapelle de 816, regula les normes de la institució: Les canoneses vivien en comunitat sota l'autoritat de l'abadessa, però emetien solament els vots de castedat i d'obediència; no feien vots de pobresa, comenta J.C. Bouton¹⁴¹.

En el segon grup, les monges, un pas important cap a la definició del monacat femení el dóna el bisbe Cesarí d'Arlés (+ 542), antic monjo i fundador de dos monestirs, un per homes i un per dones, ens diu Parisse. Ell es veié en la necessitat de fer una regla especial per a monges, senzilla. Així, l'any 513 escrigué la seva *Regula ad virgines* per a la seva germana Cesàrea, en quaranta-tres capítols curts. Es considerada la primera regla femenina, on dissenyava a grans línies l'organització del monestir, fixant les qualitats requerides per a diferents càrrecs que ja funcionaven en aquest moment de l'abadessa, cellerària, portera. Proposa també les condicions de vida en comú i els grans trets per emprar el temps, escrit tot dins una configuració de respecte i d'harmonia¹⁴².

¹³⁹.- RIVERA GARRETAS, Mª M., *Religiosidad para mujeres/ Religiosidad para hombres: sexo y género en el modelo monástico de Fructuoso de Braga (siglo VII)*, en *Las mujeres en el cristianismo medieval*. Almudaina n.5, Madrid, 1989, ps. 19 a 30.

¹⁴⁰.- BOUTON, Jean de la Croix, *Les moniales Cisterciennes*. Grignan, 1986, p.11

¹⁴¹.- BOUTON, Jean de la Croix, *Les moniales...* p.12.

¹⁴².- PARISSÉ, M., *Les nonnes...* p. 19-20.

En el mateix segle VI, a Poitiers, la reina Radegunda (518-587)¹⁴³, fundà el monestir de la Santa Maria, més tard anomenat de la Creu, per a dones, iniciativa que fou seguida ràpidament i ben aviat s'alçaren monestirs de dones on les filles i vídues de l'aristocràcia es retrobaren. Radegunda, princesa de Turingia per naixement, havia estat capturada de nena, l'any 531, per Clorari fill del rei franc Clotari. Va ser educada en un convent francès i preparada per ser esposa del seu captor als 18 anys. El matrimoni va ser un fracàs, Radegunda fugí i es refugià a Poitiers, on anys després fundà el monestir. El centre tenia 200 monges, s'hi ensenyava, seguint els consells de Cesarí d'Arlés, escriure, llegir i consulta de llibres. Radegunda és una imatge de dona, una postura, de clars objectius.

Poc abans però, cap a la primera meitat del segle V, ja es té notícia d'un altre monestir de dones a Marsella, i potser algun a Espanya. A Espanya, trobem la regla de Leandro de Sevilla dedicada a la seva germana Florentina *De institutione virginum*.

Al llarg de tot el segle VII les fundacions, diuent les fonts, es multipliquen en les viles i en el camp: al mateix temps que es creaven monestirs, es mantenia les comunitats de verges i vídues, que vivien en llurs cases. Degué ser la necessitat de posar ordre que portà a Donat, bisbe de Besançon, a sol·licitud de la seva mare, a fer una regla més unificada per les dones agrupades a Jussamoutier, prop de Besançon. Donat, agafà textos tres autors: Césarí d'Arles, Colombà i Benet de Nursia, els quals barrejà, eliminà, modificà i retocà sovint, ens diu Parisse, fins a fer una regla llarga de 77 articles¹⁴⁴.

A l'Espanya del segle VII, Fructuós de Braga, clergue i bisbe, ens diu M. Rivera, va escriure dues regles monàstiques; la primera regla, anomenada *Regula monachorum Complutensis*, per als seus monjos. La segona, més general, fou la *Regula monastica communis*. M^a.M. Rivera, tot citant a Ch. Bishko, destaca en parlar de la tradició monàstica de la península abans del 711, que "era un cenobismo occidental prebenedictino bastante típico, que aceptaba el abolengo monárquico normal y la supervisión del obispo, pero con marcada inclinación por los monasterios dúplices y por el uso no de una única Regla sino de *codices regularum* que contenían, *inter alias*, las reglas de Pacomio, Agustín, Basilio, Isidoro de Sevilla, Fructuoso de Braga y, más raramente, Benito¹⁴⁵". Aquest codi era un model poc benedictí, més vinculat a la tradició eremita i amb continguts d'independència i de recel per part de l'autoritat del bisbe. De fet, i aquí la diferència, es basava en un conveni, una mena de pacte sobre les normes a seguir.

De les dues regles de sant Fruitós, només la darrera, la *Regula communis*, té preceptes específics per a les dones. En analitzar-ho, M^a.M. Rivera destaca, "Fue la presión material de las mujeres que acudieron a sus fundaciones masculinas para seguir el mismo modelo de vida

¹⁴³.- WADE LABARGE, Margaret, *La mujer en la Edad Media*, Madrid, 1988, p. 25 a 27. RIVERA GARRETAS, Maria-Milagros, *Textos y espacios de mujeres*. Barcelona, 1990, p. 53-54.

¹⁴⁴.- PARISSE; M. *Les nonnes...*, ps. 22 i 23.

¹⁴⁵.- RIVERA GARRETAS, Milagros; *Religiosidad para mujeres/Religiosidad para hombres: Sexo y género en el modelo onástico de Fructuoso de Braga (siglo VII)*, en *Las Mujeres en el cristianismo medieval*, Almudaina n.5, Madrid 1989, p. 24-25.

religiosa lo que obligó a proponer normas también para ellas"... "estas mujeres se abrieron su espacio desde la práctica social, no desde la palabra ni desde el texto"¹⁴⁶.

Creiem no obstant, que el fet de compartir espai entre dones i homes, fou acceptat per aquests i sobretot pels dirigents, com un voler i no voler, una certa ambigüetat, amb por, una por a perdre un cert poder, un cert control espiritual, de llibertat potser, que es mantingué i que l'anirem trobant, es repetirà, al llarg de Edat Mitjana però sempre amb un objectiu reincident: atribuint els possibles problemes de convivència, relació i altres, a les dones.

M^a.M. Rivera observa encara, en fer un extracte dels capítols 15, 16 i 17 on s'especifica més clarament l'actuació vers les dones, la diferenciació de gènere que quasi sempre tenen els mateixos punts en comú, la perillositat de les monges i dones i per tant la necessitat de separar-los. En el text s'endevina, es trasllueix, però una convivència, una vida quotidiana, força més comú del que assenyalava la normativa, com sol passar. I viciversa, l'intent, com sempre, de forçar la separació d'ambdós.

Així, seguint l'exposició de M^a.M. Rivera, destaquem del capítol 15, entre altres: "Monjes y monjas no podrán vivir juntos ni compartir oratorio ni enfermería bajo ningún concepto, ni siquiera comer en el mismo cuarto los que tuvieran monjas a su cargo. Ningún monje podrá conversar a solas con una monja, ni aun de viaje". El que suposa que viatjaven junts, i hi havia espais coincidents. "Las monjas no podrán viajar más que si acompañadas por otra monja"¹⁴⁷... Redactat que es recull quasi igual en el capítols generals cistercencs de meitat del segle XIII.

En el capítol 16 disposa, que "los monjes que vivan en monasterios de mujeres residirán lejos de los edificios de ellas...". Però encara més sorprenent és el capítol 17, en la part dedicada als visitants de monestirs: "Cuando estos monjes visitantes fueran a la iglesia con las monjas, no se podran sentar mezclados, sino en grupos separados. Ni los abades ni los monjes podrán en ningún momento, sin permiso de los ancianos, besar a una monja, o recostar la cabeza en el seno de ella; ni las mujeres pondrán las manos en la cabeza de los monjes ni tocarán su ropa para estirla. Ni los monjes que estén de viaje ni los del mismo monasterio podrán acostarse en el de las monjas si cayeran enfermos, ni se permitirá a ninguna monja que los cuide, ya sea se madre, hermana, esposa, hija, pariente, no pariente o criada"¹⁴⁸.

Es també interessant l'observació de J. Leclerq en parlar de l'igualtat entre homes i dones que es desprèn en les comunitats mossàrabs: "En la litúrgia mozàrabe una cerimònia intitolada *Ordo para la ordenación de una abadessa*, empieza por la proclamación solemne de la igualdad absoluta entre hombres y mujeres"¹⁴⁹. El text fa reflexionar. Hi ha en joc una barreja d'idees, concepcions, tendències, del que deuria ser el monacat i el continuar en contemplar-ho com a lloc i espai per a dones i homes conjuntament, o si mes no, de l'igualtat necessària entre elles i ells. Però de quina mena d'igualtat parlaven?. Què vol dir "una igualtat absoluta entre hombres y mujeres" en aquest entorn i context; perquè ho destacaven especialment, com

¹⁴⁶.- RIVERA, Mª M., *Religiosidad para mujeres...* p. 25.

¹⁴⁷.- RIVERA, Mª M., *Religiosidad para mujeres...* p. 25-26.

¹⁴⁸.- RIVERA, Mª M., *Religiosidad para mujeres...* p. 26-27.

¹⁴⁹.- LECLERQ, J., *Cisterciennes et filles de S. Bernard a propos des structures variées des monastères de moniales au Moyen Age*, en *Studia Monástica*, n. 32, Abadía Montserrat, 1990, p.145.

cal entendre-ho?. Què està passant dins l'Església?: insinua que s'ha perdut l'idea inicial del cristianisme de la igualtat entre dones i homes, entre classes socials, i per tant comença un camí de separació, de diferència sexual, en les igualtats, en la llibertat.

M^a.M. Rivera¹⁵⁰, en parlar de l'espiritualitat alt medieval a Europa, creu que l'espiritualitat en les dones fou entesa per moltes com atenció a la pròpia transcendència. "Transcendencia recibida por la hija de su madre"... "Transcendencia que intenta acoger y gestionar mediante prácticas de significación en el tiempo de su espiritualidad"... "El manejo de la transcendencia recibida de la madre es un sentido fundamental de la entrega a Dios que la monacación femenina significó y significa". Veu que la igualtat entre dones i homes defensada pel cristianisme primitiu, està basada en la *gràcia*, "en la teoria que decía y dice que las mujeres y hombres somos iguales ante la gracia". Gràcia en el sentit espiritual innata a la persona, que li permet trobar la seva llibertat, la seva salvació.

b. La situació del monacat femení entre els segles VIII i XI

Aquesta espontaneïtat per regular una convivència, ben aviat potser intimida a l'Església i, a mesura que té una estructura més definida, realitza un esforç de classificació dels models monàstics. Així, a l'inici de l'alta edat mitjana els monestirs seguien regles diverses, pensades i escrites per a petites comunitats familiars moltes vegades, situades en zones rurals i apartades dels centres jeràrquics de l'Església, on es gaudia d'una gran llibertat de gestió espiritual i temporal. En el període carolingi, l'Església i l'Imperi, llençaren una primera ofensiva d'homogeneïtzació monàstica utilitzant la regla benedictina¹⁵¹.

Havia passat doncs que en els segles VII i VIII, a l'Europa occidental varen anar formant-se petites comunitats rurals de donats, generalment comunitats dobles, d'homes i dones. Moltes vegades matrimonis amb fills o alguna filla, trobaven un espai d'espiritualitat, de fugida i renúncia del món. "Hi anaven també dones nobles, vídues i filles que no entrenen en el joc de les aliances matrimonials, i/o que trobaren en l'opció monàstica o cenobítica de petites comunitats, un espai còmode, lliure, sense control i que permetia un espai espiritual i intel·lectual" ens diu M. Cabré¹⁵²

Al segle VIII, les regles de sant Benet i de sant Colombà es barregen més que competeixen. M. Parisse ens dona algun exemple: "Sant Pirmí (+753), missioner d'Alsàcia, treballa a favor del monjo italià, mentre que Chrodegang, bisbe de Metz (742-766), que estava en relació amb sant Pirmí incorpora igualment un nombre d'elements de la Regla benedictina en la regla que feia per les canonesses. Ell vol imposar al mateix temps els preceptes de sant Benet al monjos i monges"... "La regla benedictina començà aleshores, a la casa de les monges, una carrera de reixida total i excluint els altres textos de referència"¹⁵³.

¹⁵⁰.- RIVERA GARRETAS, M^a.M., *El monacato femenino (siglos VIII-XII)*, en *Els monestirs catalans a l'entorn de l'any mil*. Museo de Història de Catalunya. Barcelona, 1999.

¹⁵¹.- ECHANIZ, Maria, *El monasterio de Sancti Spiritus*. Salamanca, 1995, p. 84.

¹⁵².- CABRE, Montserrat, *Els monestir de sant Pere...* p.15

¹⁵³.- PARISSSE, M., *Les nonnes...*, p. 24

Una acció i moment important que cal i volem destacar, per la incidència que tingué en el monacat femení, fou la tasca endagada per Benet d'Aniana, el veritable divulgador de la regla benedictina a inicis del segle IX. Amic de Carlemany i dels seus hereus i, conseller de Lluís rei d'Aquitània, ens diuen les fonts, qui li encarregà la tasca d'unificar la vida monàstica, per la confusió existent entre comunitats de clergues amb les de monjos i de canonges.

Benet d'Aniana, a inicis del segle IX legislà al mateix temps per les dones, no aportant res de particular, sinó el mateix règim que pels monjos. Alguns monestirs femenins però acceptaven millor, consideraven més convenient, la regla canonical, ens diu Parisse tot exposant alguns exemples.

Benet publica en revenja, comenta M. Parisse, un *Institutio sanctimonialium*, una Institució de santesmonges, destinada a aquelles que viuen canonicalment, on les incita a tancar-se al monestir, limita les visites i la propietat personal. Més de la meitat del text reagrupat en sis capítols, recull els extractes de sant Jeroni, sant Ciprià, sant Cesari i sant Atanasi; després en vint-i-un capítols llargs, precisa el rol de l'abadessa, l'organització interna del monestir, el rol dels oficials, i un llar extracte d'una carta de Cesari d'Arlés sobre l'anunciat de les qualitats de l'abadessa¹⁵⁴.

Cal destacar que en aquests capítols destinats a les monges, Benet lluita "contra l'invasió de les delícies mundanes, els vestits luxosos, l'aliment agradable, els allotjaments separats, l'us de servents, conversacions lliures", entre altres. Benet no fa una verdadera regla si no més aviat modalitats particulars de la seva aplicació. Tot fent constar "ésser conscient que el sexe femení és més fràgil¹⁵⁵".

A finals del segle VIII, l'any 787, en el II Concili de Nicea sota el papat de Adrià I (772-795), l'Església ja havia començat a actuar. El canon n. 18: "*Quo non oportet feminas habitare in episcopii vel virorum monasterii*":

"Es materia ofensiva que les dones visquin a casa del bisbe o també als monestirs. Tot aquell que vulgui tenir una esclava o lliure a casa del bisbe o al monestir sigui renyat; si continúa tenint-la sigui depossat.(...)

Més aclaridor encara és el canon n. 20: "*Quod non oporteat amodo duplex monasterium fieri: et de duplis monasteriis*":

"D'aquest definim que no convé fer monestirs duplex, perquè és un escàndol i ofen a molts. Si algú vol seguir en això que existeix, volent fer vida monàstica, deuen anar el homes al cenobi d'homes, les dones ingressar a veraders monestirs de dones. Això plau al Senyor.

Siguin i tinguin la regla de sant Basili i no habitin

¹⁵⁴.- PARISSE, M., *Les nonnes...*, p. 26

¹⁵⁵.- PARISSE, M., *Les nonnes...*, p. 26

en un monestir de monjos i monges. Cohabitar porta adulteri. No tingui el monjo entrada secreta a la monja o la monja al monjo. No dormi el monjo en monestir de dones ni sobretot convisqui amb monja. I quan per necessitat de vida hagi de rebre a la part homes, l'abadessa del monestir de dones els rebi amb una monja vella, fora porta. Ademés si succeeix que alguna propera a ella volgués rebre a un monjo, la rebi en presència de l'abadessa i parlin en poca paraula¹⁵⁶".

Consta doncs, ja a finals del segle VIII, l'existència una normativa de l'Església específica per a monestirs dobles, definin que no convenen perquè és un escàndol i ofèn a molts. Se'ns parla aquí de "verdaders monestirs de dones", i a la vegada s'inicia ja un camí de separació de sexes, de no igualtat entre dones i homes. Quins eren considerats vertaders monestirs de dones i quins els altres?

L'existència de petites comunitats rurals de donats, d'eremites i monestirs dobles, però els trobem ja a la Península. A Catalunya també ben aviat neixen comunitats de donats i comunitats dobles, que segurament com a conseqüència de la quasi inexistència de comunitats benedictines de dones, degué cercar formes alternatives de *fuga mundis*, de fugides del món, vers una espiritualitat.

María Echániz, al parlar de la situació del segle XI diu: "Los monasterios dobles empezaron a ser considerados por la Iglesia como una institución inconveniente en un momento de consagración de los estereotipos negativos de género asociados a las mujeres¹⁵⁷".

En el segle XI, amb la reforma gregoriana, l'Església intenta impedir el control dels laics sobre el patrimoni i els oficis eclesiàstics, fet que provoca una separació clara entre clero i laicat. La reforma gregoriana¹⁵⁸, estudiada i ha estat classificada per alguns com una dels drames més grans de la civilització occidental, que afectà molt al monacat. "El primer temps fou d'un rigorisme intransigent i poc flexible, propens a reduir les iniciatives de reforma... Amb el temps, com sempre passa, aquest rigorisme inicial es va anar mitigant¹⁵⁹".

Just doncs en els segles X i XI, temps de les grans reformes monàstiques, les condicions de les dones sembla foren poc tocades. De fet les religioses de les cases de grans dames, no perderen mai l'hàbit de guardar els contactes amb el món, de descuidar la clausura i de conservar el béns propis. L'any 1059, en un sínode romà, es reacciona contra aquesta tendència, ens diu Parisse. Poc abans, el papa Lleó IX (1049-1054), havia iniciat la reforma, una vasta renovació que hom anomena reforma gregoriana, continuada per Gregori VII (1073-1085). La seva aplicació tingué greus conseqüències pel monacat femení i l'espiritualitat.

¹⁵⁶.- *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*. Ed. Istituto per le scienze religiose. Editio tertia. Bologna, 1973, ps. 152 a 154.

¹⁵⁷.- ECHANIZ, María; *El monasterio de Sancti Spiritus*. Salamanca 1995, p. 87

¹⁵⁸.- FLICHE, A. *La Réforme grégorienne*. Paris-Lovaine, 1924, 3 vols.

¹⁵⁹.- GARCIA SANZ, Arcadi; *La noció d'Orde en el monaquisme català antic (segles IX-XIII)*, en II Col.loqui de la Història del monaquisme català. Sant Joan de les Abadesses, 1970, vol. II pp. 40 i 41.

L'ofensiva vers els monestirs és concretà en la difusió de dos models monàstics: la regla de sant Benet per l'*ordo monasticus* i la regla de sant Agustí per l'*ordo canonicus*¹⁶⁰.

c. Les dones en els moviments monacals renovadors, "les noves ordes" dels segles XII i XIII.

És en aquest moment de reforma eclesiàstica, a finals del segle XI, quan s'inicia un moviment de renovació espiritual; un nombre de clergues volen retrobar la vida apostòlica, la pobresa, l'esperit de comunitat. Parisse ens diu que molts es feren eremites, d'altres retrobaren en llurs capítols una vida regular d'on estava excluïda la propietat de béns personals, d'altres encara volen retirar-se al monestir o viure plenament el servei diví que ells obtenien mitjançant l'ordenació. Aquests canonges regulars refusen la regla monàstica de sant Benet, adoptaren els preceptes fets per sant Agustí¹⁶¹.

En el mon benedictí es produeixen canvis, "no s'adorm pas en una dolça quietud", continua Parisse. "L'abat de Molesmes, Robert, cansat del succés extraordinari que atreu vers éll, donacions i protecció del poderosos, es retira en la solitud als boscos de Cîteaux, vol treballar amb les seves mans i viure sense deure res als altres"

Els moviments de vida apostòlica que es desenvoluparen al llarg del segles XII i XIII foren diversos es concretaren en moviments renovadors monàstics, canònics i laics. Són les "noves ordes". Les fonts de l'època recullen l'impacte d'ideal apostòlic que tingué en les dones.

Elles, les dones, participaren activament en aquest renovament religiós. Escoltaven i seguien als predicadors errants, abans d'associar-se en noves fundacions on foren ben acollides. Dones, comenta Parisse, "que s'afanyaven vers l'asceta extraordinari, el eremite Robert d'Arbrissel, que acabà per crear Fontevrault on homes i dones foren instal.lats conjuntament, sota l'autoritat d'una abadessa"... "Era l'any 1101. Fontevrault constava de diferents grups segons classes socials: dames aristòcrates, dones no nobles i homes, instal.lats com a canonges a poca distància. Tots ells segueixen la regla benedictina¹⁶²". Fou escrita una constitució en la que consten les funcions, ara ja separades: les dones eren consagrades a la pregària; els homes als treballs. L'opció era establerta per la diferència dels mitjans físics entre els dos sexes. Però tenien un mateix modo de vida, d'organització en el mateix esperit: vestiments sobris, vida comuna, recitació de l'ofici, entre altres. Elles devien deixar-se guiar per la Regla de sant Benet; ells, per la de sant Agustí, ens segueix dient Parisse.

Mª José Arana¹⁶³ veu en aquesta forta vivència i participació de les dones en moviments d'espiritualitat, una relació i influència molt directa amb Maria Magdalena, que segons la tradició, arribà a la Provenza: "Maria Magdalena llegó por mar, desde Jerusalem a tierras de Provenza, desembarcó en Marsella, se piensa que tuvo una vida misionera evangelizada en

¹⁶⁰ - PARISSE, M., *Les nonnes* ..., p. 28

¹⁶¹ - PARISSE, M., *Les nonnes* ..., p. 28 i 29.

¹⁶² - PARISSE, M., *Les nonnes*..., p. 30.

¹⁶³ - ARANA, María José, *María Magdalena y las demás mujeres. La espiritualidad de la Magdalena vivida por las mujeres en la Edad Media*. En FE I TEOLOGIA EN LA HISTÒRIA. Abad. Montserrat, 1997, ps.143-153.

Provenza. Pero existe también la tradición que le atribuye una vida eremítica intensa en la zona. Las mismas tradiciones localizan su primera tumba en Aix de Provenza”. Molt temps després, “un caballero de santa vida monacal llamado Badillón, trasladó sus preciosos restos a la ciudad de Vezelay, donde hasta hoy reposan con todos los honores. “En realidad ella vivió simbólicamente en si misma, el núcleo de la espiritualidad Jacobea. Así pues, peregrinos y peregrinas van en busca de una salvación”... “Pero además toda la geografía del oeste europeo quedó sembrado de iglesias, hospitales, ermitas ... bajo su advocación”. M^aJosé Arana parla d’un darrer lligam sobre aquest *model espiritual*: “Hacia el año 1000 se produjo en Francia un movimiento que se llamó de la *restauración de la mujer*...todo un movimiento de espiritualidad y ascetismo, que se propagó con fervor por toda Francia... Se conocen con el nombre de *damas blancas o Madelonettes*, ... La zona de Bas-Maine vino a ser un foco de devoción importante y con un estilo de vida especial ...Se vivía la pobreza absoluta del martirio continuo”.

I encara diu més: “En este ambiente, después y desde esta experiencia eremítica pero sin abandonarla, nació el monasterio de Fontevraud, una de las abadías más famosas y poderosas del occidente cristiano. Esta fundación del mismo Roberto de Arbrissel comenzó hacia el año 1100 y pronto albergó una gran comunidad con unas trescientas monjas que junto con otra comunidad menor de unos setenta monjes formaban un *monasterio doble*”.

M. Echániz¹⁶⁴, tot citant a Brenda Bolton, diu que en el segle XII, l’Orde de Fontevrault arribà a tenir quatre o cinc mil monges disseminades per més de cent monestirs entre França, Anglaterra i la península Ibèrica. Creiem fermament que aquest degué ser un motiu essencial per obrir una reforma del monacat en el si de l’Església.

Una altra nova orde, com ja hem dit, que tindrà més repercussió posterior en la reforma dins l’*ordo monasticus*, és l’Orde del Cister. Robert de Champagne (1028-1111) abat benedictí, desencisat per la impossibilitat de redreçar l’observància dels monjos del monestir, ens diu l’historiografia clàssica, s’apartà voluntàriament i se n’anà a viure entre un grup d’eremites al bosc de Collant, prop de Langres. És escollit guia espiritual. L’any 1075 rep terres al bosc de Molesmes on s’establiran i on ell serà abat conegut amb el nom de Robert de Molesmes. De Molesmes marxen el 21 de març de 1098, ell i vint monjos, al bosc de Cîteaux per portar una vida més estricta i ascètica. L’acompanyen Alberic, Esteve Harding. Segueixen mantenint la regla benedictina. Robert tenia en aquell moment 70 anys.

Les dones no trobaren un camí fàcil per integrar-se en el Cîteaux, per una banda foren encoratjades espiritualment, i per l’altra mostraren un certa resistència a integrar-les dins l’orde. M. Echániz, destaca la pressió papal que obligà als cistercens, i més tard als franciscans i dominics, a acceptar les comunitats femenines. "El papado quería evitar la existencia de comunidades femeninas independientes¹⁶⁵".

Robert de Molesmes, mostrà certa atenció en atendre les demandes de les esposes dels “homes convertits” que volien ingressar a l’orde, on foren acollides en una cel.la, Jully-les-Nonnaines. Poc temps després Bernat de Claravall és mostrà oposat a l’entrada de monges a

¹⁶⁴.- ECHANIZ, M., *El monasterio de Sancti ...* p. 91.

¹⁶⁵.- ECHANIZ, M., *El monasterio de Sancti....* p. 94.

l'Orde. No obstant monges de Jully, abans de 1120, reberen el permís i fundaren el monestir de Tart, que es considera el primer monestir cistercenc de dones.

Un altre moviment neixia poc després. L'any 1120 Norbert de Xanten, funda de l'Orde Premostratenc, com a canonges regulars dins *l'ordo canonicus*. Acull amb confiança a gran nombre de dones, fent seguir l'orde canonical de sant Agustí. Ben aviat però, imposa a les dones un modo de viure rigorós. Parisse ho diu així: "No obstant la bona voluntat de l'Orde Premonstratenc no havia durat massa temps". Ho exposa amb un exemple: "Però, no explica que els ha ordenat", diu un canonge del monestir, "de restar tancades en la clausura a llur establiment, ni sortir mai, ni parlar amb cap home que sigui estranger, proper, fins i tot el germà". Hi afageix, el silenci absolut: "Les monges eren amb aquest punt tingudes tancades a l'interior del monestir, cap home no tenia accés prop d'elles. Elles no cantaven pas al cor de l'església, però es consagraven solament en silenci a la pregària, llegint llur salteri, dient les hores canòniques i aquelles de la Verge discretament, en tota humilitat i amb devoció¹⁶⁶". Les ordenances eren doncs prou dures per a les dones premonstratenques.

Malgrat tot, reconeixen que cada dia venien camperols prop del lloc, pobres i sobretot dones molt nobles i riques, joves vídues i filles joves, que refusaven els plaers del món, diu Parisse.

En el segle XII la reforma gregoriana devia ser difícil d'aplicar i controlar, i segurament molt contestada per les comunitats monàstiques de dones. Molt possiblement es buscava el camí d'escapar-se o simplement no s'en feia gaire cas, com demostra els següents canons n.26 i n.27 del Concili Laterà II de l'any 1139, en que el papa Innocenci II (1130-1143), establia en el cànon n. 26:

"Respecta al pernicios i destestable costum d'algunes dones que encara que no visquin segons la regla de sant Benet ni de sant Basili, ni de sant Agustí, volen ser considerades pel poble com a monges, decidim que sigui suprimit. Segons la regla que s'ha d'observar en els cenobis, tan en l'església, al refectori i al dormitori han de ser comuns. En canvi aquestes dones, edifiquen domicilis privats en els quals amb l'excusa de l'hospitalitat, freqüentment reben hostes i religiosos contra el que manen els canons i els bons costums. Com que el que obra malament, odia la llum i per aixó mateix s'amaga, pensa que pot obrar així. Perquè no es continui obrant així, ho prohibim totalment sota pena d'anathema".

¹⁶⁶.- PARISSE, M., *Les nonnes...* p. 31 i 32.

I el cànon n. 27 concreta,

*"Igualment prohibim a les monges que no estiguin en el cor de l'església per resar i cantar amb els canonges o monjos"*¹⁶⁷

Tot plegat ens demostra la continuïtat de monestirs dobles, tot i la primitiva prohibició en el II Concili de Nicea l'any 787 i la Reforma Gregoriana de finals del segle XI.

En comentar la situació de les monges en aquest moment, M. Parisse matisa: "En 1139, els Pares del Concili Laterà II, es sublevaren contra les dones que es diuen religioses sense sotmetres a una regle, contra les religioses que, admetent la vida en comú, es feien construir cases particulars per rebre invitats, i contra les monges que gaudien cantant al cor de monjos i canonges"¹⁶⁸. Dos anys abans, en 1137, el Capítol general de l'Orde Premonstratenc havia prohibit que fossin associades les cases de converses amb la dels canonges regulars.

Al llarg del segle XII, comenta M. Echániz¹⁶⁹, l'Església defineix una sèrie d'instruments de control i organització del laicat com el dret canònic, els sacraments i el sistema penitencial, millora la preparació teològica del clero i es perfila un estatut clerical, associant-lo a les funcions de predicació i *cura monialium*, i control de l'Eucaristia; del qual quedà supeditat que les dones no podien realitzar aquestes funcions, que algunes feien.

M. Echániz, tot citant a Jane Schulenbug, comenta: "La autonomia econòmica, administrativa y espiritual de los monasterios femeninos sufrió con su imposición un grave perjuicio, siendo sus más claras consecuencias: la reducción de movimiento de abadesas y monjas; la dificultad para los monasterios femeninos en darse a conocer; y la erosión del poder temporal y espiritual de la abadesa, poderes espirituales que en gran parte pasaron a la jerarquía episcopal y su poder temporal se desplazó, en parte a manos de administradores, lo que impidió una gestión directa del patrimonio monástico y dejó una puerta abierta a los abusos"¹⁷⁰, com així es constata.

A inicis del segle XIII, l'any 1210, el papa Innocenci III (1198-1216) en la Butlla *Nova quedam nuper*, considera inacceptable que algunes abadesses oïssin confessions, donessin l'hàbit i prediquessin a les seves comunitats, com havia estat informat que certes abadesses en la península Ibèrica assumien aquesta funció, considerada com a privativa del clero. Segurament en referència als poders de l'abadessa del monestir cistercenc femení de Las Huelgas.

El concili Laterà IV convocat l'any 1215, cinc anys després pel mateix papa Innocenci III, i un any abans de la seva mort, dedica dos canons importants el n. 12 i n. 13 per a la regulació i organització monàstica. En el llarg cànon n. 12 "*De communibus capitulis monachorum*", imposa la celebració de Capítols, segons l'us cistercenc, a tots els monestirs. En el cànon n. 13

¹⁶⁷.- *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*. Ed. Istituto per le scienze religiose. Editio tertia. Bologna, 1973, p. 203.

¹⁶⁸.- PARISSE, M., *Les nonnes...* p. 7.

¹⁶⁹.- ECHANIZ, M., *El monasterio de Sancti ...* p. 85

¹⁷⁰.- ECHANIZ, M., *El monasterio de Sancti...* p. 87-88

"*De novis religionibus prohibitis*", prohibeix la creació de noves ordes religioses, vinculant a tots a les regles i constitucions aprovades¹⁷¹:

"Ne nimia religionum diversitas gravem in ecclesia Dei confusionem inducat, firmiter prohibemus, ne quis de caetero novam religionem inveniatur, sed quicumque voluerit ad religionem converti, unam de approbatis assumat. Similiter qui voluerit religiosam domum fundare de novo, regulam et institutionem accipiat de religionibus approbatis. Illud etiam prohibemus, ne quis in diversis monasteriis locum monachi habere praesumat, nec unus abbas pluribus monasteriis praesidere".

D'aquesta norma, el cardenal Ugolino obtindrà dispensa per l'Orde del Dominics i per l'Orde dels Franciscans, de recent creació i aprovació.

Cal recordar també que en aquest mateix concili, al canó n.3, preveu unes severes normes per aïllar a les comunitats herètiques; el canó n.8, sobre l'Inquisició, detalla la manera que ha de procedir el prelat per interrogar i castigar en vistes al posterior procés canonical i la sanció; el canó n.10, es concedeix espai als predicadors elegits pels bisbes i no als laics. Som en els anys de persecució i creuada contra els càtars, i d'altres.

De tota la normativa generada per l'Església a partir d'aquest moment a través de concilis i decrets, referenciada a les comunitats de dones, cal fer un esment especial al decret de l'any 1298, en que el papa Bonifaci VIII (1295-1303), donà forma al famós "Decretal Periculoso", on per primera vegada es feia una normativa exclusiva de clausura per a les monges imposant i fent-la complir a tots els monestirs femenins, que podem considerar com un punt final de tot el procés de tancament vers el monacat. La clausura serà, com diu Maria Echániz, "un elemento específico de género y uno de los más claros diferenciadores de los derechos, poderes y expectativas del monacato femenino y masculino"¹⁷². Clausura que encara que no fós moltes vegades del tot efectiva fins el Concili de Trento, l'any 1562, tingué un fort impacte i efectes negatius per a les monges, per a les dones; els cenobis femenins s'aturaren. Aquest tema ha estat estudiat ampliament per Mª José Arana¹⁷³.

Just per poder situar aquest intent d'homogeneïtzació monàstica per una banda, i per l'altra el naixement de moviments renovadors en el sí del monacat femení i el procés cap un tancament de gènere per els monestirs femenins, crec oportú parlar del moviment espiritual, els eremites i les seves sortides vers el monacat.

¹⁷¹.- *Conciliarum Oecumenicorum Decreta*. Ed. Istituto per le scienze religiose. Bologna, 1973, ps. 240 a 242.

¹⁷².- ECHANIZ, M., *El monasterio de Sancti...* p. 87.

¹⁷³.- ARANA, Mª José, *La clausura de las mujeres*. Bilbao, 1992.

1.- Les eremites

Fem ara una lectura a les diferents tipologies o modalitats concretes, lligades més o menys al monacat, on les dones medievals manifestaren la seva l'espiritualitat al llarg dels segles XI, XII, XIII i XIV. L'eremitisme és un dels moviments d'espiritualitat a l'Europa medieval occidental que trobem expressat i recuperat amb més constància, des de finals del segle IX i principis del X, tot i les diferències segons el moment i lloc geogràfic on el trobem. En les dones, sembla que l'eremitisme es manifestà més cap al final del segle X i inicis del XI. Segons H. Leysen¹⁷⁴, en el segle XII atreïa a les dones a milers.

Voldriem incidir especialment en les i els eremites, per la posterior repercussió vers la creació i l'expansió de petits cenobis femenins i monestirs dobles.

El primitiu moviment espiritual "de crida al desert", de vida ascètica i en solitud, s'havia expressat en dues modalitats bàsiques: l'eremitisme i el cenobisme de vida en petites comunitats. Les i els eremites, de vida ascètica i solitud, els trobem en el món cristià al segle III o potser abans en terres d'Egipte i Palestina. Cap l'any 270, sant Antoni Abat en fou el seu guia i orientador. C.H. Lawrence¹⁷⁵ comenta que a Egipte al oest del delta del Nil i al desert, havien sigut poblats per colònies d'eremites que vivien a centenars en coves individuals, sense veures. A cada grup se'ls denominava *laura*, paraula grega traduïda i definida com a camí, passatge. El nom del monestir de Santa Maria de "*Vallis Laura*", potser volgui designar això, un lloc eremític. Les *laures*, tenien com a figura guia, l'abat i, un cop a la setmana es reunien per fer oració en comú. Del testimoni de la seva existència, i l'interessant relació entre les diferents modalitats, l'hem descrit, en parlar d'Egèria, en el seu viatge a Terra Santa i de retorn a Constantinopla a través d'Antioquia a Selèucia,

*"en un petit altiplà... prop del santuari, no hi havia
altra cosa que innumbrables ermites d'homes i dones.
Vaig trobar allà una dona molt amiga meva, de la qual
tothom. a Orient donava testimoniatge, una santa
diaconessa de nom Martana, que jo havia conegut a
Jerusalem, quan ella hi pujà per pregar; ella dirigia
monestirs d'apotactites i verges"¹⁷⁶ ..."*

A. Masoliver¹⁷⁷, en parlar del monaquisme femení comenta que "ben aviat les dones seguiren la vida eremítica, com fa constar sant Joan Crisòstom, i també en la *Historia Lausiaca*, on es menciona que diverses joves piatoses es congregaren al voltant de sant Antoni, com en una *laura*, per tal d'aprendre de la seva experiència i doctrina espiritual". Masoliver, al igual que Michel Parisse, assenyala els inicis de la vida cenobítica femenina al modo pacomià, en Maria la "germana" de Pacomi. El mite de la germana del director espiritual o guia com element integrador s'anirà repetint al llarg de l'edat mitjana. Aquesta

¹⁷⁴.- LEYSER, H., *Hermits and the New Monasticism. A Study of Religious Communities in Western Europe, 1000-1150*. Londres, 1984.

¹⁷⁵.- LAWRENCE, C.H., *El monacato medieval*. Madrid, 1999 (original Longman 1984), pp. 15 a 21.

¹⁷⁶.- EGERIA, *Peregrinatge a la Terra Santa*; Barcelona, 1993, ps. 112-113.

¹⁷⁷.- MASOLIVER, A., *Historia del monaquisme cristià*. Abadia de Montserrat, 1981, vol. III, ps. 147-148.

figura sempre la trobem en el moment d'incorporar la branca femenina dins d'una Orde, on el guia realitza o confecciona un reglament escrit per a ella i per elles, un cos doctrinal.

Les i els eremites del desert, d'ideal de vida ascètica, seguiren inspirant a individus i grups en l'edat mitjana. A Europa s'extengué ven aviat. A França, sorgiren grups eremítics en la regió del Loire i d'Aquitània; al sud-est, a Provença i a la vall del Ródan, on ven aviat neixia un tipus de monacat o comunitat més estables, plenament cenobítics i organitzades, ens diu Lawrence¹⁷⁸, provinents de primitius assentaments d'eremites, com el convent femení fundat per Cesarí d'Arlés, o la fundació de santa Radegunda de Poitiers, el convent de Santa Creu al segle VI, que prengué la regla feta pel bisbe Cesarí d'Arlés. S'anaren configurant diferents normes o regles de funcionament, a vegades en un sistema de pactes, més cap un monacat, que acabarà amb l'imposició de la regla benedictina, i un control més rigorós de la vida monàstica, com ja hem vist.

Aquest fet essencial *les lauras*, es torna a produir al volts del segle XI, el retorn a la vida eremítica. Molts ascetes no podien trobar o realitzar les seves aspiracions monàstiques, ens diu el mateix Lawrence, o no ho volien, i començaren a congregar-se en grups a zones muntanyoses del centre d'Itàlia, els boscos del nord de França, en els Pirineus al voltant de l'abadia de Cuixà. O a la Bretanya, Maine i a Borgonya, i molts altres que segurament desconeixem.

A Catalunya el moviment eremític ha estat estudiat per J. Lladonosa¹⁷⁹, tot detallant àmpliament les possibles zones eremítiques: al Pirineu, a Vall d'Aran, Ribagorça i Pallars; al Cadí, amb ermites a l'aixopluc del antic cenobi de Sant Sadurní de Tavérnoles; al sud del Cadí i al Solsonès; al Montsech; al Montsant a Vallclara, a la Segarra, mig Segarra i Plà de Lleida, destacant el de Bovera. De la Bovera consta que passà a ser un cenobi cistercenc femení, i d'allí sortiren dues monges o més per fundar el monestir de Santa Maria de Valldaura.

Lladonosa, d'entrada distingeix entre ermites i ermites devotes o votatives. Però sobretot situa les ermites segons la seva funció: "Todas las ermitas del Valle de Arán se hallan en las encrucijadas de los caminos o en los pasos fronterizos. En el valle no existe tradición de grupos eremíticos, ni tan solo de vida monástica; no hay abadías, sólo iglesias parroquiales; refugios y hospitales con su capilla. Las ermitas de Montgarri, Puerto de la Bonaigua, Artiga de Lin y Mig Arán, se levantaron principalmente para viajeros y caminantes. Sus rutas y romerías están vinculadas a la ramadería del país". En la zona de la Ribagorça i a la vall de Bohí, ell veu alguns eremitoris lligats a monestirs benedictins, com el de Lavaix que el segle XIII passà al Cister. Al Pallars troba ermites, com el santuari de la Mare de Déu de les Neus a Isil, que no creu que mai fossin refugis solitaris, sinó més aviat ermites-devotes que ocuparien el lloc d'antics santuaris pagans.

En el Cadí, troba els eremitoris, *cellulas*, a l'empara de l'antic monestir benedictí de Sant Sadurní de Tavérnoles, insinuant que potser el mateix monestir havia sigut un eremitori, com és lògic que així fos. La part del Cadí, tocant la Cerdanya, tingué també una forta tradició

¹⁷⁸.- LAWRENCE, C.H, *El monacato medieval*, ps. 59-60.

¹⁷⁹.- LLADONOSA, J., "España eremítica", en "*Acta de las II Semana de Estudios Monásticos*". Abadía de San Salvador de Leyre, 1963.

eremítica. Lladonosa comenta el precepte de l'any 814 en que Lluís d'Aquitània donà al bisbe d'Urgell i a les seves parròquies terres fiscals i erms que afavorí un floreixament eremític; i més, donada la tendència al ascetisme de l'Orde benedictina.

Altres llocs eremítics els situa al Mig-Segre, Segarra i Plà de Lleida, i sobretot a les muntanyes de Prades i del Montsant. Aquesta fou una zona eremítica situada a muntanyes d'uns dos mil metres, podríem dir en estat pur, de forta vida ascètica i, que en aquests anys, trobà en l'Orde del Cister la sortida més habitual.

Lladonosa, ens hi acosta i descriu alguns exemples del procés eremític seguit. L'any 1157 ja existia l'asceteri de Cèrvoles, prop de Ciurana en les muntanyes de Prades, que ja havia estat habitat abans per R. Vallbona. Volien convertir-lo en abadia benedictina, però Poblet s'hi oposà fins que aconseguí la cessió del lloc, convertint-lo en granja de Poblet. Finalment l'any 1171, Ramon de Vallbona, pactà amb l'Orde del Cister l'establiment d'un cenobi femení al lloc de Santa Maria de Vallbona, format per antigues deixebles ermitanes, a les que s'hi afegiren monges procedents del cenobi cistercenc de Tulebras. Els ermitans de Cèrvoles, en canvi, es traslladaren al Montsant.

També l'ermita de Nostra Senyora de la Bovera situada prop de Guimerà, no gaire lluny de Vallbona, començà com eremitori. Cap l'any 1195, les eremites es passaren al Orde del Cister rebent monges cistercenques procedents de Vallbona. Es denominà de Santa Maria de la Bovera. D'aquesta comunitat, cap l'any 1237, l'historiografia tradicional diu que sortiren algunes monges per fundar el monestir de Santa Maria de Valldaura, complint ordre papal; altres monges en sortiren per fundar Santa Maria de Vallsanta, molt a prop de La Bovera.

Altres exemples que ens exposa Lladonosa els trobem a les muntanyes del Montsant i el Coll de Mònecs. En aquest últim, l'origen del eremitori es deu al donat del Cister, fra Gerald. Coll de Mònecs, com indica la paraula Mònecs, suposaria un lloc per a monjos. Aquesta zona donaria origen més tard al monestir cistercenc de Bonrepós situat al municipi de la Morera del Montsant. El procés d'incorporació d'aquest monestir al Cister, s'inicia amb la fugida de Lleida cap aquestes terres muntanyoses de grups a vegades matrimonials i familiars, com és el de Pere Balb, esposa Guilleuma i la seva filla Anglèsia, que marxaren a l'eremitori de Santa Maria del Montsant. Se'ls hi uniren varies dones. L'any 1193 baixaren a les terres per la dificultat de vida en el lloc i edificaren una casa del Orde del Cister, anomenada Bonrepós. L'any 1203 el bisbe de Tarragona, Ramon de Rocabertí, no va permetre un monestir mixte. Així, una butlla del papa Innocenci III de 1202, promulgada en el IV Concili Laterà, manà separar ambdues comunitats: la de Santa Maria de Montsant i la de Bonrepós. El 2 de setembre de 1210, el prelat enviava una autorització a l'Orde del Cister perquè Pere Balb restablís el primitiu cenobi de Santa Maria del Montsant, i que fidel a la butlla d'Innocenci III de 1202 es mantingués separades ambdues comunitats, una a Montsant i l'altra a Bonrepós. Bonrepós es convertí llavors, l'any 1210, en un monestir cistercenc femení, on la primera abadessa seria Guilleuma esposa de Pere Balb, i la segona, la seva filla Anglèsia¹⁸⁰. Creiem que aquest cas explica molt clarament el procés de sortida de l'eremitisme, sobretot per a les dones.

¹⁸⁰.- LLADONOSA, J., *España eremítica* ...ps. 150-151

També ha estudiat l'eremitisme, E. Fort Cogul¹⁸¹, bàsicament en la Catalunya Nova on troba, al igual que Lladonosa, "tradicció eremítica en les comarques o zones de la Conca de Barberà, la baixa Segarra, les valls de Gaià i una àmplia zona al peu de les muntanyes que limiten el Camp de Tarragona pel nord-oest, on a la primera meitat del segle XII hi havia una extensa faixa de territori, que en realitat eren terres de ningú: de ni moros ni de cristians...", tot recordant que aquesta tradició eremítica es recolza en fonts escrites des del segle XI, en què, comenta, probablement s'ha exagerat en dir que tota aquesta extensió de territori romangué llargues centúries totalment inculta, "ja que d'ans de la seva reconquesta definitiva ens hi consta la vida eremítica exercitada allí amb una certa importància i freqüència ubical".

E. Fort creu que l'eremitisme "ací, florí molt ajudat per l'ambient de reconquesta, que era igualment un ambient de creuada", però que aquesta puixança del segle XII, que es manifestà amb una tan exhuberant activitat, aviat s'afebleix. Cal destacar que en aquestes zones fronteres més despoblades, trobem eremites totalment deslligats del monestirs benedictins, i on les dones pogueren accedir-hi, formant grups. La sortida de l'eremitisme doncs es canalitzà i fou conduïda, en molts casos, en aquestes zones vers la branca femenina de l'Orde del Cister. La quantitat de monestirs femenins que des de finals del segle XII i al llarg de la primera meitat del segle XIII es fundaren, ho confirma.

E. Fort descriu la forma de vida d'un eremita: "els anacoretas sovint habitaren en coves naturals, o s'adequaren a l'aixopluc de balms o improvisaren cabanes; però freqüentment, també s'instalaren en ruïnes d'edificacions antigues, provinents d'habicles ordinaris, d'antics asceteris o llocs de devoció; cristiana o pagana", tot afegint que molts d'aquests asceteris ocasionals de la pre-reconquesta, ja normalizada la vida cristiana, esdevingueren santuaris.

D'entre el seu llarg llistat de llocs d'eremites a la Catalunya Nova, extraiem el nucli que ell anomena les valls del Riucorb i afluents del Riucorb, a la Segarra, els quals considera dins el grup anacorètic o d'eremitisme contemplatiu, que, anys després, és zona de monestirs cistercencs femenins. Com ell diu, "inclouria el certíssim documentat lloc anacorètic del Tallat, i els probables de Vallsanta i Vallbona, que tots tres originaren monestirs cistercencs¹⁸²". Ell mateix ens descriu el monestir cistercenc de Vallsanta: "A les darreries del segle XII s'establí al promontori de la Bovera un monestir de monges cistercenques. No és inversemblant que el monestir fos la represa de l'anacoretisme; més ben dit, que la vida eremítica practicada allí fos el vehicle de l'establiment de la vida monàstica"... "Troblem organitzada la pràctica monàstica a la Bovera des de 1195¹⁸³. Efectivament Bovera es troba documentat com a monestir cistercenc femení l'any 1195. Igual com anys abans, en el 1176, l'eremitori de Vallbona és ja monestir cistercenc de dones, i Bonrepós ho és l'any 1210.

A. Linage¹⁸⁴ en parlar de l'anacoresis a la sombra del monestirs, comenta: "Una geografia eremítica, de cuevas desparramadas en las montañas, se ha detectado Ebro arriba, en el campo de Lara, donde después surgió el propio cenobio de Silos, lo mismo que el de Arlanza. Y Silos

¹⁸¹.- FORT I COGUL, E., *L'eremitisme a la Catalunya Nova*, en *Studia Monástica*, n.7. Abadía de Montserrat, 1965, ps. 63-126.

¹⁸².- FORT I COGUL, E., *L'eremitisme ...* p. 72

¹⁸³.- FORT I COGUL, E., *L'eremitisme...* p. 80.

¹⁸⁴.- LINAGE CONDE, A., *Nostalgias eremíticas en Silos*, en *Studia Monástica* n. 34. Abadía de Montserrat, 1992, ps. 51-61

conservó sus cuevas y ermitas aún después de ser monasterio comunitario"... "Lo cierto es que a la vera de Silos vivía una mujer reclusa, Oria, y mucho después, en 1218, se tiene noticia de otra, Constanza" ... "en diferentes épocas de esta historia se ha hecho memoria de monjas reclusas y monjes reclusos"... "En el monasterio de Santo Domingo es cierto hubo estas reclusiones,... y a Oria, santo Domingo dio el hábito de su mano y la emparedó y encerró en una celda y la enseñó a servir a Dios"

Ascari M. Mundó¹⁸⁵, comenta en parlar dels eremites: "L'eremitisme a la Tarraconense fou florent durant l'època visigoda. Es dedueix de l'existència de topònims com Monistrol, dels quals n'hi ha almenys cinc als antics comtats de Barcelona i Manresa: el de Montserrat, el de Calders, el de Rajadell, el d'Anoia i un al Vallés. El mot ve del diminutiu llatí *monasteriolum*, és a dir, monestir petit o cel.la monàstica habitada per una sola persona, que suposem que fóra un ermità".

Segurament molts eremitoris, fets al costat d'un petita ermita al costat d'una caseta de camp o masia, foren i donaren origen, a finals del segle XII i a principis del segle XIII, a petites comunitats monàstiques, sobretot de dones. Els monestirs cistercencs de Santa Maria de Valldaura i el monestir de Santa Maria de Valldonzella, tenen un inici i història semblant. Ambdós s'incorporen a l'Orde del Cister vers el 1237. Tenen el mateix tipus d'espai i entorn: una petita església romànica i una masia a tocar, situades en una petita vall estreta rodejada de bosc, amb riera i font i allunyada d'altres hàbitats. L'ermita de Santa Margarida, origen del monestir de Valldonzella, és una petita església romànica exactament igual a la de Valldaura i al costat una masia, situada a la vall boscosa de la serra de Collserola. Pertanyia i pertany a la parròquia de Santa Creu d'Olorde, depenent del bisbat de Barcelona, on molt a prop, el bisbe Berenguer de Palou que va cedir el terreny per la casa i l'ermita de Valldonzella, tenia i encara existeix la torre coneguda com "la Torre de Bisbe" juntament amb una altra masia. L'any 1237 l'ermita i la seva petita comunitat de dones rep el nom de Santa Maria de Valldonzella i, l'any 1263 es traslladà a la ciutat de Barcelona, argüint que està en un lloc poc segur i ferèstec.

L'ermita de Santa Maria de Valldaura, al Berguedà, és també una petita església romànica al costat d'una masia, en mig d'una petita vall rodejada de bosc, amb una font i petita riera. Es documentada ja l'any 1006. E. Zaragoza ens diu "Santa Maria de Valldaura, monestir cistercenc, situat dins el terme d'Olvan i parròquia de Sant Maurici. En aquest lloc hi havia ja una comunitat femenina el 1006, però arran de l'edificació de la capella (1231) per Bernat i Geralda de la Portella, senyors del castell de la Portella, decidiren acceptar la regla benedictina. El 1237, amb llicència del papa Gregori IX vingueren part de les monges del monestir de Santa Maria de Bovera¹⁸⁶".

Darrerament s'ha estudiat els eremites a la zona del Berguedà¹⁸⁷, on es constata que "la vida eremítica, fou particularment rica i interessant. Els primers exemples són datats als segles IX i X, i presenten un gran ventall de particularitats i tipologies diferents. Estudiats parcialment, per la dificultat que presenten, i moltes vegades mínimament localitzats". Les dades es basen

¹⁸⁵ - MUNDO, Ascari M., *Regles i observances monàstiques a Catalunya*, en el II Col.loqui d'història del monasquisme català. Sant Joande les Abadesses, 1970, ps. 7-24.

¹⁸⁶ - ZARAGOZA, Ernest, *Catàleg dels monestirs catalans*. Abadia de Montserrat. Barcelona 1997, p.234.

¹⁸⁷ - "La Catalunya Romànica", R. Serra Rotes, vol. XII. Barcelona, 1985, p.30

en troballes arqueològiques. L'estudi ens manifesta, d'antuvi, que els llocs localitzats són escampats. Es troben en els termes municipals de Viver i Serrateix, Montmajor, Gironella, Guardiola i Cercs, tot afegint que "darrerament, l'any 1983, s'ha descobert un grup de cinc eremitoris cavats a la pedra tosca, prop del riu Bastareny i comunicats amb el monestir benedictí de Sant Llorenç de Bagà, per unes simples escales a la roca", estudiats per M. Riu¹⁸⁸.

El fet d'un corrent eremític a la zona, explicaria els precedents del monestir de Santa Maria de Valldaura. Molts dels eremitoris varen anar lligats a monestirs, especialment els benedictins, tan nombrosos en la zona pirinenca, com podria ser en aquest cas el monestir benedictí de Sant Pere de la Portella. Els eremitoris de dones, cal pensar, passaren majoritàriament a la nove Orde del Cister, seguint la regla benedictina però amb una vida comunitària més estricta, i conservant el model cistercenc de la reforma el *claustrum et heremus*. Es pot arribar a aquesta deducció perquè, com diu M. Cabré, a Catalunya quasi no hi hagué monestirs benedictins per dones. També podria ser un eremitori simplement lligat a l'ermita.

2.- La sortida de l'eremitisme

I és aquest un dels aspectes interessants a observar, les sortides que les i els eremites trobaren o cercaren en aquests anys, a meitat del segle XII i inicis del XIII en la seva quasi total desaparició. No sabem si fou una sortida provocada o voluntària. Potser amdues a la vegada. La situació havia empitjorat: per una banda l'Església no tolerava comunitats no reconegudes per ella; per l'altra, la vida eremítica tenia greus dificultats per subsistir, per cobrir les necessitats de la vida quotidiana, el nombre d'eremites havia augmentat molt. Si en els primers anys, la vida eremítica representa una fugida a la recerca d'una lliure, més estricta i ascètica espiritualitat per el cristià enfront un model monàstic gran i rigorós ara, en el sí dels monestirs sorgeix la crítica al sistema, la reforma, que permet retornar a les petites comunitats monàstiques.

Seguint la historiografia tradicional, C.H. Lawrence ens dóna pistes: "moltes esglésies parroquials en els segles XII i XIII, sustentaven a un anacoreta o ermità que vivia en una cel.la contigua al presbiteri de l'edifici". El pas a "moviments claustrals més senzills" es basa en l'observància de la regla benedictina, però a la vegada, en recuperar l'aïllament del món exterior. Aquests ideals guiaren a Robert de Molesmes, monjo benedictí i a un grup d'eremites dels boscos de Borgonya a fundar l'abadia de Molesmes, i l'any 1098, marxa per buscar un lloc més agresta i llunyà, a Citeaux.

L'any 1109, hi hagueren altres intents com Bernat de Poitiers que fundà l'Orde de Tiron; o també l'Orde de Savigny, que havia experimentat la vida eremítica, fundà un cenobi, en un esperit d'austeritat i una regla semblant a l' Orde del Cister. Hem ja destacat especialment Robert d'Arbrissel, que abandonà la carrera clerical per retirar-se a una ermita i fer una vida apostòlica, que suposava, diu Lawrence, "la indigència total de l'eremita combinada amb la vida de predicador viatger". Tingué molts seguidors, pel qual motiu es veié conduït a fundar el monestir de Fontevrault l'any 1101, en el comtat de Maine. Era un monestir dúplex, d'homes i dones; ell va valorar les aspiracions religioses de dones converses i va rebre de bon grat la

188.- RIU I RIU, Manuel, L'Eremitisme entorn de Sant Llorenç prop de Bagà. L'EROL, 5 (1983). I Catalunya Romànica, vol. XII, Marc Històric, a càrrec de Rosa Serra i Rotés, p. 30

seva participació. Hi posca al front una priora per regir les dos comunitats. I l'any 1198, Leonor d'Aquitània el va escollir com lloc d'enterrament per la seva família. L'Orde es propagà ràpidament. Lawrence afegeix, "el resurgiment del monestir mixt, fet per Robert d'Arbrissel en benefici de les dones, responia a una demanda social fonamental"¹⁸⁹.

Una altra visió important sobre les sortides que tingueren les i els eremites, ens l'exposa Bernardette Barrière¹⁹⁰, aportant una anàlisi i dades molt concretes. Ella creu que "un subjecte important per la història del moviment cistercenc a la França meridional, no troba, de fet el seu verdader lloc, si no és en el context cronològic del segle XII i sobretot el segle XIII i, en la zona del Llenguadoc. Situa el moviment eremític a partir del segle XI, que es prolongà fins a XII, i destaca en el seu anàlisi dos aspectes: Un, que passat el segle XII, les experiències eremítiques no continuen i per tant convé examinar des dels seus inicis; l'altre, que solament un ample espai permet comprendre les xarxes d'influència religioses -fins polítiques- que han assegurat la realització d'aquesta nova geografia monàstica".

Barrière a partir d'aquí, analitza i ens dóna pistes de les possibles sortides dels eremites. "Aquells eremites que, sota la direcció d'un fundador amb forta personalitat, han atret efectius més o menys nombrosos, i per això mateix, han hagut de renunciar a l'objectiu primer, han evolucionat en direccions molt diferents: algunes han esdevingut abadies benedictines tradicionals; d'altres han donat naixement a institucions benedictines noves com el molt precoç de *La Chaise-Dieu*; d'altres han evolucionat en capítols de canonges regulars com el priorat d'*Aureil* en Limousin o els eremites de Bertrand de Grifeuille; d'altres han acabat com a creacions totalment originals com *Grandmont* o *La Chartreuse*, conservant un caràcter eremític; finalment altres, després d'un temps de recerca pròpia, s'han integrat a Orde del Cister".

3.- La sortida de l'eremitisme a l'Orde del Cister, la lenta però irreversible integració cistercenca: un exemple a la França meridional, com diu B. Barrière.

A través de B. Barrière, podem resseguir un possible camí de l'enllaç del eremitisme vers l'Orde del Cister. En el seu estudi ens situa a Aquitània, assenyalant els dos models bàsics d'eremitisme: els ermitans predicadors i itinerants, i els ermitans sedentaris. En el primer grup ens parla dels eremites Robert d'Arbrissel i de Géraud de Sales, com els seus dos exponents màxims; ens dóna una dada important: Géraud de Sales crea un eremitisme molt estricte, fet que provocà que ell mateix, "proposés a les dones que fan l'opció de vida religiosa, la solució fontenevrística i així, el nombre de priorats fontenevrístes són nascuts per la seva intervenció"¹⁹¹.

En parlar del segon grup, els eremites sedentaris, ens explica el procés d'incorporació de dos guies eremítics a una orde: Etienne de Vielzot, fundador d'Obazine en Bas l'any 1127, i Pons de Lérans, fundador de Silvanés l'any 1132. Bernadette ens exposa l'interessant camí seguit en el procés vers l'Orde Cistercenc. Tots dos llocs d'eremites es veuen amb la necessitat de resoldre "el passatge" inevitable a una vida cenobítica. Etienne, busca una mena

¹⁸⁹.- LAWRENCE, C.H., *El monacato medieval*. Barcelona, 1999, ps. 187 a 193.

¹⁹⁰.- BARRIERE, Bernadette, *Les abbayes issues de l'érémisme*. Cahiers Fanjoux, n. 21, Fanjoux, 1986. ps. 71-105.

¹⁹¹.- BARRIERE, B., *Les abbayes issues ...* p. 74

d'eremitisme col·lectiu, que l'obliga cap 1134 a transferir l'ermita a un emplaçament més ample, ell creu que ha de fer com Robert d'Arbrissel, una disciplina també de dones i homes, però després de consultar amb el legat oficial pontifical, aleshores encarregat d'Aquitània, decideix l'experiència Chartreuse. Pons de Léras, per la seva banda, entreveu dues possibilitats: seguir a l'Orde Cistercenc, o seguir a La Chartreuse. Finalment l'any 1135 cadascun elegeix "La Grande Chartreuse". El mateix any 1135, Pons de Léras i Etienne d'Obazine, havien rebut dels cartoixans el consell de tornar-se cap a la fórmula cistercenc i adreçar-se a l'abadia més propera.

L'any 1136, el grup guiat per Pons de Léras, passà a l'Orde del Cister, en el monestir de Mazan. Per la seva part, Etienne d'Obazine ho farà més tard, l'any 1147 a l'abadia de Citeaux¹⁹². En el Capítol General del Cister, consta la demanda d'ingrés a l'Orde presentada per la comunitat d'Obazine juntament amb la de Savigny, feta en presència del papa Eugeni III, antic abat cistercenc, que quedà aprovada. El Capítol és titulat "*Eugenii III in capitulo et congregationum Savignicensis et Obazinensis in Ordinem Cisterciensem cooptatio*"¹⁹³. El Capítol però, recull i parla de la incorporació dels eremites homes, no de les dones.

Es clar que les iniciatives eremítiques de la França meridional d'un Robert d'Arbrissel o d'un Géraud de Sales, entre altres, són tot just contemporànies a la naixença de la mateixa abadia de Citeaux, ens diu Barrière i, que els llocs d'ermites geraldins es posen en el mateix lloc on el Citeaux efectua els seus primers eixams, les quatre grans abadïes filles, neixen en els anys 1113 i 1115. Per tant, el Cister està encara en curs de formació. Però hi ha una dada important: no obstant el moment d'elaboració, a partir de 1120 a 1130, amb una trentena de cases, l'Orde Cistercenc, s'aferma i es vista com la solució cenobítica de referència. És el que Barrière anomena, "la lenta però irreversible penetració cistercenc". És així com hem vist, que l'any 1135, els mateixos cartoixans, aconsellen a aquests grups eremítics mixtes, d'homes i dones, passar a l'Orde del Cister. Una carta de Bernat dirigida a una monja cistercenc que vol portar una vida més estricta i solitària, ens revela i demostra que Bernat veu greus inconvenients i falta de seguretat en la vida eremítica¹⁹⁴.

Un altre aspecte a destacar en aquest procés, són els problemes que a la pràctica generaren les integracions a l'orde. Algunes foren fàcils, corresponen a les afiliacions més precoces, com Silvanés a l'any 1136, però també a altres més tardanes, com Obazine l'any 1147. Altres foren més difícils, ens segueix dient.

Cal mencionar també les modalitats pràctiques d'afiliació que van optar. Un exemple, l'abat de Mazan havia enviat a la nova fundació de Silvanés, a germans tècnicament competents, els quals adaptaren les dependències i prepararen el lloc; a la vegada que prescriu als freres de Silvanés que fessin un estatge d'un any a la seva abadia, Mazan, per la seva formació a la vida monàstica, sota la regla de Sant Benet. Després, ells són revestits en l'hàbit monàstic, els beneïx i els retorna al seu nou monestir, i designa com abat un monjo instruït, a la vegada que els manté com abadia filla¹⁹⁵.

¹⁹².- BARRIERE, B., *Les abbayes issues* ...ps. 77-79

¹⁹³.- CANIVEZ, J.M., *Statuta Cap.* ... ps.37-38

¹⁹⁴.- *Obras completas de San Bernardo*: Carta 115, tomo VII, ps. 436-439. Barcelona, 1983.

¹⁹⁵.- BARRIERE, B., *Les abbayes issues*...ps. 88-89

J. Leclercq¹⁹⁶, en parlar de l'eremitisme veu "dues classes de problemes: en l'actitud de Citeaux vers els moviments eremítics en el seu ensorrament i per altra part l'actitud del més il·lustre dels cistercencs, sant Bernat, a l'entorn del eremites".

Barrière, entre altres conclusions, comenta que s'hauria de mirar també de més aprop, com han incidit aquests i altres monestirs en els grups de dones associades a les experiències eremítiques i de llur devenir a l'interior de l'Orde del Cister. En estudiar el monestir de Santa Maria de Valldaura i altres monestirs nascuts en el mateix context, intentarem penetrar en aquestes interessants observacions.

La pràctica d'aquesta modalitat d'afiliació, ens confirma que la majoria de monestirs cistercencs, sobretot femenins, del segle XII, sortiren d'eremitoris. Estadísticament els segles XII i XIII, sobretot a França i també a la Península Ibèrica, els monestirs femenins s'establiren com mai s'ha produït en el temps, ni en cap altra Orde. A Catalunya els monestirs de Vallbona, Valldaura, Valldonzella, Vallsanta, Bonrepos i molts altres, la modalitat és la mateixa, s'envia a dues monges cistercenques "tècnicament" preparades, perquè adequin el lloc i la comunitat, una d'elles serà l'abadessa. I, de la casa mare surten altres monges preparades, com les *cantatrices*, mestres en música i cant, caligrafia i còpia de manuscrits, que quasi sempre les trobem després com *cantatrices* del nou monestir, més tard priora i potser més endavant, abadessa.

4.- Les petites comunitats cenobítiques femenines i la seva evolució al llarg dels segles XII i XIII.

Una conseqüència indirecta de la reforma eclesiàstica del segle XI fou, al llarg dels segles XII i XIII, la proliferació de nous tipus de vocacions religioses femenines que trencaren i s'apartaren del model vigent, i com diu M. Echaniz, trobaren el punt d'unió en la imitació de la vida apostòlica, amb un retorn a la pobresa radical, la predicació itinerant i la vida activa i foren elements fonamentals d'aquesta renovació¹⁹⁷.

Un altre element important, com hem anat perfilant en descriure les i els eremites de l'Europa occidental als segles IX al XI, fou la sortida que trobaren aquests vers el cenobisme, en petites comunitats. Una sortida barrejada entre conduïda o voluntària, com hem vist, en tot cas al segle XII és produeix un abandó de la vida eremítica massiu. Entre els motius d'aquesta sortida hi podem veure també l'impuls que representà els nous ideals, més estrictes, de noves ordes monàstiques; unit a la dificultat real de viure com eremites tant per la duresa del tipus de vida, com pel nombre elevat de grups d'homes i dones que vivien, es refugiaren a les muntanyes i boscos. Ho hem constatat en el procés de formació de la comunitat cistercenca de Bonrepós.

Diferents ordes i moviments renovadors monàstics acolliren i organitzaren aquesta sortida, creant petites comunitats cenobítiques com Robert d'Arbrissel i el monestir de Fontevault;

¹⁹⁶.- LECLERCQ, J., *Problèmes de l'érémisme*, en *Studia Monastica*, n. 5, Abadia de Montserrat, 1963, ps. 197-212.

¹⁹⁷.- ECHANIZ, M.; *El monasterio de Sancti Spiritus*. Salamanca, 1995, p. 94.

Norbert de Xantén i l'Orde Premonstratenc; també els Benedictins, però sobretot l'Orde del Cister.

En les dones la sortida eremítica fou conduïda bàsicament al llarg del segle XII vers aquests tres moviments: L'Orde de Robert d'Arbrissel i els seus monestirs dobles; l'Orde Premonstratens de Norbert de Xantén que les acollí des de l'inici i pocs anys després hi renunciaren; i l'Orde del Cister. Molts exemples concrets del procés de sortida han estat exposats per B. Barrière, com hem vist.

a) comunitats de dones cistercenques

Els cistercencs hi jugaren un paper clau ja des de l'inici, tot i les reticències, per part d'alguns monjos i guies, en rebre-les. Algunes comunitats o grups de dones eremites tampoc veieren clar integrar-se a l'Orde del Cister. No obstant el procés d'integració fou important i clar.

Les dones no trobaren un camí fàcil per integrar-se en l'Orde del Cister. Per una banda sembla foren encoratjades espiritualment, i per altra, els hi mostraren una certa resistència. M. Echániz destaca la pressió papal que obligà als cistercencs, i més tard als franciscans i dominics a acceptar les comunitats femenines. "El papado quería evitar la existencia de comunidades femeninas independientes"¹⁹⁸.

Els fets són explicats de manera diferent. Robert de Molesmes, mostrà certa atenció a atendre les demandes de les esposes dels homes convertits i, gràcies a ell foren acollides a Jully-les Nonnaines, ens diu l'historiografia.

Esteve Harding, tercer abat del Cister, fou abat de l'Orde durant vint-i-quatre anys (1109 a 1133). Deu anys després de la seva elecció, l'any 1120, ell és en l'origen d'un monestir de monges situat prop de Tart, a 12 kms. de Citeaux, fundat per la casa o petita comunitat de Jully-les Nonnaines, per a les esposes dels homes donats al monestir, davant la situació de separació de la família que representava el fet d'ingrés de l'espós. Se sap per un document de donació fet per ell mateix a unes vídues de l'abadia de Jully l'any 1132. Dóna el títol d'abadessa a la nova casa de Tart, que abans era priora de Jully, i llurs estructures jurídiques: la regla de sant Benet i la Carta de Caritat¹⁹⁹.

Altres fonts ens diuen que, poc després, Bernat de Claravall es mostrà oposat a l'entrada de monges a l'Orde. No obstant l'oposició de Bernat a l'entrada de monges en l'Orde, mostra una contradicció en si mateix si observem la carta dirigida a una monja, per prevenir-la dels perills de la vida eremítica en abandonar el monestir a la vegada deixa entreveure el voler de la monja a acostar-se a la vida eremítica. Bernat mostra clarament la seva doctrina, intencions i estil retòric. Així la carta n. 113 destinada a *A cierta monja del monasterio de Santa Maria de*

¹⁹⁸ - ECHANIZ, María; *El monasterio de Sancti Spiritus*. Salamanca, 1995 p. 94

¹⁹⁹ - LECLERQ, J., *Cisterciennes et filles de S. Bernard a propos des structures variées des monastères de moniales au Moyen Age*, en *Studia Monástica*, n.32. Abadía de Montserrat, 1990, ps. 139-140.

Troyes, detalla el perill de la vida eremítica i també la seguretat i bona vida que dóna el monestir, diu:

"Me han dicho que quieres abandonar tu monasterio por el deseo de una vida más dura. Que te lo han disuadido y prohibido de mil maneras tanto tu madre espiritual como tus hermanas. Y que, por no querer darles tu asentimiento, has preferido seguir al fin mi consejo en este asunto, de modo que cuanto yo te recomiende lo darás por bueno ...Desde que me enteré de estos deseos tuyos, pensando y repensando cuál es el espíritu que te mueve, no me atrevo a juzgarlo a la ligera. Porque es posible que poseas el celo de Dios y eso justifique tu intención; pero no acierto a descubrir claramente cómo esa voluntad tuya puede realizarse con sensatez.... Me preguntarás por qué? No sería sensata mi huida de la opulencia, de las relaciones con la ciudad, de los manjares y de los placeres? No estaría más segura mi virginidad en el desierto, donde viviendo en paz con pocas personas o yo sola, agradecería sólo a quien me he entregado?. De ninguna manera. Porque para el que desea obrar mal también el desierto ofrece muchas ocasiones, y el bosque escondites y la soledad ausencia de testigos. El mal que nadie ve, nadie lo corrige... Ya ves, hija, cómo en el convento acompaña a tus méritos una gloria mucho mayor y a las culpas una corrección más inmediata, porque en él hay personas a las que edificas con el bien y escandalizas con el mal²⁰⁰" ...

A Catalunya trobem també, com hem vist, alguns exemples de petites comunitats formades a vegades per a donats o donades, i a vegades per antics eremites. A. Altisent estudia, a través de dos documents datats a l'any 1198 i 1218, una petita comunitat de dones a Vimbodí, que depenia del monestir de Poblet. Ell veu com a motiu de la fundació el poder resituar a les esposes i filles del donats al monestir de Poblet. Aquí doncs el motiu no és la sortida d'un eremitori sinó crear una casa per aquestes dones, "certament una comunitat per a les dones consagrades a Déu, però que no era un pròpiament un monestir constituït i potser ni tan sols tenia nom. Es devia tractar d'un beateri o quelcom de semblant²⁰¹", ens diu.

La línia de separació o diferenciació entre eremitoris, casa de donats o donades, o beateris, o ermites es ben confusa, incerta, comenta Altisent.

Les comunitats cenobítiques de dones cistercenques de Vallbona, Bonrepòs, Bovera, entre altres, ja les hem constatat com eremitoris abans de convertir-se en cenobis. Encara altres

²⁰⁰.- *Obras completas de San Bernardo*: Carta 115, tomo VII, Barcelona, 1983, ps. 436-439.

²⁰¹.- ALTISENT, A., *Una comunitat femenina a Vimbodí dependent de Poblet*. En I Col.loqui d'Història del Monaquisme CATALA. Santes Creus, 1969, vol. II, ps. 7-11.

comunitats sortiren potser de cel·les benedictines o ermites, com Valldaura i Valldonzella. Totes elles passaren anomenar-se *Santa Maria de*, en el moment d'incorporar-se a l'Orde del Cister. Eren petites comunitats, de dotze a setze monges, com manava l'Orde. L'estil de vida segurament canviava poc. Els canvis fonamentals es produïen potser més en el sistema d'organització econòmic, en el regir-se sota una regla, en rebre una dotació per cada monja, en el control del patrimoni, en la possibilitat de tenir persones depenents, o si més no, camperols per ajudar a les tasques agrícoles i poder rebre rendes, per tal d'assegurar la subsistència.

L'expansió cenobítica femenina a França fou especialment important recollí, com hem vist, la sortida quasi masiva de les ermites. A Catalunya, i a la Península Ibérica, l'expansió fou molt important a partir del segle XIII, per entrar després, en la segona meitat del segle, a un estancament o si més no, a una frenada de fundacions i filiacions.

b) l'Orde de Fontevrault

En parlar de les comunitats o cenobis dobles, mixtes, J.C. Bouton, tot citant a Héféle-Leclercq, diu: "El concili de Sevilla de l'any 619, canon 11, havia reconegut la legitimitat d'aquest gènere de vida, *Ut monasteria virginum, monachorum administratione et praesidio gubernentur, nimirum in spiritualibus ac temporalibus procurandis*²⁰²."

Dins de les ordes mixtes, Fontevrault representa una innovació important. Vers l'any 1101, Robert d'Arbrissel, un clar exponent dels ideals de vida apostòlica i predicador itinerant i amb experiència eremítica, com hem vist en parlar de les i dels ermites, tenia molts seguidors. Ben aviat es veié quasi forçat a fundar un monestir, el de Fontevrault, situat a la zona d'Aquitània a França. Robert conduí la sortida de l'eremitisme creant una comunitat doble de dones i homes dirigits per una abadessa.

En paraules de B. Barrière "Robert d'Arbrissel per la seva part es trova ràpidament envoltat de deixebles, homes i dones lligats al seu pas i als que el Concili de Poitiers de 1100 li demana d'assignar un lloc d'existència en fi estable; ell de seguida *s'ensuivit* en fa una fundació original femenina de Fontevrault...Poc després, Robert, tot i preocupant-se de la recent creació, repret la seva predicació itinerant²⁰³".

L'Orde va ser recolzada per la reialesa i la noblesa de França, especialment per la reina Leonor d'Aquitània i el seu espós Lluís VII. Visqué una ràpida expansió al llarg del segle XII, seguint la regla benedictina i mantenint l'estructura de comunitats dobles, una casa per dones i altra per homes, tot i la forta pressió de la normativa de la jerarquia eclesiàstica, recomanant i prohibint aquest tipus de comunitat doble.

²⁰².- BOUTON, J.C., *Les moniales cisterciennes...*p. 18.

²⁰³.- BARRIÈRE, B., *Les abbayes issues, ...* p. 73.

Com a llegat més directa de Fontevrault trobem una carta de Leonor d'Aquitània feta l'any 1152, any del seu segon matrimoni ara amb Enric Plantagenet, dirigida a l'abadessa Matilde tia d'Enric Plantagenet:

"Después de haber sido separada por razón de parentesco de mi señor Luís, el muy ilustre rey de Francia, y de haber sido desposada por mi señor Enrique, conde de Anjou, tocada por una inspiración divina he querido visitar la congregación de las vírgines de Fontevrault, y por la gracia de Dios he podido cumplir este deseo que llevaba en el alma. He venido, pues, guiada por Dios, a Fontevrault, he franqueado el umbral donde se congregan las monjas y allí, con el corazón emocionado he aprobado, concedido y confirmado todo lo que mi padre y mis ascendentes han dado a Dios y a la iglesia de Fontevrault y en especial esta limosna de quinientos sueldos en moneda de Poitou que el señor Luís, rey de Francia, y yo misma habíamos dado cuando éramos esposos²⁰⁴".

Leonor era filla i hereva de Guillem d'Aquitània. Quan visita l'abadia, de fet l'Orde de Fontevrault era encara en temps no massa lluny de la seva fundació, ens diu R. Pernoud.

c) comunitats de dones Premonstratenques

Un altre moviment neixia pocs anys després. Norbert de Xantén, l'any 1120, funda l'Orde "Prémontré", com a canonges regulars dins *l'ordo canonicus*. Acull amb confiança a gran nombre de dones, fent seguir l'orde canonical de Sant Agustí, reconeixen les fonts. Si bé ben aviat els imposa un modo de vida rigorós, i poc a poc va aïllant-les, acabant per prohibir tenir dones en l'Orde.

L'Orde Premonstratenca fou també una de les possibles sortides a la vida eremítica i, fundadora de petites comunitats dobles, on les dones trobaren una nova via religiosa. Jaime Caresmar, en estudiar el monestir de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes, a la comarca de la Noguera, constata en un document de 1203: "Vendemos a Vos abad de Santa Maria de Bellpuig, y a vuestros Hermanos y Hermanas que ahí sirven a Dios, presentes y futuros... ". Caresmar amplia la notícia amb detalls: "Para entender rectamente esto ha de saberse que el origen de las religiosas en nuestra Orden es tan antiguo como la Orden misma. En los comienzos las religiosas habitaban separadas sólo por las paredes, constituyendo una casa; el superior de los religiosos solía serlo también de las religiosas y los donantes no las asignaban nunca predios, dotes o heredades aunque fueran destinados a ellas"... "En muchas cartas de donación ni se mencionaba a las religiosas aunque estaban presentes en la intención de los donantes o vendedores²⁰⁵".

²⁰⁴.- PERNOUD, Régine, *Leonor de Aquitania*. Madrid, 1969, p. 83

²⁰⁵.- CARESMAR, Jaime, *Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes*. Traducció E. Corredera. Balaguer, 1977, p.83

El problema d'acollir o no dones a l'Orde es manifesta aviat. Parisse ens posa un exemple. Un canonge del monestir comenta sobre l'abat i les monges: "Però, no explica que els ha ordenat de restar tancades en la clausura a llur establiment, ni sortir mai, ni parlar amb cap home que sigui estranger, proper, fins i tot germà...Les monges eren en aquest punt tingudes tancades a l'interior del monestir, que cap home no tenia accés prop d'elles. Elles no cantaven pas al cor de l'església, però es consagraven solament en silenci a la pregària, llegint llur salteri, dient les hores canòniques i aquelles de la Verge discretament, en tota humilitat amb devoció²⁰⁶".

L'any 1150 el monjo benedictí Hermann de Laon reconeix, diu Caresmar, que els cistercens no rebien a dones: "Además en el monasterio cisterciense se admiten únicamente varones, mientras que sant Norberto estableció que también se recibiesen mujeres; de tal forma que en sus monasterios es más exigente su disciplina que la de los hombres... y se sabe que estando reclusas con mucho menosprecio de lo terreno, en guarda de silencio por el amor de Cristo, cada día llegan, no sólo plebeyas y pobres, sino nobles y ricas ya viudas, ya jovencitas, quienes despreciando los placeres del mundo..." Aquest fet fou recollit també per Jacques de Vitry (+1244) ens diu Caresmar, "En poco tiempo fueron construídos muchos monasterios de esta Orden en todas partes tanto de varones como de mujeres: los príncipes se les mostraba dadivosos, los pueblos les hacían muy frecuentes limosnas en rentas y posesiones. Castas matronas, víudas santas y vírgines devotas aparecían como perlas preciosas orlando el harén santo de Dios, su Iglesia²⁰⁷".

El fort creixament de l'Orde amb la incorporació de les dones des dels inicis, degué portar problemes de funcionalitat i organització. Jaume Caresmar, recull la situació conflictiva que es produí en la imposició de la separació de sexes, just a la mort del fundador, Norbert de Xantén, el 1134. "En Premontré, las monjas fueron separadas de los religiosos luego de la muerte de Sant Norberto ocurrida en 1134, y fueron trasladadas no por el Capítulo General, sino por mandato particular del B. Hugo, abad, a un lugar apartado²⁰⁸". Aquest fet el trobem confirmat l'any 1141 en una carta del papa Innocenci II a l'abat Hug, a la vegada que imposava les condicions econòmiques i de tutelatge, deixa entreveure la vertadera situació: d'elles rebien la majoria dels béns,

"También creemos justo y lo ordenamos por este decreto que a las religiosas que se entregaron al servicio de Dios por el celo de nuestro Hermano Norberto y vuestra mediación, le deis siempre lo necesario al sustento temporal tomándolo de los bienes de vuestras iglesias, que en no pequeña parte vinieron de ellas; y que nadie se oponga a esto²⁰⁹".

La situació de les monges havia empitjorat. Parisse ho diu així: "En 1139, els Pares del Concili Laterà II es sublevaren contra les dones que es diuen religioses sense sotmetre's a una regla, contra les religioses que, admetent la vida en comú, es feien construir cases particulars

²⁰⁶ - PARISSE, Michel, *Les nonnes au Moyen Age...* p.31.

²⁰⁷ - CARESMAR, Jaime, *Santa Maria de Bellpuig ...*p.84

²⁰⁸ - CARESMAR, J., *Santa Maria de Bellpuig...* p.84.

²⁰⁹ - CARESMAR, J., *Santa Maria de Bellpuig...* ps. 84-85

per rebre invitats, i contra les monges que gaudien cantant al cor de monjos i canonges²¹⁰. Dos anys abans, el 1137, el capítol general de l'Orde Premostratenca havia prohibit que fossin associades les cases de converses amb la dels canonges regulars.

Aquest fet, per M. Echániz,²¹¹ provoca un doble procés: d'una part la transformació de la funció de les dones en l'Orde, que inicialment era assistencial i hospitalaria, pròpia de la vida apostòlica, els estatuts de 1140 es referien a elles com canoneses de cor, en una vida contemplativa i claustral; i per altra, l'eliminació de les dones laiques associades a l'Orde, dones que realitzaven també funcions assistencials i hospitalàries sota la protecció dels monestirs premonstratencs.

Però les dones degueren seguir pertanyent a l'Orde, tot i continuar la conflictitat de la separació i els deures econòmics vers elles. El Capítol General de l'any 1197 sol·licita a Innocenci III (1198-1216) que confirmi el que va aprovar el capítol; i en 1198 ho concedí. El Capítol deia que en endavant no estaven obligats a admetre a cap monja de cor o conversa, per haver sofert a causa d'això molts danys²¹².

Referent a aquest decret, Caresmar expressa la reacció del cardenal de Vytri: "Pero después, cuando las ventanas se convirtieron en puertas, y entibiándose el primitivo fervor, la tranquilidad de ánimo comenzó a introducir pereza y negligencia... muchos de ambos sexos, sumergidos en el fango, muchos perecieron"²¹³.

Finalment el Capítol General de 1270, quasi 75 anys després, decreta la supressió de les religioses a tota l'Orde, manant que en endavant no fós admesa cap dona. Caresmar fa una darrera observació del procés: Poc després, el 1273, el Capítol General diu:

"Nos, prepósito de Machtalo (Suevia) con toda la reunión de nuestros canónigos, considerando que la maldad de las mujeres supera toda maldad ... y que el veneno de las serpientes y dragones son para el hombre más fáciles de curar y menos perjudiciales que la familiaridad con las mujeres, hemos decretado con igual consentimiento y común consejo para salvación tanto de las almas como de los cuerpos y hasta de las cosas, que en modo alguno recibiremos en adelante a ninguna Hermana para aumento de nuestra perdición, sino que como si se tratara de animales dañinos evitaremos perpetuamente el recibirlas y para que esto tenga fuerza ommímoda e inconcusa, yo, Conrado, superior de esta iglesia juré ante los más antiguos que por espacio de 50 años, no admitiré a ninguna hermana, no toleraré se admita. Inmediatamente recibí el juramento de los demás canónigos de que harán lo mismo"²¹⁴.

²¹⁰.- PARISSE, Michel, *Les nonnes au Moyen Age...* p.7

²¹¹.- ECHANIZ, Maria, *El monasterio de Sancti Spiritus ...* p.92

²¹².- CARESMAR, J., *Santa María de Bellpuig ...* p.86

²¹³.- CARESMAR, J., *Santa María de Bellpuig ...* p.86.

²¹⁴.- CARESMAR, J., *Santa María de Bellpuig...* p.89.

d) l'Orde de Sant Joan del Hospital

L'estructura canonical mixta fou adoptada també per l'Orde de Sant Joan del Hospital, orde hospitalària fundada a Jerusalem a finals del segle XI que després es transformà en orde militar. M. Echániz afegeix que els monestirs de canoneses hospitalàries es va estendre en el segle XII a Anglaterra i la Corona d'Aragó, i a finals del segle XIII a França.

De les primeres cases de religioses Hospitaleres a la Corona d'Aragó, en parla Joaquim Miret i Sans²¹⁵. “Pochs anys després de la introducció del orde militar del Hospital en Catalunya y Aragó començaren a tenir en les cases o comandes algunes *donades* o senyores per atendre y servir als malalts y pelegrins del sexe femení. Feyent vida mitj secular y mitj religiosa; però sobrevingueren algunes abusions y deficiències y s'acordà establir cases o convents hospitlers especialment de dones, sempre subjectes al Gran Mestre y al seu lloctinent lo Castellà d'Emposta. En aquell primer període, quan començaren los convents mixtes o d'abdós sexes, trovàm també algunes religioses del Temple; emperó, axò fôu poch freqüent y curta duració”.

Com a monestirs a la Corona d'Aragó, constatem el de Sixena, fundat l'any 1187 per Sanxa esposa d'Alfons II. “Lo convent de religioses hospitaleres de Sigena, fou'l primer que existí de dones del dit orde en la península ibérica. Fondat per la reyna Sanxa,...”; el de Cervera de l'any 1192, “però que sembla algunes religioses ja tenien casa abans de la fundació del convent de Sixena”, ens diu J. Miret Sans. L'any 1249 es demana el trasllat del monestir de Cervera a Alguaire, fet que sembla es produí l'any 1262²¹⁶.

“Es del any 1173 la primera menció d'una religiosa del Hospital. Donya Constança, comtessa de Tolosa, germana del rey Lluís VII de França, se féu donada del orde en mans del Mestre Ramon de Molins”, diu J.Miret Sans²¹⁷.

Les branques masculines i potser mixtes, de l'Orde les trobem al Berguedà i a la Cerdanya. Miret i Sans ens detalla documents de l'any 1202, de 1208 i de 1236 en que sembla eren comunitats mixtes:

“Notum sit cunctis quod ego fratri R. de Liri preceptor domus Costoje et Isot et Berge cum consilio et voluntate fratrum et sororum nostrorum fr. R. Jornet et fr. A. de Bornal et domna Brunisen et Agnes et J. de Alos²¹⁸...”

“La casa o priorat del Hospital de Costoja o comanda de Costoja, estava prop del llogaret de Vilamitjana, entre la Seu d'Urgell y'l poble de Castellbó”, ens diu Miret Sans, “El més antich document que tenim d'aquesta comanda es del 12 calendes de febrer 1220, és la concessió del noble cavaller Bernat de Saga al comanador de Costoja, frare Guillèm de Sant Martí de facultat per edificar una iglesia en lo lloch anomenat *hospital de Berga*, que sos avantpassats havien donat al orde de Sant Joan de Jerusalem. Sembla donchs, que a Berga hi havia casa

²¹⁵.- MIRET Y SANS, Joaquím, *Les Cases de Templers y Hospitalers en Catalunya. Aplech de noves y documents històrichs*. Barcelona, 1910, p. 207.

²¹⁶.-MIRET Y SANS, J., *Les Cases de Templers y Hospitalers...* p. 208-

²¹⁷.-MIRET Y SANS, J., *Les Cases de Templers y Hospitalers...* p. 208.

²¹⁸.-MIRET Y SANS, J., *Les Cases de templers y...*p.209-210

d'Hospitalers a la primeria del segle XIII, però que, en 1220 no estava encara constituïda com a comanda y era una dependència de la de Costoja d'Urgellet²¹⁹”.

Ens aturem especialment en la relació entre la casa Hospital de la Costoja i la de Berga pel pes que de la seva història i la del monestir de Valldaura, i encara amb els càtars, varen tenir al llarg del segle XIII.

“Quan lo vescomte Arnau de Castellbó, lo famós enamorat de les doctrines dels albigesos aquitans, morí en 1226, fôu soterrat en la casa de Costoja, de la mateixa manera que sa filla y sucessora en los vescomtat, Ermesendis, morta en 1230. En son testament de 5 calendes febrer de 1229, aquesta senyora dexà son cors al orde del Hospital: *et eligo sepulturam meam in hospicio Beate Marie de Costoja*, llegant ademés a dita casa tots sos drets en los béns que'l seu citat pare ja havia llegat a la propia comanda en son testament de 1220”, ens diu Miret Sans: “No obstant d'aytals manifestacions de pietat, los inquisidors sentenciaren, en 1269, que fossin exhumats los cors del vescomte Arnau y de sa filla per heretges y tretes ses despulles de la casa de Costoja²²⁰”.

Justament l'any 1239 Sibilla de Berga i GERALDA de Berga, monja fundadora del monestir de Santa Maria de Valldaura, i recolzadores ambdues del monestir, “en solemne deliberació, lloen, concediexen i en tot i per tot confirmen a Déu i a l'Hospital de Jerusalem i a vos frare Ramon de Liri, preceptor de les cases de Costoja i de Berga, tots els bescanvis que Pere de Berga havia fet per el mas de Lastis²²¹”. Res més trobem en la documentació del monestir.

²¹⁹.- MIRET Y SANS, J., *Les Cases de Templers y ...* p.193

²²⁰.- MIRET Y SANS, J., *Les cases de Templers i Hosp...* p. 193.

²²¹.- Col. dipl. n.33

B. LES DONES DE L'ORDE DEL CISTER

a) Orígens, definició i fundació de l'Orde

Dins els corrents religiosos de caire renovador que sorgiren cap a finals del segle XI i el segle XII, com hem vist, el Cister fou una de les més importants. El seu efecte renovador sapigué trobar un espai clar d'expansió. Els seus orígens són fruit de la recerca d'una nova espiritualitat, més ascètica, eremítica, com ja hem anat dient al llarg del capítol, un retorn a les fonts essencials de l'Orde Benedictina. La corrent canonical també s'estroncà. Uns i altres no poden evitar que moltes de llurs comunitats s'incorporin al Cister, el qual es mou amb una força abassegadora, ens diu J.J.Piquer²²². L'Orde del Cister, el *novum monasterium*, com l'anomenen ells mateixos, ha de ser vista i entesa com una reforma dins la pròpia orde a la que pertanyen, els benedictins.

Els orígens, els passos essencials d'aquesta recerca, de camí renovador o reforma, són ben coneguts, l'historiografia és ampla. Són importants les aportacions i estudis de A. Altermatt, A. Altisent, B. Barrière, B. Bolton, J.C.Bouton, J.M.Canivez, M. Cocheril, Couton, A. Dimier, L.J. Leclercq, L.J. Lekai, A. Masoliver, D. Mouret, M. Parisse, J.J. Piquer, Van der Meer i J.B. Van Damme, entre altres; els quals em serveixen de suport.

El promotor de la reforma cistercenca, Robert de Champagne (1028-1111), fill d'una família noble de la zona, als quinze anys havia ingressat al monestir benedictí de Montier-la Celle, prop de Troyes. El procés seguit per Robert és prou expressiu i interessant per comprendre i situar els orígens i evolució l'Orde cistercenca, a vegades tan contravertida. En paraules de J. Lekai: "No se puede relatar la historia de la fundación del Cister sin mencionar un intento previo de reforma monástica; la fundación de Molesme, hecha por san Roberto en 1075. Allí, un grupo de monjes concibió la idea de realizar, en los bosques de Cister, una fundación mejor planeada y con mejores resultados²²³".

Robert, l'any 1069 fou elegit abat de l'abadia de sant Michel de Tonerre, i dos anys després, vers 1071, desencisat, ens diuen les fonts, per la impossibilitat de redreçar l'observança dels monjos del monestir, voluntàriament se'n apartà i anà a viure al bosc de Collant, prop de Langres, on sembla que el grup eremític de Collant li demanà que els guiés. L'any 1074, tres anys després, transforma la *laura* de Collant en un monestir cenobític i es traslladen en un alou cedit per uns parents seus situat prop del bosc de Molesme, on funda el monestir de Molesme, el 20 de desembre de 1075, i és elegit abat. Robert es conegut aleshores amb el nom de Robert de Molesme.

Vint-i-tres anys després, quan tenia setanta anys, plantejà una nova reforma: l'anomenat *novum monasterium*, i així el diumentge de Rams de l'any 1098, el dia 21 de març, Robert acompanyat dels seus més fidels col.laboradors, el prior Alberic i l'anglès Esteve Harding, junt amb dinou monjos més marxen de Molesme cap els boscos de la Borgonya, a Citeaux, a uns 20 Kms. de Dijon, un lloc solitari i salvatge, per recuperar una vida cenobítica més

²²².- PIQUER i JOVER, J.J., *L'expansió monàstica femenina a Catalunya durant els segles XII i XIII*, en *Analecta sacra Tarraconensia*, vol. 45, fasc.1. Balmesiana. Barcelona 1973, p. 4

²²³.- LEKAI, J., *Los cistercienses. Ideales y realidad*. Barcelona, 1987, p.17.

estricta. Funden Citeaux, on Robert és elegit abat, seguint la fidelitat de la Regla de sant Benet amb l'ideal de restaurar la seva l'austeritat i simplicitat. Robert era, segurament, un líder místic carismàtic nat. En el moment de la marxa vers Citeaux, el monestir de Molesme tenia trenta-cinc priorats, diverses *cellae*, granges i monestirs femenins.

Poc temps després, uns dos anys de la reforma cistercenca, el "*Novum Monasterium*", Robert, potser per la seva avançada edat o per la duresa de lloc o per altres circumstàncies, rebé un mandat del papa Pasqual II (1099-1118), recent elegit, per retornar al monestir de Molesme, on morí l'any 1111 a l'edat de vuitanta-tres anys. Per J. Lekai, la tornada de Robert a Molesme fou, "Dado que no había esperanzas de que éste volviera voluntariamente, mandaron una delegación a Roma para conseguir que el papa Urbano II ordenara el regreso del abad a Molesme. Probablemente, se cuestionó allí por primera vez la legalidad de la separación de Cister²²⁴".

Les fonts i la historiografia diuen que aquests primers anys a Citeaux foren força durs, difícils i precaris. Alberic, el segon abat des del 1100 fins al 1109, rep per Citeaux la protecció i reconeixament del papa Pasqual II. Quan Alberic morí el 1109, el succeí Esteve Harding, anglosaxó, que els documents cistercencs primitius presenten, ens diu Altisent, com amant de la Regla i del lloc. Fou abat des de 1109 fins 1133, uns vint-i-quatre anys. Per Lekai, l'abat E. Harding "és la primera persona en la historia de la Orden que puede ser reconocida como un genio creador...Desde el momento de su administración, se nota una rápida expansión del patrimonio de Cister²²⁵".

Ambdós abats, Alberic i E. Harding, posaren les bases definitives de la nova adaptació monàstica. E. Harding especialment, escrigué ben aviat per al cenobi i el seu funcionament els primers principis cistercencs recollits en la *Charta Caritatis*, on, en trenta punts, exposa els elements fonamentals de la constitució del Cister. El document es acceptat l'any 1119 pel nou papa Calixte II (1119-1124), quedant així legalitzada com a nova Orde.

Aquell mateix any, el 1119, el Capítol General, en el seu primer apartat, acceptava i el promulgava *I. Promulgatio Chartae Charitatis*, on deia:

"Cunctorum ergo consensu prius obtento (quem Venerabili patri quis negaret) atque capitulo Cistercii celebrato, per decem tunc abbates totius ordinis, hoc anno millesimo centesimo decimo nono, a fundatione Cistercii vigesimo secundo, a prima eius propagatione..."²²⁶

L'Orde cistercenca es regia, doncs, a partir d'aquells moments per la Regla Benedictina i per la Carta de Caritat, reconeguda pels deu abats cistercencs units en el Capítol General de 1119. La Carta de Caritat és el sistema constitucional que garanteix al mateix temps l'autonomia de cada monestir i la unitat de l'Orde i els seus costums. És la base de

²²⁴.- LEKAI, J., *Los cistercienses...* p. 22.

²²⁵.- LEKAI, J., *Los cistercienses ...* p. 26.

²²⁶.- CANIVEZ, J.M., *Statuta Capitolorum generalium ordinis Cisterciensis ab anno 1116 ad annum 1786*. Bibliothèque d'histoire. Lovain, 1934 i 1935, p. 2.

l'organització cistercenca, constituïda per abadies autònomes lligades entre sí mitjançant les institucions de la filiació, i pel Capítol General anual, que es converteix en l'instància suprema de control, de govern i de jurisdicció. És un model d'ordenació i gestió totalment nou en l'orde monacal. La dependència d'un monestir per l'informe d'un altre resideix, i es recolza, en la visita anual efectuada per l'abat-pare a la casa-filla, i limitada al domini pastoral. Els seus inicis diu:

"Abans que l'abadia cistercenca comencés a florir, el senyor *Stephanus* i els seus germans, ordenaren que de cap manera una abadia en la diòcesis d'algún bisbe es fundés abans que existís un decret escrit i els altres nascuts, *ex eo nata*, d'ell, per tal d'evitar l'escàndol entre el pontifex (bisbe) i els monjos.

Aquest esmentat decret, els germans, per preveure un futur naufragi de la mútua pau, estudiaren, *elucidaverunt*, i establiren, i del seu poder deixaren, amb quin pacte i de quina manera, més encara, amb quina caritat dels monjos, a través de les abadies de les diverses parts del món, conjuminaran, *conglutinarentur*, indissolublament la part corporal amb l'ànima divina". Aquest decret serà anomenat carta de caritat, perquè estableix l'excensió de tota càrrega, *gravamen*, propugnant només la caritat i la utilitat a les ànimes en allò que és diví i humà, *in divinis humanis exequitur*²²⁷.

Els eixos fonamentals dels trenta punts de la Carta de Caritat, A. Masoliver²²⁸ els resumeix així. Un, l'autonomia de què gaudeix cada casa: cada abadia és *sui iuris*. Dos, aquest element de base queda completat, en aplicació del principi de subsidiaritat, pel sistema de visites que practica l'abadia mare sobre les seves fundacions. Tres, l'única instància suprema de l'Orde és el Capítol General, que fa la unitat del Cister. I quatre, l'abat de Citeaux és, doncs, ni més ni menys un *primus inter pares*, que té unes especials atribucions d'ordre executiu i administratiu per l'especial dignitat que li escau com a successor dels fundadors de Cister i com a president nat del Capítol General i cap del definitori de l'Orde.

A partir d'aquest moment, amb la Carta de Caritat, Citeaux adopta el nou model de funcionament i organització que, a la pràctica dóna força rentabilitat a l'orde i, ben aviat es transforma en eina i eix de la gran expansió cistercenca des del segle XII i especialment el segle XIII. Així, l'any 1116 s'havia celebrat ja el primer Capítol General amb la presència dels seus altres quatre abats: el de la Ferté, el de Pontigny, Morimond i Clairveaux.

La historiografia, destaca dos fets bàsics, que quasi en paral·lel, es produïren i acompanyaren al nou abat Harding. Un l'ingrés de Bernat de Fontaines l'any 1112, que suscità el naixement d'una organització i també d'una espiritualitat nova. L'altre, la fundació de quatre noves abadies: La Ferté el 1113, Pontigny l'any 1114, i l'any 1115 Claravall i

²²⁷.- CANIVEZ, J.M., *Statuta Capitolorum generalium ...* t.II, p. XXVI.

²²⁸.- MASOLIVER, Alexandre, *Història del monaquisme cristià*. Abadia de Montserrat, 1980, vol. II, p.115

Morimond. Aquests quatre monestirs foren considerats sempre, jurídicament i espiritualment i constitueixen, les anomenades filles de Citeaux, les quatre cases mares fonamentals de l'Orde, al costat de Citeaux²²⁹.

A. Altermatt²³⁰ en voler explicar i situar la base doctrinal i renovadora de l'Orde, la realitat, orígens i evolució de l'Orde Cistercenc, fa un interessant anàlisi i interpretació dels documents més importants que ell anomena el patrimoni cistercenc. Els divideix en tres categories: els pròpiaments històrics, els jurídics i els espirituals; a la vegada que els articula en cinc períodes, del quals només destaquem els que ens afecten per la interpretació del monestir de Santa Maria de Valldaura i el seu context.

a. En el primer període de 1098 a 1265, des de la fundació de l'Orde fins la butlla *Parvus fons de Clement IV*, destaca els documents considerats històrics. Altermatt fa notar que a diferència d'altres ordes dels segles XI-XII i del XIII sortides de la reforma gregoriana, l'Orde Cistercenc té clares descripcions de la seva fundació, recollits en tres exordis:

- *L'Exordium cistercii*, anomenat també *Summa exordii*, sobre els orígens dels cistercencs, reconegut com el de més crèdit pels historiadors.

- *L'Exordium parvum*, titulat també com *Super exordium cisterciendis cenobii*, sobre els orígens del monestir de Citeaux, té 18 capítols; en els vuit primers es recullen els documents diplomàtics, cartes i butlles papals; en el capítol 14, dit *Privilegium Romanorum*, és la butlla *Desiderium quod*, de 19 d'octubre de 1100, en que el papa Pasqual II (+1118) posa el Cister sota la protecció de la Santa Seu; el capítol 15, titulat *Instituta monachorum cisterciensium de Molismo venientium*, són considerats dels abats Alberic i Harding, i de fet són el recull dels documents bàsics de la fundació.

- *L'Exordium magnum*, atribuït a l'abat Conrad d'Eberbach (+ 1221) monjo de Claravall, fet entre 1186 i 1221.

b. Els documents jurídics, al costat dels Exordis, hi ha la *Carta Caritatis*, que ja hem descrit, i és de fet la constitució fonamental del Cister. Escrita per Esteve Harding i aprovada pel papa Calixte II l'any 1119.

²²⁹.- ALTISENT, Agustí, *Història de Poblet*. Poblet, 1973, p. 40

²³⁰.- ALTERMATT, A., *Le patrimoine cistercien: Introduction aux documents historiques, juridiques et spirituels les plus importants*, en revista Citeaux n. 38, 1988, ps. 264-308.

Consta de trenta punts. Altermatt assenyala que s'han trobat tres redaccions.

Junt a aquest document, cal fer constar el *Ad hoc in apostolice sedis*, promulgada el 23 de desembre de 1119 per Calixte II, seguida de cinc butlles dels papas: Eugeni III de 1 d'agost 1152, Anastasi IV de 9 de desembre de 1153, Adrià IV de 18 de febrer 1157 i Alexandre III de 15 d'octubre 1163 i 5 d'agost de 1165.

- c. Com a documents i autors espirituals, Altermatt destaca el què anomena quatre pares: Bernat de Claravall (+1153), Guillerme de Saint-Thierry (+ 1148), Aelred de Rievaulx (+1167) i Guerrie d'Igny (+1157).

En el segon període, des de 1265 a 1500, els documents més trascendents són especialment en l'àmbit jurídic i espiritual.

- a. Remarca especialment dos documents jurídics dels segles XIII i XIV: La butlla *Parvus fons* de 1265, i la butlla *Fulgens sicut stella* del papa cistercenc Benet XII (+1342) promulgada el 12 de juliol 1335, on tracta una reforma de l'Orde amb preceptes estrictes sobre l'administració dels béns temporals, el govern de l'Orde, la vida monàstica i el nou règim d'estudis. Benet, diu Altermatt, confirma els col·legis d'estudis cistercencs existents i encoratge la creació de nous.
- b.. En la vessant d'autors espirituals d'aquest segon període de 1265 a 1500, la característica és de grans teòlegs i místiques, on les dones en els segles XIII i XIV aportaren la seva veu. Altermatt, reconeix especialment l'aportació, el floreixament, dels monestirs femenins, molts dels quals foren centres místics en el segle XIII i, sobretot en el segle XIV de grans místiques particularment en els monestirs alemanys. Les autores místiques documentades, algunes de les quals hem exposat alguns dels seus escrits en el capítol anterior, són:
- Lutgarda d'Aywières (+ 1246).
 - Beatriu de Nazareth (+ 1268).
 - Matilde de Magdebourg (+1282/1294).
 - " de Hackeborn (+ 1299).
 - Gertrudis d'Helfta (+ 1302)

En paraules de J. Lekai²³¹, “Sin duda alguna, el surgir del Cister de la oscuridad hasta un lugar prominente, y la magnética personalidad de Esteban, atrajeron numerosos discípulos y hacia 1112 se planteó una nueva fundación, que se materializó en mayo de 1113, cuando partió un grupo de monjes hacia La Ferté, al sur de Cîteaux”.

Un del numerosos deixebles que fou atret per Esteve Harding l'any 1112 fou Bernat de Claravall. Bernat, es observat com un dels líders espirituals de l'Orde; vist i estudiat pel carisme, model i canvi que donà a l'Orde, acertat o no, moltes vegades de difícil comprensió i interpretació. Bernat és vist també, com a contraposició, a l'abat cistercenc Aelred de Rievaulx, contemporani seu, místic que postulà l'amistat, la relació, la tolerància i l'amor humà com a fonament de la vida monàstica i com medi d'aproximació a l'amor diví. Aelred de Rievaulx, que mantingué diferències amb Bernat de Claravall, ha estat estudiat per John Boswell²³².

Trobem doncs, després del tres grans abats fundadors, en els anys de forta expansió de l'Orde i, la important incorporació de les dones, dos estils, dues maneres, dues tendències, dues concepcions al menys d'entre l'Orde.

A. Altisent, en parlar de Bernat de Claravall ho expressa així: "Però, el 1112, la sort de Cîteaux canvià: Bernat de Fontaines, un jove noble de Borgonya, de vint-i-dos anys, entrà al monestir. La seva vida fervent, la seva personalitat brillant i el seu do de gents transformaren la situació. En pocs anys foren rebuts a Cîteaux milers de postulants i hom fundà una vintena de monestirs²³³".

La figura de Bernat de Claravall, el pes de la seva doctrina espiritual i les seves principals accions dins i fora de l'Orde serà sempre contradictòria. Encara Altisent²³⁴ comenta: "Bernat de Claravall (1090-1153) visqué en un període extremadament interessant i mogut del segle XII, que podríem caracteritzar per tres grans moviments: l'aparició i el desenvolupament de nous ordes religiosos, l'aparició de noves escoles teològiques i l'organització de la cristiandat", i continua "des de aproximadament l'any 1120, en que comença els seus contactes amb l'exterior del seu monestir, fins a 1153, en què va morir, Bernat intervingué en gairabé tots els problemes teològics i eclesiàstics, i alguns dels polítics, del seu temps".

Bernat, surt del monestir cap a l'exterior, estableix contactes i intervé un any després, el 1120, de ser aprovada en 1119 la Carta de Caritat pel papa Calixte II. Es un moment clau, quan l'Orde cistercenc inicia i aplica la nova organització d'autonomia per cada abadia, amb el lligam a través del Capítol General anual del abats d'abadies mare i les visites anuals a les seves cases filials. Un moment en que l'Orde facilita l'afiliació d'altres comunitats.

A. Altisent el defineix així: "En Bernat hi havia simultàniament un gran monjo contemplatiu autènticament místic, un líder capaç d'atraure nombroses vocacions al monacat,

²³¹.- LEKAI, J., *Los cistercienses*ps. 31-32

²³².- BOSWELL, John, *Cristianismo, tolerancia social y homosexualidad*. Barcelona, 1993.

²³³.- ALTISENT, A., *Història de Poblet*. Poblet, 1973, p. 40.

²³⁴.- ALTISENT, A, en la introducció de *La consideració, al papa Eugeni III, de Bernat de Clavarall*, trad. G. Vilardell. Barcelona, 1989, ps. 7-18.

un predicador estimulador per a tots els estaments, un cistercenc que marcà profundament l'orde i un escriptor subtil, encès, de vegades satíric i fins i tot violent i mordaç, en alguns casos, però amb una violència les fonts de la qual cal saber qualificar²³⁵.

L'opinió de Bernat la dona també el seu amic i company, Guillem de Saint-Thierry: "Era más peligroso para el mundo que el mundo para él... Era alto, de piel muy fina, cabello rojo que encanecen de prisa..."²³⁶

Bernat era fill d'una família borgonyona de la petita noblesa. Va néixer en el petit castell de Fontaine-lès-Dijon, a la Borgonya, en el 1090. En 1112 entrà al monestir de Citeaux. L'any 1115 es enviat a Clairvaux a fundar el tercer monestir filial de Citeaux. A partir de 1120 inicià la sortida a l'exterior del monestir. "A partir de 1130, Bernat començà a pesar dins l'Orde més que no pas els fundadors de Citeaux", ens recorda Altisent. Segurament E. Harding era ja molt gran, moria quatre anys després, i Bernat era prou conegut dins l'Orde per la difusió de les seves obres i cartes. I és aquest un fet important a destacar, la difusió de les seves obres en tots els monestirs cistercencs i en llocs importants. Amic de papes, col.labora en el nomenament d'Eugeni III (antic abat cistercenc) i en la creació de l'Orde del Temple.

La cronologia monàstica de la seva vida és prou significativa. En 1112 Bernat, amb trenta companys, entra a Citeaux; en 1115 funda el monestir de Claravall on és abat; i l'any 1118 funda Trois Fontaines, primer monestir filial de Claravall, nomenant abat al seu amic Guillem de Saint-Thierry; el mateix any col.labora en la fundació de l'Orde dels Templers; a partir de 1123 comença a escriure llibres de guia espiritual: *Els graus d'humilitat i supèrbia*; en 1126 escriu el tractat *De l'amor de Déu*; el 1127 escriu *La gràcia i la llibertat*; 1128 escriu *En lloança de la nova milícia*; en 1135 redacta *Els Sermons sobre el Càntic dels Càntics*; en 1143 escriu el tractat sobre *El precepte i la dispensa*; en 1148 comença a escriure *La consideració*; i en 1150 escriu *Vida de sant Malaquies*. A més de la important correspondència conservada.

J. Leclercq²³⁷, ens ajuda a observar més agudament a Bernat. En la seva observació i anàlisi aporta una dada interessant, l'entorn familiar de Bernat. "Des de l'any 1111, Bernat està ocupat en convertir als membres de la seva família, pròxima i llunyana, i d'altres militars pertanyents al mateix medi cavalleresc"... "Finalment, el grup què es deixa convencer, serà una trentena d'homes: el seu pare, dos oncles, cinc germans, varis cosins i varis amics. Els membres de la família constitueixen doncs el nucli central, i tots ells participaran en 1115 a la fundació de Clairvaux. Després de reclutar-los, Bernat fou el seu formador, tot reunint als candidats a la vida monàstica en el domini patern, segons ha deixat escrit Guillem de Saint-Thierry". A l'abadia de Claravall, molts posen llurs qualitats humanes i experiència pràctica al servei de la gestió de l'abadia", ens diu Leclercq.

Leclercq, més agut, assenyalava el fet, fora del normal, que els seus companys i familiars esdevingin ara els seus fills espirituals. "Els havien pertangut a famílies de cavallers, fet que marca profundament la psicologia i per conseqüència també l'espiritualitat dels monjos, des

²³⁵ - ALTISENT, A., en la introducció de *La consideració* ... ps. 7-18

²³⁶ - PERNOUD, R., *Leonor de Aquitània*. Espasa-Calpe, Col. Austral. Madrid, 1969, p. 43.

²³⁷ - LECLERCQ, J., *S. Bernard et les débuts de l'ordre cistercien*. Studia Monastica, n. 34. Abadía de Montserrat, 1992, p. 65 - 77.

dels monjos de Claravall i de llur generació en l'Orde cistercenc". Va canviar el model inicial d'Orde. Creiem que Leclercq quasi ho demostra al reconèixer que el reclutament i formació al castell familiar de Chatillon i, que després, abans de Pasqua Bernat es presenta al "Nou Monestir" amb una tal entrada massiva de novicis, no ha pogut ésser improvisada. "Ha sigut necessari que fos anunciada, preparada, acceptada per part de la comunitat de monjos poc nombrosos, generalment vells, d'aquest que encara s'anomena el Nou Monestir".

Aelred de Rievaulx, abat cistercenc, místic i escriptor de la seva espiritualitat, mort l'any 1167, féu una aportació i visió espiritual totalment diferent a Bernat de Claravall. Destaquem entre les seves obres "*El espejo de la caridad*" i "*De la amistad espiritual*". J. Boswell, diu: "Aelredo desarrolló un concepto de amistad cristiana que, en su énfasis, en su efecto humano, sobrepasó todos los juicios de la teología anterior y expresó explícitamente en prosa espiritual"... "quien postuló la amistad y el amor humano como fundamento de la vida monástica y como medio de aproximación al amor divino" ..."En su tratado sobre amistad espiritual, Aelredo observa que, - *quien vive en la amistad vive en Dios, y Dios en él*²³⁸."

Veiem a les dones cistercencques més properes, més lligades per la seva pròpia psicologia i manera d'estar i comprendre el món, a aquest concepte i línia espiritual de Aelred de Rievaulx. La veiem més directament relacionada amb la que elles exposaren, escrigueren en els sgles XII i XIII.

En parlar de les dones cistercencques, Leclercq destaca un aspecte de comportament diferent de Bernat vers elles. Els fets ens diuen per una banda, que entretant l'any 1114, un any abans de fundar Clairveaux, "Hi haguè al lloc de Jully, un grup de dones pietoses que vivien prop de Molesmes, grup quasi eremític, era doncs normal que aquest monestir fos fundat sota la jurisdicció d'aquesta abadia. Allà es retirà la cunyada de Bernat, esposa del seu germà Guy i, més tard, l'any 1125, hi anirà la seva germana Hombelina. Així, les fundacions masculines són fetes amb abats i monjos a partir del grup de Bernat i les fundacions femenines són destinades a rebre llurs esposes, germanes i parentes²³⁹".

La realitat però també fou una altra. Existien ja comunitats espirituals o petits grups de dones lliures, sota el guiatge d'un líder en vida eremítica. Altres potser volgueren participar en un model espiritual monàstic, s'uneixen a ordes com els benedictins i els cistercencs, en petites cases o cel.lles, i és allí on possiblement són acollides les esposes, filles, germanes, cunyades, mares i altres.

Leclercq observa el diferent funcionament i organització que tenen ambdues comunitats de dones i homes, explicatoris potser de l'ideal de cenobi femení que té Bernat. "Al priorat de Jully, en una carta es troba per primera vegada les idees i les mateixes expressions que retornaran més tard en els documents primitius de l'Orde". La simplicitat dels vestits i sobretot, una concepció precisa i novadosa de l'economia monàstica, "El modo de vida de les monges i llur manera de procurar-se el viure serà tal que elles rebin la nutrició i el vestit de llur

²³⁸.- BOSWELL, John, *Cristianismo, tolerancia social y homosexualidad*, Barcelona 1993, p. 245.

²³⁹.- LECLERQ, J., *S. Bernard...* pp. 65-77.

propi treball i del cultiu dels seus bous i de les almoïnes dels fidels; elles no tindran ni servidors ni servidores, ni esglésies, ni dominis rurals, ni delmes²⁴⁰.

Una carta de Bernat a una monja que havia pres l'hàbit, "*Ad alteram sanctimoniam*", ens deixa veure el seu estil,

*"He sentido gran gozo, porque he comprobado que deseas encaminarte hacia la alegría verdadera y perfecta, que no es terrena, sino celestial; esto es, no de estos áridos valles, sino de las acequias que alegran la ciudad de Dios....Tu misma eres testigo: interrógate a ti misma porque te crearás más fácilmente. Acaso no hace resonar esto mismo en tu corazón el Espíritu Santo? ...Porque, cómo tú, mujer, jovencita, hermosa y noble, venciste la fragilidad del sexo y de la edad, despreciaste tu deslumbrante belleza y tu ilustre linaje"*²⁴¹

Un altre aspecte important per situar el Cister, a Bernat i el seu protagonisme en l'Orde i, a la vegada entendre la gran expansió de l'Orde durant el segle XII i XIII, ens el dona J. Gimpel²⁴² a l'observar i interpretar la situació econòmica del moment.

Analitza i destaca, en l'Europa medieval, el fet que els 742 monestirs que el Cister posseïa a Europa es regien per les mateixes normes, reproduïen el mateix plà essencial, contaven amb el mateix sistema hidràulic però adaptat a la regió, com per exemple l'adaptació dels molins segons la seva funció, etc. És el que ell anomena la revolució industrial. "Desde los siglos XI al XIII, Europa occidental conoció un período de intensa actividad tecnológica y es una de las épocas de la historia de los hombres más fecundas en invenciones. A esta época se le habría debido llamar *la primera revolución industrial*".

Aquesta revolució industrial abarcava camps tan diferents com d'infraestructura en canalitzar l'aigua, adaptar els molins i energia hidràulica, explotació de mines i fragues, i també de tipus agrícola i industrial com l'explotació de la llana, control de ramats i llocs de pastura i transhumància, o l'explotació de vi. És el que Gimpel anomena la força del model cistercenc. Havia canviat el model del "*Novum monasterium*".

A Catalunya el pacte establert entre el Cister, a través de filials de Claravall, i el comte Raimon Berenguer IV i Alfons I, com també la noblesa, són ben significatius. A partir de l'any 1150 permeten a l'Orde, entre altres, obtenir els beneficis de control del pas i llocs de pastura dels grans ramats, en la transhumància des del sud de França fins a la frontera amb l'Islam, les zones de Terra Alta, Priorat, entre altres, passant pels Pirineus, on l'Orde cistercenc obtingué el control i dret de pas dels principals ports. Ben aviat funden el monestir de Poblet i traslladen el monestir de Valldaura (Cerdanyola de Vallés) a Aiguamúrcia on funden el monestir Santes Creus, en les valls des Gaià, en les terres situades en els espais

²⁴⁰.- LECLERCQ, J., *S. Bernard...* ps.65-77.

²⁴¹.- *Obras completas de San Bernardo*: Carta 114, tomo VII. ps. 432 -435.

²⁴².- GIMPEL, Jean, *La revolución industrial en la Edad Media*. Barcelona, 1981, ps. 7-9.

darrera la frontera islàmica. Els camins de transhumància i pastura són d'ús comú, per allí hi passaven a més dels pastors, teixidors, càtars, i altres.

b) La filiació, afiliació i implantació d'abadies.

L'Orde del Cister utilitza el sistema de filiació i d'afiliació des de ben aviat, per incorporar comunitats ja existents i per ordenar una jerarquia de dependència.

El procés de filiació, afiliació i implantació d'abadies es concentra especialment en el segle XII, a partir de l'any 1112. L'ordre intern, administratiu i de gestió igualitari, que mantingué l'Orde cistercenc des dels seus inicis, afavorí la seva expansió sens dubte, acompanyat d'una autonomia de cada abadia que, a la vegada quedava lligada, depenent i controlada per la casa-mare. Els abats de les abadies-mares, eren obligats per la Carta de Caritat a reunir-se una vegada a l'any a Citeaux, on es debaten els temes generals de l'Orde i s'exposa els problemes de cada filial. Cada nova fundació esdevenia una abadia de ple dret.

Aquest novedós sistema organitzatiu, fou recollit i aprovat en el document constitucional de la *Carta Caritatis* de l'any 1119, com ja hem dit. Però el sistema de filiació s'havia establert ja pocs anys abans. M. Cocheril en parlar de la filiació diu: "Els monjos elegiren l'any 1108 a Esteve Harding per succeir a Alberic, que degué dotar d'una organització jeràrquica original. Després d'alguns anys de proves penoses, Citeaux acollí, en abril de 1112, un postulant d'elecció, Bernat, fill del senyor de Fontaine, que no content de donar-se a Déu en el *Nouveau Monastère*, porta amb ell una trentena de companys, parents pròxims i amics. Des de l'any següent, Citeaux comença à *essaimer*²⁴³", a fer xarxa. El 18 de maig de 1113 un grup de monjos s'instal·len a La Ferté. El 31 de maig de 1114 fou fundat el monestir de Pontigny. L'any següent, el mateix dia, el 25 de juny de 1115, foren fundades dues abadies, Clairvaux on serà abat Bernat, i Morimond. Ben aviat, el 1118, Clairvaux tingué la seva primera filial, Trois-Fontaines. Neixen doncs les primeres filiacions de l'Orde.

El procés de filiació i les seves condicions quedaren aviat manifestes. En el Capítol General de l'any 1120, ens diu Cocheril, reunits els dotze abats que formaven l'Orde i ja després d'haver rebut l'aprovació papal de la seva constitució *Carta Caritatis*, s'aprova, deixideixen:

- Deixar a l'abat de cada casa l'autonomia més possible.
- El Císter no admet priorats o cel·les, petits establiments on era difícil observar integralment la Regla.
- Cada fundació esdevé una abadia de ple dret.
- Hom deu trobar tot això que era indispensable en l'observància de la regla benedictina, completada pels usatges o costums del Cister: esglèsia, edificis regulars, llibres de cor, i altres.
- Per fundar un monestir s'envia un abat acompanyat de

²⁴³.- COCHERIL, Maur, *L'implantation des abbayes cisterciennes dans la péninsule Ibérique*. A.E.M. n. 1 Madrid 1964, p. 217 a 287.

dotze monjos i, segons les necessitats, afegir alguns conversos.

- Per "essaimer", estendre la xarxa, i fundar d'altres monestirs, una abadia deuria ser superpoblada. Hi ha d'haver, segons la regla general, uns seixanta monjos²⁴⁴.

No obstant Cocheril afegeix que aquestes normes no sempre es compleixen. I que en el cas d'una simple afiliació, el nombre de monjos podia ésser reduït.

Es decideix també que de Cîteaux dependran directament les quatre filles fundades per ella: La Ferté, Pontigny, Clairvaux i Morimond. Cada una d'elles crearà una xarxa pròpia de fundacions i afiliacions deponents. Cîteaux, és "mare de totes les esglésies de l'Orde. De cadascuna d'elles i també de Cîteaux dependran totes les altres".

S'estableix el model de relació entre la casa-mare i casa-filla, entre l'*abbaye-mère* i l'*abbaye-fille*, que serà bàsic per l'expansió. Existeix un lligam, un vincle, entre la nova abadia i el monestir que l'ha fundat. Així, si be l'abat gaudeix de drets que li confereix la Regla, ell, els seus monjos i el seu monestir deuran ser inspeccionats cada any per l'abat de la casa fundadora o un delegat seu. "El Cîteaux es presenta com el tronc d'un vigorós arbre d'on emmanen, surten quatre grosses branques que es remifiquen". Lekai diu que "la idea de la subordinació escalonada de les abadies, on cada una depen de la mare fundadora immediata al lligam de dependre directament de Cîteaux, és una innovació original realitzada per E. Harding²⁴⁵. Aquest sistema, creu Cocheril, "permet d'evitar l'aïllament que a vegades es donava en el Cluny".

El Capítol General, tan si és una fundació o una afiliació, exigeix un cert nombre de garanties per preservar l'observança de la Regla, ens diu Cocheril, tot donant alguns exemples: El propietari del domini que fa la crida als monjos deu cedir la propietat sencera, íntegra, a fi que el monestir sigui absolutament independent i que els hereus no puguin reivindicar algun dret. A més el domini ha de ser acceptat pel Capítol. I el bisbe de la diòcesi deura prometre d'observar les normes imposades en la Carta de Caritat. Així en el Capítol General de 1194 es pren la decisió d'ordenar que, en endavant dos abats designats per l'assemblea capitolar deuran inspeccionar els llocs oferts a l'Orde i fer un informe per tal de verificar si es donen les condicions requerides per la Regla, i sobretot, si la donació era suficient per assegurar la vida de la comunitat²⁴⁶. Aquestes ordenances les veiem complides en el monestir de Santa Maria de Valldaura, com veurem.

La filiació presuposa per part de l'Orde, tenir una coneixença real de l'organització de cada abadia afiliada o fundada. Tots els abats deuen reunir-se una vegada a l'any al monestir de Cîteaux i celebrar el Capítol General, on no solament tractaran tot el referent a la vida espiritual del monestir i de les visites regulars i llurs rapports, sinó que s'examinarà la temporalitat de cada casa.

²⁴⁴.- COCHERIL, M., *L'implantation des abbayes ...* p. 220-222.

²⁴⁵.- LEKAI, J., *Les moines Blancs*. París, 1957, p. 44

²⁴⁶.- COCHERIL, M., *L'implantation des abbayes...*p. 224

Les afiliacions són un aspecte important a observar. És el que la pròpia Orde anomena "simples afiliacions". La paraula afiliació creiem expressa la demanda d'acolliment que l'Orde rep d'un grup o comunitat. Demanda que sovint l'Orde tarda anys en acceptar, i a vegades es quedarà sempre com simple afiliació. Per altra banda, entenem per filiació, l'acceptació d'un grup o comunitat per part de l'Orde, en la regla, l'organització, els usatges, dependència i vots, sobretot com a nova fundació, encara que porti temps ja afiliada.

El camí vers les afiliacions ha estat prou estudiat per B. Barrière²⁴⁷, com hem exposat en parlar de les i dels eremites. Fou una de les possibles sortides que aquests grups trobaren, quan un grup o *laura* amb un guia espiritual, demana ser acollida per l'Orde. No sabem tampoc quines diferències pràctiques suposava respecte a l'Orde i a elles mateixes la qualificació de simple afiliació. El fet real és que les afiliacions creixen a partir de la segona meitat del segle XII més que les fundacions, sobretot les femenines. Cocheril²⁴⁸ diu: "Però els cistercencs no es limitaren pas a fundar. Durant tot el primer segle de l'Orde, i el mateix més tard, les abadies benedictines o dels agrupaments d'eremites demanaren unir-se a l'Orde. No es fan llavors més fundacions, però sí afiliacions", i posca com exemple Carracedo (Espanya), una petita comunitat que adopta abans de 1149 els usatges de Citeaux, però que no fou incorporada a l'Orde fins el 1200. Ell, com B. Barrière, ens donen exemples molt clars i concrets de la situació i el pas vers l'afiliació de grups d'eremites a Citeaux, "com Gerard de Sales, fundador al menys de set monestirs", ens diu B. Barrière com també M. Cocheril "que no eren sinó de petits grups d'eremites. El mateix agrupament dependent de Gerard pertany l'ermitatge de Grandselva, qui deu fundar més tard Santes Creus i Fontfreda, essent enseguida aquest l'origen de Poblet". I continua dient "Les agrupacions d'eremites, tan nombroses al segle XII, eren atretes per la influència de Citeaux".

Creiem que aquesta força d'atracció vers el Citeaux, voluntàries o no, són ben explicatives de la difícil situació en que es trobaren els grups d'eremites i petites cel·les ascètiques benedictines o no, "tan nombroses" com diu Cocheril. Dificultats en organitzar i resoldre el seu propi manteniment, la subsistència material del dia a dia, i també per la pressió eclesiàstica exercida vers ells per aquest tipus de vida, de moviments religiosos no reglats oberts, tan diferents i nombrosos, i que són especialment en els grups femenins, una porta ben oberta per expressar-se lliurement.

Els efectes de la pressió exercida, l'organització, l'ordenació funcional i administrativa i, a la vegada tenir un cert grau d'autonomia, s'expressaren en una gran expansió de l'Orde a Europa. Així l'any 1153, quan mor de Bernat de Claravall, segons J.C. Bouton, Citeaux tenia 338 monestirs, que no eren simples cel·les o priorats monàstics, sino abadies prósperes i poblades per centenars de monjos i conversos²⁴⁹.

Cocheril, tot reconeixent que les dades sempre resulten variables, diu que l'any 1133 existien 69 fundacions i vint anys després 343. L'època de màxima difusió seria després de la mort de Bernat. A finals del segle XII es creu que hi havien 525 cases i al moment de més

²⁴⁷.- BARRIERE, Bernardette, *Les abbayes issues de l'eremitisme*. Cahiers Fanjoux, n. 21, 1986, p. 71 ss.

²⁴⁸.- COCHERIL, M., *L'implantation des abbayes...* ps. 222 -224.

²⁴⁹.- BOUTON, J.C., *Histoire de l'Ordre de Citeaux "Fiches Cisterciennes"*. Westmalle, 1959, I,p. 159

difusió Cîteaux comptava 742 monestirs de monjos i 900 de dones més o menys unides a la regla.

Semblants dades ens les dóna J.J.Piquer²⁵⁰, tot citant l'aportació de Leopold Janaushek en la seva obra *Originum cisterciensium*. Dels 742 monestirs d'homes fundats des de 1098 a 1675, sabem que 525 pertanyen al segle XII, i 169 al segle XIII. "El creixament en el segle XII fou tal que l'Orde es creu obligat a adoptar mesures per contenir-lo", ens diu J. Piquer, "així el Capítol General de 1152 prohibeix que es facin noves fundacions i mana que només s'autoritzin els canvis de lloc i els establiments començats". Però, contràriament a la resolució d'aquest Capítol, les comunitats creixen.

En situar l'expansió dels monestirs cistercencs femenins a Catalunya, J.J. Piquer afegeix que les fundacions foren més nombroses, malgrat els entrebancs que els posen els Capítols Generals de l'Orde. L'època de màxima difusió en els cenobis de dones la situa també immediatament després de la mort de Bernat de Claravall, 1153, o sigui des de mitjan segle XII a finals del segle XIII²⁵¹.

Calgué doncs estructurar i ordenar el funcionament dels cenobis davant l'elevat nombre d'afiliacions que rebia i noves fundacions. Una lectura dels primers Capítols Generals ens mostra aquest camí vers la filiació.

El primer Capítol General es celebrà l'any 1116, tot i no estar aprovada encara la Carta de Caritat per la Santa Seu, passa a prova el funcionament entre l'abat de Cîteaux i els altres quatre abats dels monestirs filials: La Fertè, Pontigny, Clairvaux i Morimond. Aquest primer capítol amb el títol *Primum Capitulum Generale Cistercii*, comença:

"Stephanus Pater, paucos abbates statuit vocare, praefixa die Cistercii congregandos, quo videlicet ex mutuo omnium congressu, colloquioque, in unum mysticum corpus coadunati anima etiam una efficerentur; et sicut olim credentium multitudinis, ita et tunc Cisterciensium monachorum unum cor, una mens semper existeret; quantumvis post diffunderentur per totum orbem, facile eo congressu concordandi, si discordaverint.

Quatuor tantum, et pauperes abbates conficiebant capitulum: Stephanus, Bertrandus, Hugo, Arnoldusque (nam Bernardus abfuisse credendus est, desperata salute, pene et vita) et si qui monachi illos comitabantur, ex antiquioribus. El nihilominus ingens Ecclesie princeps, nec minus moribus quam doctrina orbi illustris, non dedignatur provolvi ad eorum pedes, solo

²⁵⁰.- PIQUER JOVER, J.J., *L'expansió monàstica femenina a Catalunya*. Extraxte de "Analecta Sacra Tarraconensia", vol. 45, fasc.1. Barcelona 1973, p. 5

²⁵¹.- PIQUER J.J., *L'expansió monàstica ...* p. 5

prosterni, et supplex exorare; nec reputat pontificiae dignitati quicquam detractum iri per obsequium. Perierunt huius primi (capituli) reliqua acta, nisi quod tamen, si quae statuta sunt, inserta fuissent chartae charitatis, post tres annos confectae. Indixerat ab ingressu Cistercii Bernardus bellum crudele carni suae, unde infirmitates²⁵². "...

En realitat comenta curiosament Cocheril, "en aquell Capítol de 1116, només hi eran els tres abats: de La Ferté, Pontigny i Morimond, i Esteve, abat de Citeaux; ja que Bernat de Claravall estava malalt, fet que Guillem de Champeaux va demanar l'autorització de treure del càrrec momentàneament a Bernat, del governament de la seva abadia²⁵³".

En el Capítol General celebrat tres anys després, el 1119, es presenta i s'aprova la Carta de Caritat pels ara ja deu abats del Cister. En el Capítol de 1120 hi consten ja dotze abats. Els següents Capítols generals sembla foren els anys 1124, 1128, 1129 i 1132.

En el Capítol de l'any 1133 dimiteix l'abat Esteve Harding. L'acta recull amb el títol *I. Dimissio sancti patris Stephani*²⁵⁴. Esteve moria el mateix any.

Menció especial mereix el Capítol celebrat l'any següent, 1134, en que consta com a nou abat *Rainardo de Bar*. En el Capítol titulat *Statutorum annorum precedentium prima collectio*²⁵⁵, es fa per primera vegada un recull de la normativa generada fins aquell moment per l'Orde a través dels Capítols Generals, un posar ordre, un recapitular. En un total de vuitanta cinc punts es desglosa les normes de funcionament de l'Orde. Aquest recull dels estatuts vigents fins aquell moment, poden ser contemplats com un punt final i de sortida, en el que es nota la mà de Bernat de Claravall.

S'ordena i es regula minuciosament el funcionament de la vida quotidiana i la seva aplicació a tots els cenobis, davant el seu creixent nombre. El ventall de temes tractats és ampli: el lloc on construir un cenobi, definició del conversos, detall del llibres acceptats, el vestit, el no viure fora del claustre, la limitar l'entrada de les dones als cenobis, no tenir rendes, la normativa per fundar un monestir (12 monjos, els llibres, etc.), pa quotidià, els ornament litúrgics, les fugides de monjos i conversos, el peregrinatge, el menjar, el vi, regulació de confessió comunió i sepultura, no tenir privilegis, la distància de les granges a dues llegües, la forma de fer les visites obligatòries, el dret a ser visitat anualment per la casa-mare, la relació amb el bisbe i arquebisbe, l'elecció del abat pels monjos, normes pels abats que van a Capítol general, litúrgia dels psalms i oracions, el menjar del cavalls, l'hospitalitat als qui venen a Capítol general, el menjar salses i pebre, els càstigs, no rebre fugitius, la cura de les granges, prohibeix als monjos a viure en cases de castells i viles, no cantar en falset, el dia d'arribada al Capítols general, l'edat de temps de prova és a 15 anys, no escriure al papa, i el silenci al escriptori consta com l'últim.

²⁵².- CANIVEZ, J.M., *Statta Capitulum...*, p. 1

²⁵³.- COCHERIL, M., *L'implantation des ...* p. 222

²⁵⁴.- CANIVEZ, J.M., *Statuta Capitulum...*, p. 11

²⁵⁵.- CANIVEZ, J.M., *Statuta Capitulum ...* ps. 12-32

Pels seus efectes directes d'aquest Capítol vers les dones, destaquem especialment el n.29, en que prohibeix als abats beneir a monges, i el n.35, en que mana a cada abat visitar una vegada l'any a la seva casa-filla.

La celebració de Capítols continua cada any possiblement, tal com preveia la Carta de Caritat. Canivez, en la seva obra, constata els següents: a 1134, 1137, 1141, 1142, 1147, 1150, 1152, 1153, 1154, 1156, 1157 ...

Una constant del Capítols Generals és la poca o nul·la atenció a les seves afiliacions femenines; no trobem cap menció només alguna excepcional fundació.

La implantació de l'Orde a la Península s'inicià amb monestirs masculins depenents de diferents cases-mares, que es distribuïren per zones geogràfiques concretes i en moments també diferents. Les seves cases-filials sorgiren, reconeix M. Cocheril²⁵⁶, de grups eremítics en tot el Nord-Oest de la Península, donant com a data d'arribada dels cistercencs a Espanya entre els anys 1130 i 1132. Sembla que el primer monestir fou Morerueta, si bé diverses fonts, entre elles el mateix Cocheril, reconeixen i demostren que fou Fitero fundat l'any 1140 a través de la casa de Morimond, i mitjançant la donació del lloc de Yerga, feta pel rei Alfons VII a l'abat de *L'Escala-Dieu*.

Cocheril observa un cert repartiment de la península Ibèrica: Morimond a través de l'entroncament de la seva filla francesa *L'Escala-Dieu*, funda Fitero l'any 1140, prenen peu a Espanya abans que Clairvaux, per la zona nord i nord-oest. La distribució geogràfica de les diferents cases-mare, indiquen que Bernat de Claravall tingué en principi poc interès per la Península i que la seva activitat es movia més vers el Nord i Est de França, a l'Alemanya i Itàlia. A partir de 1140 els cistercencs busquen llocs on estiguin a resguard de les incursions musulmanes. El segon monestir serà a Monsalud de Corcoles (Guadalajara), fundat el 1141 per *L'Escala-Dieu*, filla de Morimond i que també l'any 1146 fundà Veruela, penetrant a l'Aragó, i finalment en el 1150 funda Oliva (Navarra). Clairvaux només fundà La Espina l'any 1147, posant un peu a Castella, ens diu Cocheril.

A Catalunya els primers passos d'implantació d'abadies els donà Bernat de Claravall: "Però en 1150 Clairvaux penetrà ardidament a Catalunya, en una regió, *fraïchement*, recent represa als musulmans". Es farà a través de la seva filial, *petite-fille* de Fontfreda, filla de Granselva. De Fontfreda fundaran el monestir d'homes de Santa Maria de Poblet. Mentre que Granselva funda el monestir d'homes de Santes Creus, tots dos a la mateixa zona geogràfica. La casa-mare de Morimond l'any 1153 funda el monestir de Rueda a la Vall del Ebre. Així en trenta-cinc anys, ens diu Cocheril, des de 1140 a 1175, Clairvaux i Morimond es reperteixen l'Espanya cristiana. Citeaux en canvi fa una tímida aparició per intermediació de la seva filla *Le Cour-Dieu* (Orleans) i, l'any 1178 funda Iranzu (Navarra).

²⁵⁶.- COCHERIL, M., *L'implantation des ...* ps. 229-239

En realitat ambdós monestirs a Catalunya, Santes Creus i Santa Maria de Poblet, són fruit de diferents suports patrimonials i de llinatges. Santes Creus havia estat recolzat, l'any 1150, per la casa de Montcada en un primer emplaçament proposat prop de la ciutat de Barcelona, a Cerdanyola del Vallés, amb el nom de Valldaura. Ben aviat intenten trobar un altre lloc, més tranquil, ens diuen les fonts, a l'Espluga d'Ancosa al municipi actual de La Llacuna, comarca de l'Anoia, prop d'Igualada. E. Fort i Cogul demostra que mai s'hi traslladaren i, finalment l'any 1167 es traslladen a Aiguamúrcia, prop de Valls, amb el nom definitiu de monestir de Santes Creus. Poblet en canvi rebé el suport inicial de comte de Barcelona Raimon Berenguer IV i d'Alfons I i els reis succesius, dels quals s'en derivaren grans pactes sobre el control i llocs de pastura dels ramats i la seva transhumància.

La inserció, afiliació i implantació d'abadies de cistercenques de dones, el mateix Cocheril reconeix que és bastant més difícil s'esbrinar. Tot sembla indicar que el primer monestir fou Santa Maria de La Caridad (Tulebras) fundat l'any 1147 pel monestir *Lumen Dei* o Favars (avui Fabas) a Cominges, la seva casa-mare, que depenia de la casa-mare de Tart²⁵⁷. De Santa Maria de la Caridad, sortiren varies cases-filials, distribuïdes per el Nord i Nord-Est d'Espanya, entre elles el monestir de Santa Maria de Vallbona (Lleida).

c) La inserció de les dones a l'Orde del Cister

La inserció i incorporació de les dones a l'Orde del Cister, es féu a través d'afiliacions i noves fundacions, com hem anat veient al llarg del capítol. Es féu i tingué diferents procedències: eremites, de monestirs dobles de Fontevrault, de l'Orde Premonstratenc, benedictines renovades, cel.les benedictines i altres. No obstant el fet de la inserció no representà fer cap mena de regla o normativa específica per a elles.

A més, hi ha pocs estudis que ens ajudin a entendre el recorregut i el que representa el cenobisme femení. Com diu M. Cabré: "Es reconegut dins l'historiografia general que el cenobisme femení ha estat estudiat sovint com un apèndix del masculí²⁵⁸". Sí cal destacar l'aportació de dades bàsiques del procés, en estudis sobre el segle XII i XIII, dels autors i historiadors A. Altisent, B. Barrière, B. Bolton, J.C. Bouton, A. Dimier, D. Mouret, J. Leclercq, Lekai, M. Parisse, J.J. Piquer, A. Pladevall, E. Zaragoza, entre altres.

Un dels temes bàsics és saber com l'Orde cistercenc rebé i incorporà a les dones que demanaven o volien entrar a l'Orde. Leclercq, constata i reconeix la variació existent en l'estatut jurídic dels monestirs de monges d'un indret a l'altre que es dóna a la pràctica, tot preguntant-se quina fou l'actitud de l'Orde del Cister envers les monges i, d'altra banda, a partir del moment de ser incorporades, quins canvis els va suposar.

J.J. Piquer, en parlar de l'expansió monàstica femenina comenta que "la màxima difusió fou immediatament després de la mort de Bernat de Claravall (+1153); o sigui des de mitjans

²⁵⁷.- GARCIA M. COLUMBAS, *Monasterio de Tulebras*. Pamplona, 1987.

²⁵⁸.- CABRE, Montserrat, *El monestir de Sant Pere de les Puel.les*. Tesina inèdita, Universitat de Barcelona, 1985.

del segle XII fins a final del XIII²⁵⁹, tot reconeixent que les fundacions de dones són encara més nombroses que la dels homes.

"*El Cartulari de Molesmes* testimonia que l'abat Robert tenia sota la seva direcció espiritual les dones normalment parentes dels seus monjos que portaven, en petits grups, una mena de vida comuna en cases particulars, llegades per les promeses de castedat i obediència", ens segueix dient.

1. Jully-les-Nonnains: primer priorat femení

L'any 1114 es té notícia del lloc, de la cel.la de Jully, constaten diferents historiadors. Jully estava formada "amb un grup de dones piatoses que viuen prop de Molesmes; era doncs normal que aquest monestir fos fundat sota la jurisdicció d'aquesta abadia," ens diu Leclercq, "allà es retirà la *belle-soer* de Bernat, esposa del seu germà Guy, també monjo. La seva germana Hombeline, s'hi reuní més tard, el 1125²⁶⁰." Era una cel.la benedictina, que fou reconeguda per Citeaux, i que continuà funcionant.

Aquest any 1114 és reconegut també per M. Parisse, com el moment de l'incorporació de les dones a l'Orde del Cister a pesar de les reticències de l'Orde en donar entrada a les dones. "Robert de Molesmes, fundador del *novum monasterium*, a fi de poder atendre les demandes de les esposes d'homes conversos, foren acollides a Jully-les-Nonnains".

Per a J.C. Bouton, "Les religioses eren conegudes dels primers cistercencs, puig que llur abat Robert en tenia sota la seva direcció a Molesmes, però les *Institua* redactades després del retorn de Robert de Molesmes, no en diuen paraula²⁶¹". Jully fou el primer refugi escollit.

La incorporació de les dones degué ser en els primers anys molt natural, fruit segurament de les circumstàncies del moment: l'eremitisme, els monestirs dobles i altres tipus de petites comunitats, que no eren massa diferents del model ascètic de Robert de Molesmes, si bé varen optar per cases separades, les cel.les per les esposes, filles, amigues seguidores potser i altres.

Semblant situació ens l'ha descrit A. Altisent²⁶² a l'explicar la petita comunitat de Vimbodí, potser destinada a esposes, filles i parentes dels monjos conversos del monestir de Poblet, que segueix el mateix sistema d'incorporació que a Jully-les Nonnains, tot hi haver passat vuitanta anys. Altisent situa a la petita comunitat de Vimbodí molt a prop de Poblet, a les darreries del segle XII i inicis del segle XIII. Es basa en dos documents datats a 1194 i 1218. Ell observa que pel tipus de llenguatge jurídic dels documents, es tractaria més d'un beateri o quelcom semblant, que no d'un monestir, "si bé era certament una comunitat religiosa de dones consagrades a Déu, no és pròpiament un monestir constituït", ens diu. "És una comunitat d'estructura jurídica flonja, bé que amb una vida aproximadament similar a la d'un monestir". I encara afageix: "Es l'abat de Poblet qui determina les condicions

²⁵⁹.- PIQUER, J.J., *L'expansió monàstica* ... p.5.

²⁶⁰.- LECLERCQ, J., *S. Bernard et les débuts de l'Ordre Cistercien*, en *Studia Monastica*, n. 34, Pub. Abadia de Montserrat, 1992, p.71.

²⁶¹.- BOUTON, J. C., *Les moniales cisterc...* p. 65.

²⁶².- ALTISENT, A., *Una comunitat femenina...* ps. 7-11.

econòmiques, per tan no és pròpiament una casa religiosa autònoma, amb vida pròpia, sinó una agrupació de dones devotes consagrades a Déu, potser sense uns vots canònicament gaire definits, i depenent jurídicament i en tot de l'abat de Poblet”.

Parisse creu que, poc temps després del reconeixament de Jully-les Nonnains, Bernat es mostrava oposat a l'entrada de dones a l'Orde, posició però que de fet no pogué allargar molt temps. Així les monges de Jully obtenen el reconeixament formal per fundar el monestir de Tart a la Borgonya, dins l'esperit cistercenc²⁶³. El mateix Parisse ens dóna un altre exemple: l'any 1147 l'abat d'Obazine es reuneix a Citeaux i demana d'entrar a l'Orde amb tots els seus monjos i monges. Per a les dones funden Coiroux que a partir del moment es converteix en abadia cistercenca. Aquest fet és recollit en el Capítol general de 1147, celebrat amb la presència del papa Eugeni III, antic abat cistercenc, ho recull i expressa amb el títol: *Eugenii III praesentia in capitulo et congregationum Savigniacensis et Obazinensis in ordinem cisterciensem cooptatio*²⁶⁴. El Capítol general no es parla però del cas concret de la inserció de la comunitat de dones, el que fa suposar un modus diferent d'afiliació i inserció per a elles. Són tingudes de plè dret?

També B. Barrière ens dóna exemples clars d'aquests traspessos eremítics vers l'Orde cistercenca, com ja hem exposat, que podem situar entre els anys 1135 i 1160, tot reconeixent l'obscuritat vers la incorporació de les dones a l'Orde. Exemples d'incorporació d'aquests eremitoris o cel.les que també trobem a Catalunya, cinquanta o seixanta anys més tard, com la comunitat eremítica de Vallbona, la de La Bovera, de Bonrepós, Vallverd, segurament també Valldonzella i fins Valldaura, és a dir pràcticament tots els monestirs cistercens femenins tenen semblant origen i procedència.

No obstant aquesta real o aparent inserció i incorporació de les dones a l'Orde, el Cister no va fer cap regla específica per la branca femenina. La Regla de sant Benet i la Carta de Caritat, la normativa generada en els diferents Capítols Generals anuals, els Usos Cistercencs, són la base jurídica i espiritual per a elles. A partir de 1120, aquests textos fonamentals ens guien i ens donen algunes dades. Per una banda s'incorporen, s'afilien, es funden noves comunitats i per l'altra, es preveu la doble dependència del monestirs femenins. Cada comunitat dependrà d'una abadia-mare masculina i d'una abadia-mare femenina, que a la vegada dependrà d'una abadia-mare femenina, i aquesta d'altra...fins a Citeaux.

2 Tart: la primera abadia femenina i casa mare independent.

Les dades sobre la fundació de Tart també coincideixen en la majoria de les fonts. Fou la primera abadia de monges cistercenques, reconeguda des de l'inici com abadia-mare lligada a Citeaux directament. No obstant el reconeixament oficial vers l'abadia, no celebrarà Capítols Generals amb les seves filles fins a finals del segle XII.

²⁶³.- PARISSE, Michel, *Les nonnes au Moyen Age*. Le Puy, 1980, p.32.

²⁶⁴.- CANIVEZ, J., *Statuta Capit.* ...1147.

Leclercq, en parlar de la fundació de Tart diu: "Esteve Harding l'any 1120, deu anys després de ser elegit abat, fundà i fou i estigué en l'origen del monestir de monges de Tart, situat a 12 kms. de Citeaux²⁶⁵". Es evident que E. Harding veié la necessitat de donar sortida al problema presentat d'una important demanda de dones per entrar a l'Orde, tot reconeixent la seva independència com abadía i el nomenament d'una abadessa; Tart fou filla de Citeaux sempre.

J.C. Bouton hi afageix: "Per la seva part, l'abat de Citeaux, Esteve Harding, havia acceptat de prendre sota la seva alta direcció un nou monestir, Tart, en el qual hom seguia les observances de Citeaux. Des d'aleshores el moviment era irreversible, i les fundacions femenines començaren a créixer paral·lelament a les fundacions dels homes²⁶⁶". Segons el dret, elles quedaven sota la jurisdicció del bisbe del lloc, però els abats n'acceptaren el patronatge, comenta.

L'abadia de Tart adopta doncs els principis bàsics de Citeaux: L'abat de Citeaux té ple poder per corregir i ordenar tot allò que convingui; ell té el dret de nomenar l'abadessa i de depassar-la segons les normes de l'Orde; les abadies ja fundades per Tart i aquelles que ho seran després, pertanyen de dret, de cura i d'administració a la Casa de Citeaux, diu Bouton. Cada any, el 29 de setembre en la festa de sant Miquel, totes les abadesses de les cases sortides de Citeaux, hi aniran a reunió de Capítol General.

A. Dimier²⁶⁷ en un interessant estudi sobre els Capítols Generals de les abadesses cistercenques de Tart, observa la doble dependència jeràrquica en els monestirs de dones. Ell mateix en parlar de l'origen de les primeres fundacions de monestirs de dones cistercenques, reconeix que és obscur, com també la seva organització i ens amplia les dades de Tart. Identifica com a primera fundació d'abadies de monges cistercenques la de Tart, a la diòcesi de Langres a 10 Kms. de Citeaux, fundada per Esteve Harding que, en data 29 de març de 1125, dóna a les religioses de Tart els Estatuts i els Usatges de Citeaux. La primera abadessa fou Elisabet de Vergy, vinguda del priorat de Jully-les-Nonnains. Dimier encara ens diu més, en una carta del abat de Citeaux, Guy de Paray-le-Monial, que podem situar entre 1193 i 1199 comenta: "Tart es mirada com una filla de Citeaux, en la que l'abat hi tenia plena jurisdicció i, cada any a Tart les abadesses dels monestirs sota la seva dependència devien reunir-se el dia de la festa de sant Miquel, el 29 de setembre, per tenir-hi un Capítol General sota la presidència de l'abat de Citeaux o del seu delegat". També Leclercq²⁶⁸ constata que la l'any 1157, Tart comptava amb una desena de monestirs i, que aquell any fundà a Espanya el monestir de Tulebras.

Tart celebrava Capítols Generals anuals amb les seves cases filials. Dimier situa la celebració del primer Capítol General Anual d'abadesses a Tart l'any 1190, on es reuneixen sota la presidència de l'abat de Citeaux. Els primers Capítols s'inicien doncs seixanta-cinc anys després de la seva fundació. El mètode de treball era: primer, el Capítol feia les seves

²⁶⁵.- LECLERCQ, J., *Cisterciennes et filles de S. Bernard a propos des structures variées des monastères de moniales au moyen âge*, en *Studia Monastica*, n. 32. Abadia de Montserrat, 1990, p. 140.

²⁶⁶.- BOUTON, J.C., *Les moniales...* p. 65.

²⁶⁷.- DIMIER, A., *Chapitres Generaux d'abbesses cisterciennes*, en *Citeaux*, n. 11, 1960, ps. 268-273.

²⁶⁸.- LECLERCQ, J., *Cisterciennes et filles de S. Bernard*, en *Studia Monastica*, n. 32, 1990, ps. 139-156.

proclamacions, després, l'abat o delegat corregia els errors o abusos i prenia les decisions oportunes. No se sap gaire cosa més, Dimier ens dóna detalls de les actes d'alguns Capítols Generals, les dels anys 1268, 1269, 1272, 1290 i 1308²⁶⁹. El monestir de Tart tenia entre els anys 1193 a 1199 divuit abadies sota la seva dependència. Abadies que, en alguns casos, detalla la data de fundació, procedència i diòcesi a la que pertanyen.

Dimier²⁷⁰ constata que, poc temps després, "es feien Capítols del mateix gènere reunint un cert nombre d'abadesses cistercenques d'Espanya, a l'abadia de Las Huelgas". El fet de tenir dret per a celebrar Capítols Generals, i per tan ser escollida casa-mare, sembla bastant irregular.

Relació de les abadies cistercenques femenines al Languedoc depenent de l'abadia de Tart:

Nom de l'abadia	Data fundació	Diòcesi	Procedència
Belmont (<i>Bellus Mons</i>)	1127	Langres	
Beaufay (<i>Bellus Fagus</i>)	1128	"	per esposes de marits monjos de
		Morimond	
Droiteval (<i>Directa Vallis</i>)	1128	Toul	
Corcelles	s/. XII	Besançon	
Montarlot (<i>Mostellum</i>)	" "		
Molèze (<i>Molesia</i>)		Chalon-sur-Saône	
Montreuil-les-Dames (<i>Monasteriolum</i>)	1136	Laon	
Champbenoit (<i>Campus Benedictus</i>)	1138	Sens	benedictina
Collonges	1139	Besançon	
Ounans	1147	"	
L'Estanche (<i>Stanchia</i>)	1148	Toul	
Poulangy (<i>Pauliniacus</i>)	1149		benedictina
Lume-Dieu (<i>Lumen Dei</i>) o Fabas	1150	Comminges	
L'Esclache (<i>Esclachia</i>)	1159	Clermont	
Bussière (<i>Buxeria</i>)	1159	Bourges	
Rieunette (<i>Rivus Nitidus</i>)	1162	Carcassone	
Lieu-Dieu (<i>Locus Dei</i>)	1180	Autun	
Valbayon (<i>Vallis Baionis</i>)	1181	Langres	

²⁶⁹.- DIMIER, A., *Chapitres Generaux...* p. 270

²⁷⁰.- DIMIER, A., *Chapitres Generaux d'abbesses cisterciennes*, en Citeaux, n. 11, 1960, ps.268-273

García M. Columbàs²⁷¹, en parlar de la celebració de Capítols Generals en el monestir de Las Huelgas de Burgos, reconeix que no va ser fàcil obtenir aquest privilegi que modificava essencialment l'estructura de l'Orde del Cister, la filiació, el nexa natural que uneix la casa-mare a la casa-filla. El rei Alfons VIII i la seva esposa Leonor d'Anglaterra, filla d'Enric II i de Leonor d'Aquitània, van posar molt interès en defensar aquest monestir que havien fundat i elegit com a panteó familiar i on la seva filla Constança fou abadessa. Enviaren al bisbe cistercenc de Sigüenza, Martín de Hinojosa, perquè, quan anés a Citeaux el setembre de 1187, quan es celebrava el Capítol General, entregués a l'abat de Citeaux, Guillem, una carta del rei i una carta de les abadesses. No se sap què deien, però el Capítol va aprovar afirmativament que el monestir de las Huelgas pogués celebrar Capítol General, reunint a les sis filials que, fins aquell moment ho eren del monestir de Santa Maria de la Caridad a Tulebras (Navarra). Les filials eren: Santa Maria de Perales (Palència), Santa Maria de Gradefes (Lleó), Santa Maria de las Cañas (Rioja), Santa Maria de Vallbona (Lleida), Santa Maria de Trasobares (Saragossa) i Santa Maria de Cambrón (Navarra).

Se sap que aquest fet produí forts enfrontaments de les monges i abadesses dels monestirs filials contra el monestir de Las Huelgas, defensant la seva pertinença a la casa-mare de Tulebras. Columbàs comenta: "Sin embargo en estos monasterios había mar de fondo. No todo el mundo estaba de acuerdo con lo que se intentaba... Algunas abadesas retrocedieron, con feminil inconstancia. Otros, cuyas abadesas eran filiaciones de Tulebras, alegaban que sin consentimiento de la abadesa madre no podían sujetarse al de las Huelgas". El mateix bisbe cistercenc l'any següent, 1188, va a Citeaux per celebrar Capítol General i torna amb una carta del nou abat Guido, aquesta vegada no dirigida a l'abadessa de las Huelgas sinó a les abadesses dels monestirs de Castella i Lleó que havien sol·licitat al rei Alfons poder-se reunir tots els anys per celebrar Capítol General a Santa Maria la Real de las Huelgas. És evident que la mà del rei havia estat prou efectiva. Finalment, hi hagué divisió entre elles, però el 27 d'abril de 1189, Santa Maria de las Huelgas celebrava Capítol General. "Fue una solemnísima asamblea. Estuvieron presentes tres obispos, seis abades y un prior cisterciense, y solamente siete abadesas... Los obispos eran: el de Burgos, el de Palencia i el de Sigüenza. Los abades: el de Escaladieu, de Sacramenia, Valbuena, Fitero, Bonaval y Sandoval". Els bisbes presenten i fan llegir públicament la carta de l'abat de Citeaux.

En aquesta sessió faltaven les abadesses de Perales i Gradefes, manifestant que havien de consultar amb l'abadessa-mare de Tulebras, i que aquesta les absolgués sense tardança de tota l'obediència que li devien, o que l'abadessa de Tulebras anés al Capítol de las Huelgas, i que en cas de no aconseguir-ho, obeïrien les carta de l'abat de Citeaux i del Capítol General. Actuacions creiem prou explicatives de la tensió, pressió i situació que es vivia. Cal destacar però i valorar la forta i precisa defensa del seu espai de llibertat i autoritat que demostraren les monges i abadesses d'aquests dos monestirs.

La incorporació i inserció de les dones a l'Orde ha deixat valuoses i interessants petjades en els Capítols Generals de Citeaux²⁷², iniciant un camí de distinció, de separació de sexes. Així el celebrat l'any 1134, amb el nom de "*I Statutorum annorum precedentium prima collectio*,

²⁷¹.- GARCIA M.COLUMBAS, *Monasterio de Tulebras*. Pamplona, 1987, ps. 93-117.

²⁷².- CANIVEZ, J.M., *Statuta Capitolorum generalium...* Lovain, 1934-1935.

(n.29) : *Quod nullus nostri ordinis abbas monacham benedicat*", prohibeix a abat o monjos nostres, beneir a monja..." El Capítol de 1142 titulat *Cisterciensium et Praemonstratensium, fraterna pax*, trobem una referència a les monges: *Mansio vero sororum ab abbatiam distet duabus leucis*, uns 10 Kms. de distància entre ells.

El Capítol de 1147 refusa d'assumir la direcció dels monestirs femenins i, d'acord amb Bernat de Claravall, s'encarrega als canonges regulars de sant Agustí. El Capítol de 1152 prohibeix que es facin noves fundacions, i mana que només s'autoritzi els canvis de lloc i els establiments començats a construir. El capítol de 1156 (n.10), *Novem dies possunt feminae nostras intrare basilicas, cum noviter dedicantur*.

A partir de 1190, les decisions, prohibicions, càstigs, normatives concretes, entre altres, són recollides en l'actuació d'un monestir concret. El Capítol de 1192 (n.6):

"Abbate de Hispania qui cum abbatissis vel monialibus ibi uno die vel eo amplius equitarint, tribus diebus sint in levi culpa, uno eorum in pane et aqua"

L'any 1198, una butlla d'Innocenci III (1198-1216) prohibeix l'entrada de dones a l'Orde. Però aquesta mesura no tingué efecte, ens diu Parisse²⁷³, i les religioses de les noves abadies del segle XIII optaren en prioritat per els costums cistercencs.

El Capítol 1218 ordena que els visitadors fixin el nombre de monges que pot tenir cada cenobi. El de 1228, (n.12), mana que no s'incorporin més monestirs, ens diu Piquer²⁷⁴. I el (n.13), ja més significatiu, prohibeix que sigui construïda o agregada a l'Orde cap abadia nova de monges i, que si se n'ha de fer alguna sigui per manament del Papa, i no pot ser unida a l'Orde si els edificis no són acabats, d'acord amb les regles, i si el convent no està suficientment dotat i les monges no observen clausura. Han de viure del seu treball, puix que no els és permès de demanar almoïna.

L'Orde del Cister accepta doncs en principi una certa forma d'incorporar-se les dones a l'Orde, si ve no preveu cap mena de normativa específica. Però a inicis del segle XIII, davant el nombre creixent de dones que demanen entrar a l'Orde, o la seva dificultat en ordenar el funcionament, acaba prohibint fer noves fundacions, ni incorporar cap monestir o comunitat de dones.

Aitals ordenances tenen per objecte el frenar la creixença desmesurada de les fundacions, ens diu Piquer. La situació deuria ser sèria; així per fundar el monestir de Santa Maria de Valldaura l'any 1241, fou necessari un permís papal. El bisbat per la seva part va donar un plaç de cinc anys per construir-lo dins l'Orde del Cister i posar o elegir abadessa i si previament, evidentment, ja s'havia fet la necessària donació patrimonial.

²⁷³.- PARISSE, M., *Les nonnes au ...* p.33

²⁷⁴.- PIQUER, J.J., *L'expansió monàstica...* p. 5

A partir de 1219 s'inicia, a més, la regulació sobre la clausura, que detallarem més endavant, amb normes, sentències, actuacions concretes per algun monestir. Així en el Capítol de 1218 una de les condicions per fundar un monestir és el *preveure una clausura*.

M. Parisse²⁷⁵, resumeix: "de fet l'afiliació de abadies de dones al Cister en el segle XII era merament teòrica". Els cistercencs mantingueren una relació de protecció merament teòrica vers els monestirs femenins, però en el segle XIII adopten una forma oficial, els monjos hauran d'ocupar-se efectivament de les monges, que es traduí ja des d'inicis del segle, en la convocatòria de molts Capítols Generals. M^a. José Arana, hi afegeix: "Insisten en casi todos, en el punto de la clausura, especialmente para monjas. Esta abundancia de Capítulos Generales fue necesaria, a causa de la remodelación en la tutela de los monasterios masculinos respecto a los femeninos"²⁷⁶.

No obstant aquesta insistència en delimitar i tancar, que es desprén dels Capítols Generals, la petita comunitat, el cenobi, representava per a les monges, les dones, un espai de llibertat. Sempre però amb la sensació d'una doble vessant, visió, de la vida cenobítica: Per una part sembla una estructura funcional, força rígida, però a la vegada es descobreix, es veu, un estil de vida senzilla, lliu. Aquesta, crec, és una constant en les comunitats monàstiques femenines.

Un fet persistent fou la poca assistència d'algunes abadesses a la celebració del Capítol General anual, al llarg del segle XIII; no sabem si era per la dificultat de desplaçament, podria ser, o per mera contestació, protesta d'alguns monestirs. Potser per la freqüència del fet, l'Orde, l'abat de Cîteaux, Bonifaci (1244-1251) es veié obligat a fer l'escrit conegut com les ordenances, *l'Establissement*, que eren llegides cada any al iniciar el Capítol General, on es recordava l'obligació de venir a Capítol i, si no podien venir, presentar excusa, no per mossos, sinó per prioros o monges.

A inicis del segle XIII coincideixen molts fets que podrien explicar aquest canvi de protecció vers els monestirs femenins cistercencs. El nomenament del nou papa Innocenci III (1198-1216), i després els seus successors Honori II (1216-1227) i Gregori IX (1227-1241); però sobretot la lluita i persecució de l'Església als moviments religiosos considerats fora d'ella, especialment les i els càtars entre altres feu que, novament potser, algunes buscaren la sortida en l'Orde del Cister.

d) Afiliació, filiació i fundacions de comunitats femenines cistercenques a Catalunya.

El sistema de filiació de l'Orde del Cister, en dependre d'una casa-mare i un seguit de filiacions i dependències de cases-mares i cases-filles, tingué en els monestirs de dones la peculiaritat afegida d'una doble dependència, com ja hem comentat: En l'organització i gestió quotidiana, depengué d'un monestir femení-mare; pel control, vigilància moral i guia espiritual depengué d'un monestir mare masculí, que a la vegada era l'últim responsable en tots el afers i, que tenia l'última decisió en el Capítol General.

²⁷⁵.- PARISSE, M., *Les nonnes au Moyen Age*, ps. 33-34.

²⁷⁶.- ARANA, M^a. J., *La clausura de las mujeres*. Bilbao, 1992, p. 76.

A la Península Ibèrica les diferents fonts indiquen que el primer monestir cistercenc femení fou el de Santa Maria de la Caridad a Tulebras (Navarra), prop de la ciutat de Tudela, fundat abans de l'any 1149, potser 1145, ens diu García M. Columbás, amb monges procedents del monestir de Fabas (abans Favars) o *Lumen Dei* a la diòcesi de Comminges²⁷⁷, monestir filial i fundat amb monges de Tart. Tulebras per tan depengué de *Lumen Dei*, que depenia de Tart i de Citeaux. Totes les notícies coincideixen en que de Tulebras sortiren les monges per a fundar al monestir de Vallbona, en diu Garcia Columbás i, d'aquí s'extengueren i sortiren les diferents filials a Catalunya, a la Corona d'Aragó, entre elles el monestir de Santa Maria de Valldaura.

La forma com s'originà la fundació del monestir de Santa Maria la Caridad de Tulebras la constatem en la carta de donació feta pel rei de Navarra, diu García M. Columbás:²⁷⁸

"Yo García, rey de los pamploneses, hago esta carta de donación y confirmación a Dios y a Santa María y al monasterio de Santa Maria de la Luz de Dios, de la diócesis de Cominges, y a vos M. abadesa. y las monjas que están allí y en adelante, si Dios quiere, estarán. Por el amor de Dios y por las almas de mis padres, a fin de que tengan parte en vuestras oraciones y limosnas, de buen grado y espontáneamente doy y concedo la almunia que llaman Campus Boretus, en la diócesis de Tarazona, para edificar un monasterio en honor de Dios y de Santa María, bajo la Regla de san Benito y vuestro instituto y filiación".

El sistema d'incorporació d'una comunitat seguí sent sempre el mateix: s'enviava a dues monges ben preparades a la comunitat ja existent que volia afiliar-se l'Orde o fundar un nou monestir. Una d'aquestes monges serà l'abadessa.

Ben aviat el monestir de Tulebras tingué varies cases-filles formades amb les seves pròpies monges: Trasobares (1162), Perales (1164), Gradefes (1169), Cañas (1169), Vallbona (1176), Marcilla (1181) i Las Huelgas (1187). Celebrava Capítols Generals. El monestir de Las Huelgas però aviat lluitarà per desprendre's de la seva dependència i poder celebrar Capítols Generals. Ho aconseguix l'any 1189.

A Catalunya la incorporació de monestirs cistercencs de dones vingué per dues cases-mares: una del monestir de Nonenque (filla de Silvanés) que fundà l'any 1158 el monestir de Vall de Maria a Maçanet de la Selva; l'altra fou de Santa Maria de la Caridad de Tulebras (filla de *Lumen Dei*) que fundà el monestir de Santa Maria de Vallbona. Vallbona tingué ben aviat varies cases-filles, a la vegada que depengué de l'abat del monestir masculí de Santes Creus, filial del l'abadia Granselva, filla a la vegada de Claravall. Així la incorporació de monestirs de dones cistercenques, tenien com a casa-mare femenina el monestir de Tart,

²⁷⁷.- GARCIA M., COLUMBAS, *Monasterio de Tulebras*. Pamplona, 1987, p. 37

²⁷⁸.- COLUMBAS, GARCIA M., *Monasterio de...*, p.41.

depenent de Citeaux, i com a casa-mare masculina, Fontfreda i Granselva, depenent de Claravall.

No obstant la divisió de territori entre les diferents branques filials masculines de l'Orde, a Catalunya, com a la resta de la Península, els monestirs cistercens femenins s'expandiren ven aiat amb un nombre important de comunitats.

Les trobem especialment a les zones del sud-oest de Catalunya en les comarques actuals d'Urgell, la Noguera, el Segrià i el Priorat, i també la part nord en les comarques de l'Alt Empordà, la Selva, Rosselló i el Berguedà. Quasi podriem dir dues zones fronteres imaginàries: una lindant per la part sud amb les terres islàmiques, reconquerides i amb necessitat de repoblar-se, i l'altra al nord, als Pirineus, lindant i tocant les zones del Llenguadoc, Aquitània i la Borgonya, on arriben molts dels nous corrents i moviments espirituals, com els càtars, els eremites, entre altres d'on les terres catalanes lindants reberen una forta influència. Foren estratègicament fundats i recolzats els monestirs cistercens de dones en aquestes dues zones frontereres?. Creiem que sí, les circumstàncies, la història, els interessos i els fets, ens ho demostren.

Totes les dades semblen indicar que a Catalunya²⁷⁹ el primer monestir cistercenc femení fou el de Vall de Maria, fundat l'any 1158 a Maçanet de la Selva i filiat a la casa-mare de Nonenque (1146), depenent del monestir de Silvanés un antic lloc eremític de Pons Lèras, i de línia directa amb Citeaux. Aquest primer monestir dona pas després, a la fundació de Sant Feliu de Cadins l'any 1169, en el poble de Cabanes a l'Alt Empordà.

Una segona branca-filial s'introduí amb la fundació l'any 1147 del monestir de La Caridad (Tulebras), com ja hem vist, a través de la casa-mare francesa de *Lumen Dei* o Fabas (1147) diòcesi de Cominges, filla del monestir de Tart, i per tant lligada a Citeaux. De Tulebras fundaren el monestir de Santa Maria de Vallbona l'any 1176, un antic eremitori. Vallbona tinguè varies filles, segons coincideixen totes les fonts: Bovera, Vallsanta, Santa Maria de Montsant, Pedregal, Eula, Sant Hilari, Bonrepós, Valldonzella, Valldaura, Montbenet, La Saidia i potser Les Franqueses.

Encara suposem una tercera branca-filial, que donà pas a la fundació l'any 1172 de Santa Maria de Vallverd, prop de Tragó, a la Noguera. E. Zaragoza²⁸⁰ fa constar que ja existia allí una comunitat de devotes. J.J. Piquer²⁸¹ indica un document de l'any 1189 en que Guillem d'Alós fa una donació, "*et conventui et fratribus et sororibus ejus*". Voldria dir que era una comunitat doble en aquesta llunyana data?.

²⁷⁹.- PIQUER, J.J., *Notícies sobre fundacions femenines cistercenques a Catalunya (Extretes de la "Monestirologia" inèdita del P. Caresmar)*, en "I Col.loqui d'Història del Monaquisme Català", Santes Creus, 1967, vol. I, ps. 233-262. PLADEVALL, A. *Els monestirs catalans*. Barcelona, 1968, ps.65-69. WILDHAER, B., *Catalogue des établissements de Languedoc aux XIII et XIV siècles*, en Cahiers de Fanjoux, n. 21, 1986, ps. 21-43.

²⁸⁰.- ZARAGOZA, Ernest, *Catàleg dels monestirs catalans*. Abadia de Montserrat, 1997, p. 242

²⁸¹.- PIQUER, J.J., *Notícies sobre fundacions fem...* p. 244

Quadre de monestirs cistercencs femenins existents en els segles XII i XIII²⁸²

any de la fundació o filiació	nom	Població	Comarca
1158	Santa Maria de Vallmaria	Maçanet de la Selva	Selva
1169	Sant Feliu de Cadins	Cabanes	Alt Empordà
1172	Santa Maria de Vallverd	Tragó	Noguera
1174	Santa Maria d'Eula	Millars	Rosselló
1176	Santa Maria de Vallbona	Vallbona de les Monges,	Urgell
1176	Santa Maria de Pedregal	Talladell	Urgell
1186	Santa Maria de les Franqueses,	Balaguer	Noguera
1195	Santa Maria de la Bovera	Guimerà	Urgell
1204	Sant Hila de Lleida	Lleida	Segrià
1210	Bonrepós	La Morera del Montsant	Priorat
1237	Santa Maria de Valldonzella	Barcelona	Barcelonès
1237	Santa Maria de Valldaura	Olvan	Berguedà
1249	Santa Maria de Vallsanta	Guimerà	Urgell

En el segle XIV només consta la separació, divisió i trasllat d'una part del monestir de Santa Maria de Valldaura a la vila de Berga l'any 1338 amb la fundació d'un nou monestir Santa Maria de Montbenet. L'any 1374, en aquest, es produeix una nova divisió, ara el nom del monestir és de Sant Joan. Finalment 1399 es realitza el trasllat del monestir de Santa Maria de Valldaura a la ciutat de Manresa.

Cocheril, en parlar del lloc i espai físic on s'implanten les abadies comenta: "Tots els monestirs dels cistercencs són construïts en el desert i al mig del bosc. Els monjos cistercencs buscaben abans que altra cosa la solitud²⁸³".

Les abadies cistercenques de dones a Catalunya quasi sempre les trobem emplaçades al fons d'una vall petita, estreta, al costat d'un rierol, formant a vegades petits estanys o basses, i rodejada de bosc; fruit de la seva essència, d'inicis eremítics. La recerca d'un lloc on predomini la solitud és imposada en les primeres definicions de Capítol General. Com diu Cocheril: "Els monjos de Citeaux, no s'instal·len quasi mai prop de les vies de circulació, fossin terrenals, fluvials o marítimes²⁸⁴".

Les filiacions de les comunitats cistercenques femenines catalanes estigueren lligades als monestirs masculins de Santes Creus i Poblet des de l'inici, tot i que en el segle XIV trobem el monestir d'Escarp, al Segrià, intervenint i jugant un paper destacat, com ens mostra la

²⁸².- BADA, Joan i SAMPER, Genís, *Catalònia Religiosa*. Barcelona, 1991.

²⁸³.- COCHERIL, M., *La implantation des abbayes cisterciennes...* p. 251

²⁸⁴.- COCHERIL, M., *L'implantation des ...* p. 252

documentació del monestir de Santa Maria de Valldaura generada en el moment del trasllat, separació i divisió del monestir. L'abat d'Escarp és un dels elegits per avaluar i informar de la situació²⁸⁵.

En canvi trobem poques o quasi cap referència de la dependència casa mare-filla de monestirs femenins. Per exemple, no està assegurada la dependència del monestir de Santa Maria de Valldaura vers el monestir de Vallbona, ni el de la Bovera, com indiquen algunes fonts. Si bé constatem en la documentació que la priora de Vallbona, Elisenda d'Anglesola, l'any 1243 segurament fou enviada al monestir de Santa Maria de Valldaura on serà abadessa. I l'any 1245 retorna a Vallbona per ser-hi abadessa, cal pensar doncs que Santa Maria de Valldaura és filla de Vallbona. No obstant, en el moment de la separació i divisió del monestir de Santa Maria de Valldaura l'any 1338, el monestir de Vallbona no intervingué, no consta en la documentació. Caldria saber i entendre el paper que jugà i el procés que seguí el monestir de Santa Maria de Vallbona al llarg dels segles XIII i XIV especialment, quina relació mantingué amb les seves filials? Celebrava Capítols Generals?.

En full a part detallem el mapa de monestirs cistercens femenins i un detall de la filiació, del monestir del que depenien.

Expossem un quadre les primeres abadies cistercenques a Catalunya i la seva procedència abans d'estar afiliades a l'Orde del Cister.

²⁸⁵.- Col. dipl. n. 153.

ABADIES	Naixença eremítica	Agrupa. cenobític	Natura de l'establ. al moment d'aff. OC.	Data aff.OC.	Abadia Cister d'aff.
SANTA MARIA DE VALLDEMARIA				1158	Nonenque/ Silvanès
SANTA MARIA DE CADINS				1169	"
SANTA MARIA DE VALLVERT		devotes mixtes abans 1172		1172	Vallbona/ Claravall
SANTA MARIA DE VALLBONA	1153/ 1157		com. ere- mítica	1176	Tulebras/ Favars/ Tart/ Vallbona/ Claravall
SANTA MARIA DE PEDREGAL			"	1176	Vallbona/ Claravall
SANTA MARIA DE LES FRANQUESES	1117		"	1186	"
SANTA MARIA DE LA BOVERA	abans 1185		"	1195	"
SANT HILARI	1152		"	1204	"
SANTA MARIA DEL BONREPOS	abans 1170		"	1210	"
SANTA MARIA DE VALLDAURA	1006	cel.la o com. ermitica/ i consag.capella	1231	1241 (1237)	"
SANTA MARIA VALLDONZELLA	abans 1226		com. eremítica i ermita	1237	"
SANTA MARIA VALLSANTA			eremites/monges de la Bovera	1237	"
SANTA MARIA MAGALENA MONTBENET			monges de Valldaura	1338	"

e).- Procés de filiació dels monestirs cistercencs de dones a Catalunya

La lectura cronològica de les primeres fundacions cistercenques femenines a Catalunya i la seva filiació, es basa amb dades de Jaume Caresmar (1718-1791), estudiades per J.J. Piquer²⁸⁶. Piquer que segueix a més la classificació de Van der Meer²⁸⁷ i Cottineau²⁸⁸. També inclouem els estudis de J. Bada²⁸⁹, J.C. Bouton²⁹⁰, A. Pladevall²⁹¹ i E. Zaragoza²⁹², entre altres, ja prou conegudes.

Si durant els segles X i XI, en els comtats catalans, els monestirs femenins eren un desert quasi, en els segles XII i XIII s'experimenta, com hem vist, un fort creixement de moviments religiosos procedents de grups eremítics, petites comunitats cenobítiques, que es transformen, s'agrupen, anys més tard en petites abadies i priorats. Una mirada, una observació al seus orígens i història és:

Santa Maria de Valldemaria a Maçanet de la Selva, fou fundat el 1156 o 1158 per Berenguer de Maçanet, Gaufred de Rocabertí i, amb el recolzament del arquebisbe de Tarragona, Bernat; del bisbe de Girona, Berenguer i Pere bisbe de Saragosa. No sabem si existia ja una ermita i comunitat. Fou afiliada de Nonenque i per tan es fundà amb monges procedents d'aquest monestir, que a la vegada depenia del monestir masculí de Silvanès. Dotze anys més tard, el 1169 per butlla de Alexandre III passà a ser priorat i part de les seves monges marxen a fundar Sant Feliu de Cadins.

Sant Feliu de Cadins, situat al terme de Cabanes, a l'Alt Empordà, fou doncs fundat el 1169. Tingué després com a filla el monestir de Santa Maria de Valldemaria, que passà a ser priorat, com ja hem dit.

Entre els anys 1171 i 1210, l'Orde del Cister rep una sèrie d'afiliacions procedents de grups eremítics mixtes situats especialment en les terres de Segarra, Anoia, Urgell, Priorat, La Noguera, de la dita Catalunya Nova, zones ja reconquerides de temps que han servit de refugi espontani per grups i comunitats eremítiques, i que ara potser es repoblen. Grups eremítics que subsistiren i coincidiren en el temps: Cérvoles, Vallbona, Santa Maria del Montsant, la Bovera, i altres, estretament lligats als moviments eremítics de mitjans segle XII tan abundants en les terres del Priorat, Montsant i Baixa Segarra, com diu A. Pladevall i J. Lladonosa. Així:

Santa Maria de Vallvert, prop de Tragó, a la Noguera, consta afiliat l'any 1172 al Cister, si bé sembla que ja existia com a comunitat de devotes. Quedà finalment integrat a l'Orde cistercenc l'any 1220, quan hi foren enviades monges del monestir de Santa Maria de Vallbona. No obstant les dades a vegades són diverses. L'any 1189 Guillem d'Alós i altres,

²⁸⁶.- PIQUER, J.J., *Notícies sobre fundacions femenines cistercenques a Catalunya (extretes de la "Monestirologia" inèdita del P. Caresmar*. I Col.loqui d'Història del Monaquisme Català. Santes Creus, 1967.

²⁸⁷.- VAN DER MEER, F., *Atlas de l'Ordre Cistercien*. Paris, 1965.

²⁸⁸.- COTTINEAU, L.H., *Répertoire topo-bibliographique des abbayes et prieurés*. Mâcon, ProtastFrères, 1939, vol.I-II.

²⁸⁹.- BADA, Joan i SAMPER, Genís, *CATALONIA RELIGIOSA* Barcelona, 1991.

²⁹⁰.- BOUTON, J. Croix, *Les Moniales Cisterciennes*, en *L'Histoire de l'Ordre de Citeaux*. Grignan, 1986.

²⁹¹.- PLADEVALL, A., *Els monestirs catalans*. Barcelona, 1968.

²⁹².- ZARAGOZA, Ernest, *Catàleg del monestirs catalans*. Abadia de Montserrat, 1997.

venen a l'església de Santa Maria del Plà de Tragó, "*et conventui et fratribus et sororibus eius*", la tercera part del castell i la vila de Canelles. Era doncs una comunitat mixte?. L'any 1200, els canonges d'Àger dirigiren una carta a l'abadessa de Vallvert i a les monges cistercenques.

Santa Maria de Vallbona, al poble de Vallbona, a la comarca de l'Urgell, era un eremitori mixt amb més dones que homes, que nasquè de la fusió de les eremites de Cérvoles (1153) i les de Vallbona (1157) seguidores de Ramon de Vallbona. L'any 1176 quedà definitivament afiliat al Cister en rebre monges del monestir cistercenc de Tulebras (Navarra), on una d'elles, Oria Ramírez en serà abadessa fins 1180. Vallbona sembla es convertirà a partir d'aquests anys en casa-mare de moltes filials: Vallvert, Pedregal, Bonrepós, Les Franqueses, La Bovera, Valldonzella, Vallsanta i Valldaura. Rebé des de l'inici el recolzament dels llinatges d'Anglesola i Cervera.

Santa Maria del Pedregal, situat al terme de Talladell, a l'Urgell, d'origen eremític, ja existent a mitjans del segle XII. Fou afiliat al Cister abans l'any 1176, que envia monges de Vallbona per a la seva fundació. Fou protegit per la família dels Anglesola, i es nutrí de filles de famílies nobles de la zona.

Santa Maria de Les Franqueses, situat prop de Balaguer, a la Noguera. Fou afiliat a l'Orde cistercenc l'any 1171 per Vallbona i consolidat i dotat, l'any 1186, pels comtes d'Urgell, Dolça i Ermengol VII.

Santa Maria de La Bovera, situat al terme de Guimerà a la comarca d'Urgell, és una ermita-santuari al cim "la Bovera", entre Guimerà, Verdú i Ciutadilla. L'origen és d'una comunitat eremítica femenina, molt abans de 1185. En aquest any potser s'afilià a l'Orde cistercenc i, cap a l'any 1195 les eremites passaren a l'Orde rebent monges cistercenques procedents de Vallbona. Tot sembla indicar que l'any 1237 partiren de la Bovera les monges, per mandat papal, a un lloc proper menys agreste per fundar el monestir de Vallsanta i una part d'elles foren enviades, també per mandat papal, a Olvan per fundar el monestir de Valldaura.

Sant Hilari de Lleida, monestir de cistercenques, situat extramurs de la ciutat de Lleida. Fundat al costat d'una antiga mesquita, consagrada església el 1152 per la comtessa Elvira d'Urgell per enterrar una filla seva. No obstant les dades semblen confuses. Als volts de 1180 fou afiliat a l'Orde del Cister amb monges procedents de Vallbona, gràcies als precs i generositat de l'ermità del Montsant, Pere Balb. Sembla que l'any 1204 el bisbe Gombau va autoritzar a la comtessa Elvira d'Urgell a fundar un monestir de monges cistercenques a l'església de sant Hilari de Lleida. Tot dóna peu a pensar en un possible grup eremític de dones a partir de 1152.

Santa Maria de Bonrepós, al terme de la Morera del Montsant, al Priorat, d'origen eremític sens dubte, on als volts de 1161 i 1170 existia la comunitat eremítica mixta de Santa Maria del Montsant, fundada per l'ermità Pere Balb, esposa Guillelma i filla Anglèsia junt amb altres matrimonis i familiars, al que se'ls hi uniren dones. L'any 1193 baixaren a les terres per la dificultat de vida del lloc i, edificaren una casa de l'Orde del Cister anomenada Bonrepós. L'any 1203 el bisbe de Tarragona, Ramon de Rocabertí, cumplint la butlla de 1202 d'Innocenci III, fa separar ambdues comunitats, no permetent el monestir mixte. Es crean dues

comunitats: la de Santa Maria del Montsant per homes i la de Bonrepós per dones. Aquesta es convertí l'any 1210 en monestir cistercenc femení, filial de Vallbona, on la primera abadessa seria Guilleuma, esposa de Pere Balb i la segona, la seva filla Anglesia. Bonrepós passa a dependre com a casa-pare del monestir d'Escarp.

Santa Maria de Valldaura, situat al terme d'Olvan, al Berguedà, consta que en aquest lloc ja hi havia l'any 1006 una comunitat eremítica de dones. L'any 1231 s'edifica la capella pels germans Bernat Portella i Geralda Portella; llavors elles decidiren acceptar la Regla Benedictina. L'any 1237, amb llicència del papa Gregori IX, vingueren part de les monges del monestir de Santa Maria de la Bovera, ens diu E. Zaragoza. Santa Maria de Valldaura s'afilià doncs a l'Orde del Cister, si bé fins l'any 1241 el bisbe de la Seu d'Urgell no dóna el permís per construir un monestir dins l'Orde cistercenc per a dones en el plaç de cinc anys, i elegir o posar abadessa. L'any 1338, després d'un conflicte en la comunitat, motivat per ser considerat "un monestir situat en lloc perillós i agreste i sense clausura", una part de la comunitat, d'acord amb el consell de la vila de Berga i la pròpia Orde, marxen a la vila de Berga per fundar un nou monestir de Santa Maria Magdalena de Montbenet. La resta continua a Olvan fins 1399, en que definitivament es traslladen a Manresa.

Santa Maria de Valldonzella, situat en principi a la parròquia de Santa Creu d'Olorde de Barcelona, o de Vallvidrera, ens diuen algunes fonts. Consta que en 1147 existia un lloc anomenat Valldonzella, en la ermita de Santa Margarida, al costat de la Torre del Bisbe, on molt possiblement existia ja una comunitat eremítica, potser mixta. Algunes dades ens diuen que a principis del segle XIII s'hi va agrupar una comunitat sense cap estatut precís, fins que l'any 1226, el bisbe de Barcelona, Berenguer de Palou, i el seu capítol demanaren a l'Orde del Cister que volgués eregir la casa de Santa Maria de Valldonzella com a filial cistercenc sotmesa al bisbe de Barcelona i a l'abat de Santes Creus. L'erecció canònica tingué lloc el 1237. Altres dades ens diuen que el bisbe Berenguer de Palou imposà a les "beates" que hi vivien la reforma cistercenc en 1237. Tots coincideixen que a l'any 1263 la comunitat es traslladà a Barcelona, gràcies a l'ajuda i protecció del rei Jaume I. Fent constar que el motiu de fons és el lloc "agresta i perillós", diuen, on està. L'ermita de Santa Margarida, junt amb una masia, mig derruïdes, està i és encara avui, en una petita vall solitària, rodejada de bosc, molt a prop de la Torre de Bisbe, en el límit dels termes de Sant Feliu de Llobregat i Sant Just Desvern.

Santa Maria de Vallsanta, situat al terme de Guimerà, a la comarca de l'Urgell, fou fundat l'any 1237, amb monges procedents del monestir de Santa Maria de la Bovera, per mandat papal. Algunes dades diuen que no fou efectiu el monestir fins l'any 1249.

Santa Maria Magdalena de Montbenet, a Berga (Berguedà). Fundat el 1338 amb monges procedents del monestir de Santa Maria de Valldaura d'Olvan.

J.J. Piquer, en el seu estudi de l'any 1967 sobre les fundacions cistercenques femenines a Catalunya²⁹³, dóna unes dades extretes de la *Monestirologia* inèdita del P. Caresmar (1718-1791), com ja hem dit, que juntament, entre altres, amb les dades aportades per E. Zaragoza,

²⁹³.- PIQUER, J.J., *Notícies sobre fundacions femenines cistercenques a Catalunya*. I Col.loqui d'història del monaquisme català, vol. I. Santes Creus 1967, ps. 233 - 262.

no sempre coincidents, hem intentat fer una llistat cronològic, i una mica d'història del monestirs existents al llarg dels segles XII, XIII i XIV.

Quadre dels monestirs cistercens femenins a Catalunya:

Nom	Data	Filiació
Santa Maria de ValldeMaria	1158	Nonnenque
Santa Maria de Cadins	1169	Vall de Maria- "
Santa Maria de Vallbona	1172	Tulebras
Santa Maria de Pedregal	1176	Vallbona
Santa Maria de les Franqueses	1186	Vallbona
Santa Maria de la Bovera	1195	Vallbona
Santa Maria de Bonrepós	1210	Vallbona
Santa Maria de Vallvert	1220	Vallbona
Sant Hilari de Lleida	1220	Vallbona
Santa Maria de Valldaura	1237	Bovera-Vallbona
Santa Maria de Valldonzella	1237	Vallbona
Santa Maria de Vallsanta	1237	Bovera-Vallbona
Santa Maria Magdalena de Montbenet	1338	Vallbona

El sistema de fundacions d'abadies cistercenques, ens diu M. Parisse, què permet al llarg del segle XII construir una xarxa força densa i resistent de monestirs de dones, fou especialment els provinents de fons sobirans, els prínceps i els bisbes. I ens posa com exemple el monestir de *L'Etanche*, fundat en 1148 per el duc Mathie I, que desitja d'obrir un retiro a Lorena per a la seva mare Adelaïda, que es fa monja a l'abadia de Tart a la Borgonya. Fa construir per a ella una abadia prop de la seva vila de Neufchâteau. Se sap pel document fet pel seu oncle, bisbe de Toul, en el que entrega al monestir de Tart, terres necessàries per poder edificar l'abadia en el lloc de Val-de-Duc. El bisbe confirma per escrit la demanda feta per la seva cunyada Adelaida i fill. La venerable Adelaida, duquesa de Lorena, es consagrada al Senyor Déu i es revestida amb l'hàbit de religió al lloc de Tart²⁹⁴. La comunitat és constituïda, quan el bisbe dóna la carta, és a dir, quan el duc ha fet el necessari per l'instal·lació i el manteniment de monges.

Parisse reconeix que, malgrat llur independència real, aquests monestirs femenins de l'Orde Cistercenc es troben estretament lligats a les fundacions masculines més antigues. Ells il·lustren a la seva manera un fenomen encara més pur que en la casa del benedictins i els canonges regulars: La necessitat de tenir prop un clergue masculí, una direcció espiritual²⁹⁵.

En la majoria de monestirs cistercencs de dones trobem el mateix fenomen, per una banda darrera la fundació hi ha un noble o varis, que aporten els béns necessaris que l'Orde demana per acollir a part de les dones de la seva família, mare, filla, germana; per altra el bisbe i la

²⁹⁴.- PARISSE, M., *Les nonnes au Moyen Age*. p. 49-50.

²⁹⁵.- PARISSE, M., *Les nonnes ...* p. 51.

pròpia Orde vetllaran per conduir, per guiar la seva espiritualitat, i el seu patrimoni. Tal és el monestir de Santa Maria de Valldaura.

Per altra banda, el desfasament entre les diferents dates de la fundació d'un monestir, que moltes vegades trobem, vindria explicat pel llarg procés que s'estableix entre la comunitat de dones o homes i l'Orde cistercenca, que demanen o volen incorporar-se a l'Orde i la data d'acollida real o filiació.

El procés normal podia allargar-se entre deu i vint anys. Moltes dades ens ho confirmen. Els passos imprescindibles són:

- 1.- La comunitat ja existent demana formar part de l'Orde.
- 2.- L'Orde tarda més o menys temps en acceptar una possible afiliació, dependrà de les condicions que ofereixin.
- 3.- Entretant, uns monjos representants de la pròpia Orde inicien el procés de demanar i evaluar les condicions mínimes referents al lloc i espai on està o volen establir el monestir, el patrimoni i rendes en que compten per cubrir les necessitats mínimes de subsistència.
- 4.- La recepció de la donació patrimonial d'acord amb aquestes necessitats i la seva evaluació per part de l'Orde.
- 5.- Paral·lelament s'envia algunes monges d'un monestir ja existent perquè es converteixi en la seva casa-filla, i per tant eduqui i guii a la nova comunitat en els costums i usos de l'Orde, és ja la filiació.
- 6.- Es pacta amb el bisbat, els donants i l'Orde, les condicions jurídiques, de funcionament i organització territorial del nou monestir, i les seves respectives dependències.
- 7.- Finalment, s'anomena a l'abadessa i es reconeix la fundació del monestir, convent i comunitat de monges, per part de l'Orde i d'acord amb el bisbat.

Aquest procés varia molt tant en les condicions exigides, com en el temps que transcorre en complir-les. Alguns exemples a Catalunya, ja exposats, ens ho demostren:

El monestir de Vallbona, existia ja una comunitat mixta abans de 1153, al 1157 és només una comunitat de dones i l'any 1172 el monestir de La Caridad de Tulebras envia monges per a lligar la filiació. Finalment el 1176 es nomenada la primera abadessa, Oria, una monja que havia vingut de Tulebras, la seva casa-mare. En aquest procés, moltes vegades hi intervé una dona noble, vídua generalment, que fa donacions per assegurar la subsistència del monestir i a la vegada hi queda lligada ella, com fundadora o com monja. Com és el cas de Berenguera de Cervera. Berenguera va al monestir de Santa Maria de la Caridad de Tulebras per demanar que dues monges vagin a la comunitat de Vallbona i fundar així el monestir.

El monestir de Valldonzella, existeix com a comunitat de dones abans de 1147, en una ermita, Santa Margarida, situada als boscos de Collserola. Alguns diuen que vers 1202 era un cel·la o comunitat de deodonades. L'any 1226 el bisbe de Barcelona dona l'església a unes monges de Cister, sota la direcció de l'abat de Santes Creus, Bernat Calvó. El 4 de novembre de 1237 es fa fundació cistercenca, i finalment el 1263 el rei Jaume I facilita el trasllat a la ciutat de Barcelona, mitjançant la donació d'un espai i casa. El trasllat es feia per creure que el monestir estava en lloc solitari, perillós i agreste. La comunitat, o part d'ella, degué oposar-se, com sembla demostrar la llegenda de l'oposició de la imatge de la Verge al nou lloc.

El monestir de Bonrepós, existia una comunitat eremítica abans de 1170. Cap 1210 s'inicia l'afiliació, que consta ja com a fundació l'any 1215. La primera abadessa fou Anglesa filla del eremita Pere Balb, que aporta patrimoni.

El monestir de Santa Maria de Valldaura, existeix com a comunitat de dones ja el 1006. L'any 1231 es construeix la capella i es consagra per part dels senyors de la Portella. L'any 1237 per mandat papal, el Cister envia monges procedents del monestir de la Bovera per lligar l'afiliació. Entre l'any 1237 i 1241, l'Orde rep varies donacions de famílies nobles de la zona i finalment el mateix any, el bisbat d'Urgell dona el permís per construir el monestir, posar convent i elegir abadessa. L'any 1243 es ja una fundació de cistercenca amb el nomenament d'una abadessa i la gestió del patrimoni. Al darrera de la fundació cal veure a la noble Geralda de Berga, que constà després com monja fundadora.